

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
KATEDRA DĚJIN A DIDAKTIKY DĚJEPISU

Diplomová práce

Život a dílo Bohumila Schweigstill

Life and work of Bohumil Schweigstill

Bc. Petra Vodehnalová

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu mé práce PhDr. Jiřímu Hnilicovi, Ph.D. za úvodní nasměrování při výběru tématu, za respektování tempa a stylu mé práce a za všechny konstruktivní připomínky. Nemalé poděkování patří i archivářům všech institucí, které jsem navštívila, a to za ochotu podělit se o své znalosti a pomoci mi při mém výzkumu. A v neposlední řadě patří mé srdečné poděkování všem přátelům a rodině, kteří se mnou vydrželi dlouhá studijní léta a přesto si uchovali humor a zdravý rozum.

Abstrakt

Diplomová práce se zabývá životem a dílem prvorepublikového pedagoga a loutkáře Bohumila Schweigstillla. Nejprve pojednává o sociální situaci na hornickém Příbramsku a o jeho dětství a studiu v tomto prostředí. Poté se zaměřuje na začátek jeho učitelské kariéry na Klatovsku a následný přesun do Prahy, kde do konce 30. let 20. století vyučoval na několika školách. Následně práce mapuje jeho loutkářskou činnost v Praze v divadle ve Vladislavově ulici a v divadle v zahradě Kinských, věnuje se běžnému provozu divadel, struktuře představení, složení souboru a repertoáru. Samostatná kapitola je věnována Schweigstillově dramatice a jeho přínosu v otázce podoby loutky Kašpárka, kde jako jeden z prvních přišel s novou koncepcí. Poslední kapitoly pak zkoumají jeho působení v redakci časopisů *Malý čtenář* a *Srdíčko*, závěr života, kde i přes odchod z obou vlastních loutkových divadel neváhá pomáhat ostatním amatérským i profesionálním souborům, a celkový přínos, který Schweigstillova dramatika a divadelní činnost měla.

Klíčová slova

Bohumil Schweigstill, loutkové divadlo, loutka, loutkářství, Kašpárek, divadlo v zahradě Kinských, divadlo ve Vladislavově ulici, Spolek pro pořádání ušlechtilých zábav mládeže, Český svaz přátel loutkového divadla

Abstract

My thesis follows up life and work of Bohumil Schweigstill, teacher and puppeteer living in First Republic of Czechoslovakia. First chapter is about social situation in Příbram, about his childhood and studies in this famous mining area. Then it focuses on the beginning of his career as a teacher at Klatovsko and subsequent move to Prague, where until the end of the 30s of the 20th century has taught at several schools. Thesis then makes a closer look at his puppeteering work in Prague theater in Vladislavova street and theatre in the garden of Kinský, monitors normal operation of both theatres, structure of performances, ensemble and repertoire. Stand-alone chapter is devoted to Schweigstill's dramas and its benefit for forms of puppet - Punch, because he was one of the first to come up with a brand new concept. The final chapter then examines his tenure at the magazine Little Reader and Heart, as well as end of his life, where despite leaving both of its own puppet theaters, he didn't hesitate to help other amateur and professional theatre groups, and finally the overall contribution that Schweigstill's playwright and theatrical activity had.

Key words

Bohumil Schweigstill, puppet theater, marionette, puppetry, Punch, the Kinsky Garden Theatre, the Theater at Vladislavova Street, the Society for Organizing Noble Amusements of Youth, the Czech Union of Puppet Theatre's Friends

Obsah

Obsah	6
1. Úvod	8
2. Dětství a mládí Bohumila Schweigstill	17
2.1. Příbramsko – rodiště Bohumila Schweigstill 17	
2.2. Schweigstillova školní léta 20	
2.2.1. Obecná škola chlapecká v Příbrami 20	
2.2.2. Nižší reálné gymnasium v Příbrami 21	
2.2.3. Učitelství v Příbrami 22	
2.2.4. Schweigstillovy silné a slabé stránky během školních let 25	
3. Pedagogické působení Bohumila Schweigstill	27
3.1. Začátek učitelství 27	
3.2. Přesun do Prahy 28	
3.2.1. Byt v ulici Karoliny Světlé 28	
3.2.2. Svatba s Blaženou Šmilauerovou a tchán A. V. Šmilovský 29	
3.3. Pedagogická kariéra 31	
3.3.1. Obecná škola chlapecká na Karlově 31	
3.3.2. Obecná škola chlapecká u sv. Mikuláše 32	
3.3.2.1. Nástup do školy a pracovní náplň 32	
3.3.2.2. Školní provoz během války 35	
3.3.2.3. Pravidelné návštěvy loutkového divadla 36	
3.3.3. Další učitelství 38	
4. Bohumil Schweigstill jako divadelník	41
4.1. Situace na divadelním poli na konci 19. a začátku 20. století a Schweigstillovy teoretické divadelní začátky 41	
4.2. Schweigstill ve Spolku pro pořádání ušlechtilých zábav mládeže 44	
4.2.1. Aktivity Spolku pro pořádání ušlechtilých zábav mládeže 44	
4.2.2. Loutkářská činnost Spolku pro pořádání ušlechtilých zábav – divadlo ve Vladislavově ulici 48	
4.2.3. Loutky a dekorace pro divadlo ve Vladislavově ulici 49	
4.2.4. Konkurenční pražská loutková divadla 54	
4.2.5. Běžný provoz loutkového divadla ve Vladislavově ulici 55	
4.2.6. Repertoár divadla a začátek spolupráce s Bedřichem Kočím 59	
4.2.7. Problémy s udavači 61	

4.2.8.	Konec divadla ve Vladislavově ulici	62
4.2.9.	Ocenění práce Schweigstilla v divadle ve Vladislavově ulici	64
4.2.10.	Schweigstill, inspirace dalších loutkářů	66
4.3.	Schweigstill a Český svaz přátel loutkového divadla	67
4.3.1.	Loutkářská činnost Českého svazu přátel loutkového divadla – divadlo v Kinského sadech.....	69
5.	Schweigstill jako účastník „sporu o Kašpárka“	73
5.1.	Nová koncepce Kašpárka - Kašpárek jako chlapec	73
5.2.	Spor o Kašpárka na stránkách <i>Loutkáře</i> 1917/1918	74
5.3.	Opakovaná kritika Schweigstillových her ve 20. letech.....	80
5.4.	Obrana Schweigstillovy tvorby	82
6.	Schweigstillova dramatická tvorba	84
6.1.	Základní charakteristika	84
6.2.	Alegorické hry	87
7.	Schweigstillova prozaická tvorba.....	95
7.1.	Redaktorská činnost v časopisech <i>Malý čtenář</i> a <i>Srdíčko</i>	95
7.1.1.	<i>Malý čtenář</i>	98
7.1.2.	<i>Srdíčko</i>	102
7.1.3.	Tři klíčoví postavy v díle Bohumila Schweigstill – Kašpárek, Ferda Ferdásek a Srdíčko.....	105
8.	Schweigstillova loutkářská a literární činnost po roce 1945.....	111
8.1.	Spolupráce s loutkářskými soubory	111
8.2.	Závěr Schweigstillova života	114
8.3.	Odkaz práce Bohumila Schweigstill	114
9.	Závěr	117
10.	Seznam pramenů a literatury	119
11.	Seznam příloh	135

1. Úvod

Kdo neumí, učí. Rádoby humorná fráze, se kterou se každý pedagog mnohokrát za svůj život setká. Poslouchá ji od svých známých, od naprostých cizinců a někdy, v době psychické krize, i od svých kolegů. Já si dovolím tuto frázi trochu poupravit.

Kdo učí, hraje divadlo. Stejně jako předcházející verze, ani tato není všeplatná, ale je na ní, podle mého názoru, přece jenom pravdy o něco více. Nerada bych se pouštěla do spekulací, zda každý pedagog nehraje náhodou se svými žáky „divadlo“, jestli se jenom nepřetvařuje, že mu na nich záleží, že je má rád. Negativní významy nechme stranou. „Hraním divadla“ mám na mysli mírné přikrášení toho, co se učitel snaží svým žákům předat. Jako „divadlo“ vnímám moment, kdy se učitel dějepisu převtělí do generála, kterého právě probírá, a „hraním“ je pro mě to, že o jeho rozkazu jenom nemluví, ale skutečně ho vydá.

A podívejme se na tuto větu ještě ze třetího úhlu pohledu. Ten, kdo učí, hraje v divadle pravidelná představení pro platící publikum. Na přelomu 19. a 20. století se právě tento výklad stal tím nejsprávnějším. Učitelé se angažovali v nejrůznějších divadelních spolcích a souborech. Nad činohrou začalo pomalu získávat navrch loutkové divadlo. A právě Bohumil Schweigstill pro mě ztělesňuje funkční propojení školství a loutkového divadla.

Cílem této práce je přiblížit život a dílo významného pedagoga, spisovatele a loutkáře 1. poloviny 20. století, Bohumila Schweigstilla, a zároveň najít odpovědi na několik základních otázek. Jak se mu podařilo spojit pedagogickou a divadelní činnost v jeden celek? V jakých divadelních souborech působil? Jakým způsobem hry inscenoval? Jaký měl vliv na formování dnešního typu Kašpárka? Přestože byl za svého života velmi známou osobou, po jeho smrti klesal jeho význam závratnou rychlostí. Široké veřejnosti dnes jeho jméno nejspíše nic neříká. Někteří z amatérských divadelníků si možná dokáží vybavit alespoň jednu z jeho loutkových her, kterou viděli, četli nebo i sami hráli. Divadelní historik by měl mít širší přehled. Sama jsem se při zadání tématu této

práce řadila mezi „amatérské divadelníky“, její zpracování mě bezesporu posunulo na vyšší stupeň.

Bohumil Schweigstill rozhodně nepatří mezi osobnosti, jejichž životy jsou ve všech literárních příručkách dopodrobna zmapovány a rozpracovány. Nejobsáhlejší heslo mu je věnováno ve 4. díle *Lexikonu české literatury*¹. Zde jsou kromě biografických údajů rovněž uvedeny všechny jeho texty divadelní a prozaické, doplněné o seznam jeho vlastní otištěných článků spolu s těmi, kde je Schweigstillovo jméno pouze zmíněno. Vedle *Lexikonu* je menší prostor Schweigstillovi věnován i v publikaci Otakara Chaloupky a Jaroslava Voráčka *Kontury české literatury pro děti a mládež*² a v knize Mileny Šubrtové a Miroslava Chocholatého *Slovník autorů literatury pro děti a mládež II.*³ Základním zdrojem pro poznání Bohumila Schweigstilla a utvoření představy o jeho práci a životě proto byly jeho nevydané *Vzpomínky nejstaršího principála z doby obrození čes. lout. divadla – r. 1910–1930.*⁴ Ty jsou uloženy v divadelním oddělení Národního muzea a poskytují ucelený a podrobný přehled mimo jiné i o divadelním působení Schweigstilla v Praze. Po důkladném studiu tohoto materiálu jsem si vytyčila několik základních témat, prakticky shodných s rozdělením kapitol této práce, kterým se budu věnovat, a podle toho jsem dohledávala další potřebné prameny a literaturu.

Pro zjištění detailů z doby jeho dětství a mládí jsem báda především ve Státním oblastním archivu⁵. V pražské pobočce tohoto archivu je k dispozici fond „Farní úřad Příbram“, v němž jsou sdruženy matriky narozených⁶

¹ FORST, Vladimír, Jiří OPELÍK a Luboš MERHAUT. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. Díl 4 (S–Ž). Praha: ACADEMIA, 1985–2008, 1082 s.

² CHALOUPKA, Otakar a Jaroslav VORÁČEK. *Kontury české literatury pro děti a mládež (od začátku 19. století po současnost)*. Praha: Albatros, 1984, 539 s.

³ ŠUBRTOVÁ, Milena a Miroslav CHOCHOLATÝ. *Slovník autorů literatury pro děti a mládež. II. Čeští spisovatelé*. Praha: Libri, 2012, 465 s.

⁴ *Praha, Divadelní oddělení Národního muzea, fond C11369/A25115*, Bohumil Schweigstill – *Vzpomínky nejstaršího principála z doby obrození českého loutkového divadla – roky 1910–1930*. Nevydaný rukopis, 26 s.

⁵ Dále jen SOA.

⁶ *Praha, Státní oblastní archiv Praha, fond Farní úřad Příbram*. Matriční kniha N 1867–1871, inv. č. 041; Matriční kniha N 1871–1874, inv. č. 073; Matriční kniha N 1874–1879, inv. č. 074; Matriční kniha N 1880–1889, inv. č. 075.

a oddaných⁷, z nichž jsem čerpala údaje o Schweigstillově rodině, i o něm samotném. Při popisu prostředí, ze kterého Schweigstill pocházel, jsem vycházela z publikací pojednávajících o situaci na Příbramsku ve 2. polovině 19. století a začátku 20. století, zejména z knihy *Historie a současnost podnikání na Příbramsku*⁸ Jany Barešové, *Příbram*⁹ od Josefa Velfla, který ve spolupráci s Danielem Doležalem napsal ještě titul *Toulky Příbramskem*¹⁰. V SOA Příbram jsem rovněž pracovala s fondy škol, které Schweigstill v Příbrami navštěvoval, konkrétně s fondem „1. Základní škola Příbram“, kde byly k dispozici katalogy¹¹ a třídní katalogy¹² z let 1882 – 1887, dále s fondem „Gymnázium Příbram 1875 – 2005“, kde jsem využívala třídní výkazy¹³ z let 1887 – 1891, a rovněž i fond „Státní učitelský ústav Příbram“. Poslední jmenovaný fond obsahoval kromě kronik¹⁴ z let 1891 – 1896 rovněž zápisy z pedagogických porad¹⁵ ze stejného období a maturitní protokoly¹⁶ z roku 1896.

Podrobnosti o Schweigstillově pedagogické praxi jsem, v případě působení v Praze, zjišťovala v Archivu hlavního města Prahy¹⁷. Fond „2. obecná škola chlapecká Praha III. – Malá Strana, Josefská 626/5“ obsahoval pamětní knihu¹⁸, ve které jsem našla cenné informace o Schweigstillově nástupu na školu u sv.

⁷ *Praha, Státní oblastní archiv Praha, fond Farní úřad Příbram*. Matriční kniha O 1852–1873, inv. č. 050; Matriční kniha O 1873–1892, inv. č. 080.

⁸ BAREŠOVÁ, Jana a kol. *Historie a současnost podnikání na Příbramsku*. Žehušice: Městské knihy, 2003, 247 s.

⁹ VELFL, Josef. *Příbram*. Praha: Paseka, 2010, 79 s.

¹⁰ DOLEŽAL, Daniel, VELFL, Josef. *Toulky Příbramskem*. Příbram: Okresní úřad Příbram, 1994, 63 s.

¹¹ *Příbram, Státní oblastní archiv Příbram, fond 1. Základní škola Příbram*. Katalogy 1870–1953 (1882–1887).

¹² *Příbram, Státní oblastní archiv Příbram, fond 1. Základní škola Příbram*. Třídní katalogy 1888–1963 (1882–1887).

¹³ *Příbram, Státní oblastní archiv Příbram, fond Gymnázium Příbram 1871–2005*. Třídní výkazy 1871–2005 (1887–1891).

¹⁴ *Příbram, Státní oblastní archiv Příbram, fond Státní učitelský ústav Příbram*. Kroniky 1874–1948 (1891–1896).

¹⁵ *Příbram, Státní oblastní archiv Příbram, fond Státní učitelský ústav Příbram*. Zápisy z pedagogických porad 1874–1948 (1891–1896).

¹⁶ *Příbram, Státní oblastní archiv Příbram, fond Státní učitelský ústav Příbram*. Maturitní protokoly 1877–1948 (1896).

¹⁷ Dále jen AHMP.

¹⁸ *Praha, Archiv hlavního města Prahy, fond 2. obecná škola chlapecká Praha III. – Malá Strana, Josefská 626/5, číslo fondu 2198*. Pamětní kniha školy u sv. Mikuláše (1900–1940), inv. č. 71.

Mikuláše, jeho povinnostech, zásluhách a mimoškolních aktivitách. V případě chlapecké školy na Karlově mi pak posloužil fond „Obecná škola chlapecká na Karlově Praha II. – Nové Město, Sokolská 1878/6“, kde byly přístupné katalogy žáků¹⁹ z let 1898 – 1935. Jako problematický se ukázal nezpracovaný fond „2. obecná a měšťanská škola chlapecká Praha II. - Nové Město, Vladislavova 47/3“, kde se nacházely třídní výkazy a kroniky více škol naráz. Z tohoto důvodu mi fond nebyl správcem sbírky, panem Mgr. Jiřím Borovským, Ph.D., zpřístupněn.

V případě činnosti v okrese Klatovy jsem pak vycházela z informací dohledaných ve Státním okresním archivu²⁰ Klatovy, kde byly všechny archiválie k dispozici online v rámci služby Porta fontium²¹. O jeho prvním pedagogickém působišti na obecné škole v Předslavi u Klatov jsem získala informace z fondu „Obecní úřad Předslav“, kde jsou informace o stavu škol, Schweigstillově nástupu a působení zaneseny v kronice obce²². Následný přestup na obecnou školu v Klatovech, která v té době procházela administrativním dělením, je zaznamenán ve dvou fondech – fondu „Obecné a měšťanské školy chlapecké v Klatovech“, z něhož se jako nejpřínosnější ukázala kronika školy²³, a fondu „1. obecné školy chlapecké v Klatovech“, kde rovněž hlavním zdrojem byla školní kronika²⁴.

V případě studia Schweigstillova pedagogického působení bylo patrné, že fondy neobsahují podobný počet a typ archiválií, některé části mé práce tak mohou působit méně obsáhle ve srovnání s jinými, jako je tomu např. u části o jeho působení na škole na Karlově ve srovnání se školou u sv. Mikuláše.

¹⁹ Praha, Archiv hlavního města Prahy, fond *Obecná škola chlapecká na Karlově Praha II. – Nové Město, Sokolská 1878/6*, číslo fondu 890. Katalogy žáků (1899–1940).

²⁰ Dále jen SOkA.

²¹ Jedná se o společný přeshraniční projekt SOA v Plzni a Generálního ředitelství státních bavorských archivů v Mnichově, terý si klade za cíl znovu virtuálně pospojovat archivy, které byly v minulosti násilně roztrženy a dnes se jejich části nachází současně v německých i českých archivech. Služba je dostupná na stránkách: <http://www.portafontium.eu/>

²² Klatovy, Státní oblastní archiv Klatovy, fond *Obecní úřad Předslav*, číslo fondu 893. Kronika obce 1370–1920 (1896–1898), sign. OK 214.

²³ Klatovy, Státní oblastní archiv Klatovy, fond *Obecná a měšťanská škola chlapecká v Klatovech*, číslo fondu 1420. Kronika obecné a měšťanské školy 1888–1924 (1898–1900), inv. č. 613.

²⁴ Klatovy, Státní oblastní archiv Klatovy, fond *1. obecná škola chlapecká Klatovy*, číslo fondu 1948. Kronika obecné školy 1898–1910 (1898–1900), inv. č. 390.

Hlavním pramenem pro zkoumání Schweigstillova divadelního působení byly, jak jsem již zmiňovala výše, jeho vlastní paměti, uložené v divadelním oddělení Národního muzea. Dále se jako klíčové ukázaly zakládající dokumenty Českého svazu přátel loutkového divadla²⁵ a Spolku pro pořádání ušlechtilých zábav²⁶. Oba jsou uschovány v AHMP. Kromě data založení, oficiálního názvu a cílů spolku je v nich zanesen rovněž seznam členů spolu s významnými funkcemi, které ve struktuře sdružení vykonávali.

Četbu jeho vzpomínek jsem doplnila studiem sekundární literatury, která se věnuje situaci v divadelním prostředí v českých zemích na konci 19. a v 1. polovině 20. století. Pro studium divadla bez rozlišení žánru byly klíčové souhrnné publikace Františka Černého *Dějiny českého divadla IV.*²⁷ a Jana Císaře *Cesty českého amatérského divadla: vývojové tendence*²⁸. Podrobněji jsem se ale zaměřila, vzhledem ke Schweigstillově specializaci, na loutkové divadlo. K této problematice je k dispozici obsáhlá literatura, která se zaměřuje na vývoj českého loutkářství obecně (např. publikace Alice Dubské *Dvě století českého loutkářství*²⁹ nebo *Obraz z dějin českého loutkářství*³⁰), rozebírá vznik specifických odvětví loutkového divadla, jako např. rodinného divadla, které mělo na Schweigstillovu tvorbu velký vliv (např. publikace Jaroslava Blechy *Rodinná loutková divadélka: skromné stánky múz*³¹ a *Rodinná loutková divadélka: herectvo na drátkách*³²), zkoumá významné herecké a loutkářské osobnosti přelomu století (např. knihy *Život za divadlo: Marie*

²⁵ Praha, Archiv hlavního města Prahy, fond Magistrát hlavního města Prahy II. – Národní výbor hl. m. Prahy, odbor vnitřních věcí, spolkový katastr. Český svaz přátel loutkového divadla (1911), sign. XI/0340.

²⁶ Praha, Archiv hlavního města Prahy, fond Magistrát hlavního města Prahy II. – Národní výbor hl. m. Prahy, odbor vnitřních věcí, spolkový katastr. Spolek pro pořádání ušlechtilých zábav mládeže (1927), sign. II/0761.

²⁷ ČERNÝ, František (ed). *Dějiny českého divadla IV. Činoherní divadlo v Československé republice a za nacistické okupace*. Praha: Academia, 1983, 706 s.

²⁸ CÍSAŘ, Jan. *Cesty českého amatérského divadla: vývojové tendence*. Praha: IPOS, 1998, 444 s.

²⁹ DUBSKÁ, Alice. *Dvě století českého loutkářství: vývojové proměny českého loutkového divadla od poloviny 18. století do roku 1945*. Praha: Akademie múzických umění, 2004, 302 s.

³⁰ DUBSKÁ, Alice. *Obrazy z dějin českého loutkářství: ke 40. výročí založení Muzea loutkářských kultur v Chrudimi*. Řevnice: Arbor vitae, 2012, 177 s.

³¹ BLECHA, Jaroslav. *Rodinná loutková divadélka: skromné stánky múz*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2009, 143 s.

³² BLECHA, Jaroslav. *Rodinná loutková divadélka: herectvo na drátkách*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2013, 191 s.

Hübnerová³³, Matěj Kopecký³⁴, Národní umělec Josef Skupa³⁵), nebo popisuje fungování divadel, ve kterých Schweigstill působil (text Duchoslava Foršta *Loutkové divadlo v zahradě Kinských*³⁶).

Důležitým pramenem k poznání Schweigstillovy divadelní činnosti jsou dobová periodika (Národní listy, Národní politika). V nich byly pravidelně otiskovány informace o představeních loutkového divadla v zahradě Kinských a ve Vladislavově ulici. Čtenáři se v nich dozvěděli, jaká hra je na programu, v kolik hodin představení začíná a zda je doplněno nějakým speciálním číslem, např. vystoupením dudáka nebo trikových loutek. Výjimečně se objevily i články, které se na Schweigstillu a jeho loutkářskou činnost zaměřily podrobněji, zkoumaly jeho přínos pro tehdejší divadlo a hodnotily ho, na rozdíl od textů v odborných loutkářských časopisech, velmi pozitivně. Takovýmto článkem byl například text Josefa Kepřty *Feuilleton – Loutkové divadlo*³⁷. Pro dokreslení představy o zájmu, ať už negativním, nebo pozitivním, který vyvolala Schweigstillova práce, jsem do výběru literatury rovněž zařadila anketu *Diskuse k postavě Kašpárka na našem loutkovém divadle*, kterou v roce 1955 inicioval svým textem o historickém vývoji postavy Kašpárka nejen v českých zemích, ale i ve světě, Jan Malík³⁸. Přestože se Schweigstill do této debaty, která probíhala kontinuálně celý rok na stránkách *Československého loutkáře*³⁹, osobně nezapojil, bylo zde jeho provedení Kašpárka neustále přítomno, byť mezi řádky.

I sám Schweigstill publikoval v obou loutkářských časopisech několik textů, ve kterých rozpracoval svoje názory na využití divadla ve školní výchově

³³ KLOSOVÁ, Ljuba. *Život za divadlo: Marie Hübnerová*. Praha: Odeon, 1986, 283 s.

³⁴ NOVÁK, Ladislav. *Matěj Kopecký*. Praha: Orbis, 1946, 38 s.

³⁵ MALÍK, Jan. *Národní umělec Josef Skupa: Listy z kroniky českého loutkářství*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1962, 145 s.

³⁶ FORŠT, Duchoslav. *Loutkové divadlo v zahradě Kinských*. Praha: ONV, 1980, 5 s.

³⁷ KEPRTA, Josef. *Feuilleton – Loutkové divadlo*. *Národní listy*. 18. 2. 1916, roč. 56, č. 49, s. 2–3.

³⁸ Jan Malík, narozen 15. 2. 1904 v Příbrami a zemřel 24. 7. 1980 v Praze, byl významným československým loutkářem, který založil jednu z prvních profesionálních loutkových scén v republice – Ústřední loutkové divadlo v Praze, podílel se na vydávání *Loutkáře*, zasloužil se o znovuoživení činnosti sdružení UNIMA a Muzea loutkářských kultur v Chrudimi. Byl rovněž úzce spojen s Vojtěchem Cinybulkem, bývalým Schweigstillovým žákem a spolupracovníkem, a to v činnosti ÚLD, kde se Cinybulk podílel na tvorbě většiny inscenací jako výtvarník.

³⁹ *Diskuse* probíhala v 5. ročníku v číslech 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8 a 11.

mládeže (*Skiptikon, biograf a marionety*⁴⁰ a *Výchovné ruční práce školní a lout. divadlo*⁴¹), uděloval rady nově vznikajícím loutkářským souborům (*Vytrvejte!*⁴²), případně detailně rozebíral průběh představení a zdůrazňoval funkčnost některých prvků, jejichž důležitost se podle něj často podceňovala, například úvodní proslov autora před začátkem produkce, který měl diváky dopředu seznámit s dějem (*Dvě úvahy*⁴³).

Pohled na působení Bohumila Schweigstilla v loutkovém divadle by nebyl kompletní bez rozboru jeho tvorby. Základem části o dramatické tvorbě byla práce s jeho hrami doplněná o studium kritických textů, které vycházely v časopisu *Český loutkář* a později *Loutkář*, a textů, které Schweigstilla obhajovaly, otištěných v časopisu *Naše loutky*. Do kategorie kritik patří Záhořův text otištěný v roce 1917⁴⁴, dva články šéfredaktora časopisu Jindřicha Veselého z roku 1917⁴⁵ a 1924⁴⁶ nebo text Karla Fišera z roku 1919⁴⁷. Naopak text, který jeho dramatikou obhajoval, sepsal pro *Naše loutky* Vilém Multrus v roce 1929⁴⁸.

V části zabývající se jeho prozaickými texty a články byl postup podobný. Kromě knižních titulů, z nichž většinu tvořily jeho vlastní loutkové hry přepracované do formy prózou psaných pohádek, jsem pracovala s výběrem ročníků časopisů, ve kterých Schweigstill působil jako šéfredaktor – *Malý čtenář* a *Srdíčko*. Zkoumané ročníky *Malého čtenáře*, tedy ročníky 50. – 60., jsou k dispozici v digitální podobě v prostorách Národní knihovny v Praze⁴⁹. V případě časopisu *Srdíčko* jsou první tři ročníky k dispozici k prezenčnímu studiu rovněž v NKP, ročníky další je pak možné studovat v Moravské zemské

⁴⁰ SCHWEIGSTILL, Bohumil. *Skiptikon, biograf a marionety* (Něco z vlastní zkušenosti). *Český loutkář*. 1912, roč. 1, č. 3, s. 85–86.

⁴¹ SCHWEIGSTILL, Bohumil. *Výchovné ruční práce školní a lout. divadlo*. *Naše loutky*. 1924/1925, roč. 2, č. 5–6, s. 58–59.

⁴² SCHWEIGSTILL, Bohumil. *Vytrvejte!*. *Naše loutky*. 1927/1928, roč. 3, č. 5, s. 31–32.

⁴³ SCHWEIGSTILL, Bohumil. *Dvě úvahy*. *Naše loutky*. 1924/1925, roč. 2, č. 2–3, s. 20–22.

⁴⁴ ZÁHOŘ, J. O nových loutkových hrách. *Loutkář*. 1917/1918, roč. 2, č. 2, s. 76–78.

⁴⁵ [Redakce] VESELÝ, Jindřich. O nových loutkových hrách. *Loutkář*. 1917, roč. 1, č. 2, s. 78.

⁴⁶ [Redakce] VESELÝ, Jindřich a kol. *Literatura*. *Loutkář*. 1923/1924, roč. 10, č. 6–7, s. 99–105.

⁴⁷ FIŠER, Karel. *Nové loutkové hry*. *Loutkář*. 1918/1919, roč. 3, č. 3, s. 60.

⁴⁸ MULTRUS, Vilém. *Umělecké snahy*. Knihovnice Osvěta. *Hry dobrých autorů pro divadla loutková a dětská*. *Naše loutky*. 1928/1929, roč. 3, č. 5, s. 1.

⁴⁹ Dále jen NKP.

knihovně v Brně. Na základě studia nejen jeho vlastních textů, ale celé koncepce a struktury obou časopisů jsem pak charakterizovala jeho poslední tvůrčí literární etapu v životě.

Vedle studia samotných tiskovin, jejichž vydávání Schweigstill řídil, se pro lepší představu o charakteru jeho práce ukázaly jako klíčové dopisy a pohlednice, zachované ve fondech několika významných osobností, s nimiž Schweigstill udržoval písemný kontakt. Jedná se o spisovatele Eduarda Štorcha⁵⁰ a Rudolfa Richarda Hofmeistera⁵¹, nakladatele Josefa Krbala⁵² nebo pedagoga Františka Vladimíra Mrkvičku⁵³. Veškerá korespondence je uložena v Literárním archivu Památníku národního písemnictví.

Při závěrečném zkoumání odkazu jeho práce jsem vycházela z programů proběhlých loutkářských přehlídek, a to např. Loutkářská Chrudim⁵⁴, odkud jsem čerpala jména divadelních souborů, které se přehlídky účastnily právě s některou Schweigstillovou hrou. U každého souboru jsem pak hledala jeho webové stránky, ze kterých jsem čerpala informace o tom, zda je hra ještě stále na repertoáru (např. Loutkové divadlo v Boudě⁵⁵, Divadlo Povidlo z Otrokovic⁵⁶, pražské divadlo Elf⁵⁷).

⁵⁰ *Literární archiv Památníku národního písemnictví, fond Štorch Eduard, číslo fondu 1721. Korespondence přijatá – Schweigstill Bohumil (1929–1932).*

⁵¹ *Literární archiv Památníku národního písemnictví, fond Hofmeister Rudolf Richard, číslo fondu 541. Korespondence přijatá – Schweigstill Bohumil (1931–1932).*

⁵² *Literární archiv Památníku národního písemnictví, fond Krbal Josef – nakladatelský archiv, číslo fondu 881. Korespondence přijatá – Schweigstill Bohumil (1937).*

⁵³ *Literární archiv Památníku národního písemnictví, fond Mrkvička František Vladimír, číslo fondu 1136. Korespondence přijatá – Schweigstill Bohumil (1934–1935).*

⁵⁴ RICHTER, Luděk. *50 loutkářských Chrudimí: vývoj českého loutkového divadla v zrcadle festivalu*. Praha: Dobré divadlo dětem, 2001, 209 s.

⁵⁵ Kašpárek s Honzou v zakletém hradu. *Loutkové divadlo V Boudě*. [online]. [2015] [cit. 2016-06-21]. Dostupné z: <http://www.vboude.com/products/kasperek-s-honzou-v-zakletem-hradu1/>

⁵⁶ Současný repertoár divadla. *Povidlo*. [online]. [-] [cit. 2016-06-21]. Dostupné z: <http://www.povidlo.wz.cz/repertoar/repertoar.htm>

⁵⁷ Peklo s ježibabou. *divadlo Elf*. [online]. [2013] [cit. 2016-06-21]. Dostupné z: <http://www.divadloelf.cz/repertoar/peklo-s-jezibabou/>

Diplomová práce je biografií. Vedle studia sekundární literatury, popisující dobu konce 19. a první poloviny 20. století, a to z obecného, nebo ze specifického divadelního hlediska, stojí text na práci s primární literaturou a archivními materiály, a dále na rozboru Schweigstillových prací, dramatických i prozaických. Kapitoly práce jsou řazeny tematicky a propojeny vzájemnými odkazy.

2. Dětství a mládí Bohumila Schweigstilla

2.1. Příbramsko – rodiště Bohumila Schweigstilla

Nejstarší písemné zmínky o Příbrami pochází ze začátku 13. století, konkrétně z roku 1216, kdy se tehdy ještě statek Příbram dostal do rukou pražského biskupa Ondřeje. Ten statek koupil od kláštera premonstrátů v Teplé. První písemnou zmínku o těžbě rud na Příbramsku představuje listina z 21. dubna 1311, ve které pražský občan Konrád z Příbrami spolu se svými syny Jindřichem a Mikulášem daroval na vlastní náklady vystavěnou huť pražskému biskupu Janovi. Podle archeologických výzkumů je ale těžba rud prokázána na Březových Horách již z přelomu 12. a 13. století a rovněž se spekuluje o možnosti existence důlní činnosti již v prvním století po Kristu. V 15. století se pak Příbram stala královským městem a díky rychlému rozvoji těžby stříbra v první polovině 16. století byla povýšena na královské horní město. Spolu se silným vlivem církve bylo získávání nerostných surovin, zejména dolování stříbra, ale rovněž železa nebo zlata, tím hlavním, co v následujících letech ovlivňovalo růst a podobu města.

I přes fakt, že po povýšení na královské horní město došlo k náhlému úpadku těžby stříbra, zejména kvůli vyčerpání povrchových ložisek v dolech a nedostatku finančních prostředků, podařilo se v 70. a 80. letech 18. století těžbu v původním rozsahu znovu obnovit. V době krize probíhala v Příbrami těžba stříbra pouze v jednom otevřeném dole. Celá oblast se musela přeorientovat na jinou hospodářskou činnost, a to na těžbu, a zejména na zpracování železné rudy. Závěrečná léta 18. století pak představovala další vrchol v dolování na Příbramsku. Hormistr Jan Antonín Alis zavedl nový postup práce a reformu důlní činnosti, v rámci které byly otevřeny dva nové doly s hlavní svíslou těžní jámou, důl Anna a důl Vojtěch. Důl Vojtěch se brzy stal nejvýznamnějším dolem příbramské oblasti a jako první na světě dosáhl v roce 1875 hloubky jednoho kilometru. Stále častěji byly do důlní činnosti zapojovány

objevy z oblasti vědy a techniky⁵⁸, neustále narůstal počet nově otevíraných a trvale fungujících dolů, s čímž souvisel i nárůst počtu obyvatel a zakládání nových osad v okolí Příbrami.⁵⁹

Tento velký rozmach důlní činnosti v první polovině 19. století a zejména velký nárůst počtu otevřených dolů si vyžádal jejich rozdělení do celkem tří skupin. Každá z nich byla spravována samostatným báňským správcem. První skupinu tvořily doly na Drkolnově a v Bohutíně, druhou doly Vojtěch a Marie na Březových Horách a třetí pak doly Anna a Prokop tamtéž. Později byla vytvořena ještě čtvrtá skupina, do které byl zahrnut důl Lily. Rozdělení dolů do skupin sice usnadnilo správu, na druhou stranu ale docházelo k výraznému rozrůzňování pracovních podmínek v jednotlivých dolech. Horníci si stěžovali na rozdílné výše mezd za stejný druh práce nebo na různě přísné postihy za pracovní prohřešky. Tato napjatá situace mezi horníky a vedením dolů, ale i mezi horníky navzájem předznamenávala postupný úpadek významu hornické činnosti v této oblasti.

Absolutní vrchol důlní činnosti na Příbramsku spadá do období 80. a 90. let 19. století. V této době se v celém regionu těžilo zhruba 98% celkové produkce stříbra v Rakousko-Uhersku.⁶⁰ V dolech bylo zaměstnáno kolem 6000 lidí, jejich počet začal ale od roku 1886 postupně klesat. Jednak byly mnohé doly zavírány, stříbrné žíly se nacházely až v příliš velké hloubce a těžba z nich nedokázala pokrýt náklady, a u těch otevřených pak docházelo ke snižování produkce, jednak se počítalo s intenzivnějším zapojením strojů, které by měly velkou část dělníků nahradit. Kromě propouštění starších dělníků a jejich nahrazování generací mladší se rovněž i omezilo přijímání dětí z hornických rodin, což na přelomu století vyústilo ve vážný sociální problém. V případě chlapců, kteří se narodili v hornických rodinách, se počítalo s tím, že s dovršením čtrnáctého roku nastoupí po boku svých starších příbuzných

⁵⁸ Nahrazování vodního pohonu čerpadel pohonem parním v 60. letech 19. století, použití dynamitu v roce 1870, strojní vrtání stlačeným vzduchem a hydraulický pohon vyzkoušený v roce 1873 nebo použití lokomotivy v důlní dopravě v 80. letech 19. století.

⁵⁹ DOLEŽAL, Daniel, VELFL, Josef. *Toulky Příbramskem*. Příbram: Okresní úřad Příbram, 1994, s. 12.

⁶⁰ BAREŠOVÁ, Jana a kol. *Historie a současnost podnikání na Příbramsku*. Žehušice: Městské knihy, 2003, s. 34–35.

k práci v dolech. Hornické podniky neměly se zaměstnáváním těchto chlapců problémy, naopak pro ně představovali přirozený zdroj pracovní síly. Pro hornické rodiny pak brzký vstup chlapců do práce znamenal vítaný finanční příspěvek, který pomáhal uživit všechny členy tehdy velmi početných rodin.

Takovou cestu nastoupil ve svých čtrnácti letech i Václav Schweigstill, syn horníka z Podlesí u Příbrami. Nastoupil do stejného dolu společně se svým otcem a dalšími příbuznými. Ve vhodném věku se oženil, nejprve s Marií Šrámkovou z Obořiště, posléze s Marií Petráškovou z Podlesí. Z prvního manželství se dospělosti dožil syn Matěj, z druhého pak mladší syn Prokop. A stejně jako dříve on následoval otce za prací do dolu, tak i oba jeho synové získali místo v dolu v Podlesí. Starší Matěj si našel ženu, Josefu Havelkovou, v rodné vsi a zůstal žít v domě svého otce. V rozmezí let 1871–1887 porodila Josefa Matějovi celkem 9 dětí, z nichž se pouze čtyři, dva chlapci a dvě dívky, dožily dospělosti⁶¹. Mladší syn Prokop se oženil 6. května 1874 s dcerou krejčího, Antoníí Černohorskou, a odstěhoval se za ní do domu její rodiny do Dušníků⁶² čp. 44. I Dušníky patřily do bohatého rudného příbramského regionu, se sehnáním práce Prokop tedy neměl problém a nastoupil jako horník do jednoho z dolů přímo v novém bydlišti. Rodina se později přestěhovala z Dušníků do Příbrami III do domu v Milínské ulici čp. 221 (viz příloha č. 3) a Prokop začal pracovat ve stříbrných dolech v Březových Horách u Příbrami, kde v roce 1885 povýšil na dozorce. V květnu 1892 se spolu se svým starším nevlastním bratrem Matějem účastnil likvidace následků důlního požáru v Mariánském dole v Březových Horách. Během něj zemřelo v dole Marie a dalších přilehlých dolech 319 horníků.⁶³

Antonie porodila svému muži 5 dětí, tři dcery a dva chlapce. Nejmladší dcera Božena, narozená 13. dubna 1884, zemřela ve druhém roce života. Starší

⁶¹ Dospělosti se dožili chlapci Emanuel (*22. 7. 1874) a Josef (*2. 3. 1877), dívky Marie (*15. 11. 1884) a Josefa (28. 12. 1887). Do jednoho roku po porodu zemřeli dívky Marie (*19. 11. 1871) a Anna (*20. 2. 1886), chlapci Josef (*18. 3. 1873) a Bohumil (*7. 5. 1882). Syn Alois (*8. 6. 1880) zemřel ve věku 12 let.

⁶² Dnes Trhové Dušníky.

⁶³ PODBRDSKÝ-KORBEL, Jaroslav. Důlní katastrofa na Březových Horách 31. května 1892. Horníci, účastníci záchranných prací, představitelé dolů. II. díl K–Ž. Příbram: Spolek Prokop Příbram, 2009. [cit. 2016-01-02]. Dostupné z: <http://www.spolek-prokop-pribram.cz/dulnik/Katastrofa1892-3b.pdf>

dcery, Anna (narozena 9. října 1881) a Marie (narozena 21. dubna 1879) se dožily vysokého věku a zemřely v 50. letech 20. století v Příbrami, kde strávily většinu života. Mladší syn, narozený 14. března 1877, zemřel krátce po porodu. Dospělosti se z chlapců dožil jen starší syn Bohumil (viz příloha č. 1), narozený 27. března 1875.⁶⁴

Generace chlapců, do které patřil i Bohumil Schweigstill, přišla na svět a dospívala v době, kdy pomalu, ale jistě, končilo období absolutního vrcholu důlní činnosti na Příbramsku a začínaly se objevovat hospodářské a sociální problémy, které nakonec vedly k uzavírání dolů a radikálnímu omezení těžby. Nepřicházelo tedy v úvahu, že by ve čtrnácti letech nastoupili stejnou cestu jako jejich předchůdci, a museli si hledat jiné uplatnění.

2.2. Schweigstillova školní léta

2.2.1. Obecná škola chlapecká v Příbrami

V době, kdy rodina Prokopa Schweigstilla žila ještě v Dušníkách, začal dne 16. září roku 1882 Bohumil spolu s dalšími 63 žáky docházet do obecné školy chlapecké v Příbrami, a to do první třídy pod vedením pana učitele Antonína Mayera⁶⁵. Žákem byl po celou dobu studia, ať už na obecné škole chlapecké, na nižším reálném gymnasiu, nebo na státním učitelském ústavu, průměrným až podprůměrným. Během první třídy se na jeho vysvědčení objevily, v rámci tří čtvrtletí⁶⁶, pouze známky „chvalitebně“ a „dobře“. O rok později byl pak hodnocen i známkou „dostatečně“, a to v průběhu celého roku z pilnosti, mluvnice a pravopisu, počtů, a v průběhu posledních dvou čtvrtletí pak i z psaní. Z důvodu nedostatečného prospěchu a pravděpodobně i vysokého počtu neomluvených hodin (celkem patnáct) byl Bohumil druhou třídu nucen opakovat. Podařilo se mu ji dokončit s výrazně lepším hodnocením než

⁶⁴ Ve školních záznamech z nižšího reálného gymnasia v Příbrami, které Bohumil Schweigstill navštěvoval mezi lety 1887–1891, je zaneseno datum narození 21. března 1875. Dle matriky se ale jedná o administrativní chybu.

⁶⁵ Antonín Mayer byl v následujícím školním roce 1883/1884 povýšen do funkce ředitele a vyučování se za něj ujal Josef Lang, o dva roky později pak Jaroslav Gutwirth.

⁶⁶ Dle poznámky ve školní kronice byla škola od 25. 3. 1882 do 15. 5. 1882 uzavřena kvůli epidemii neštovic a žáci tak nebyli ve 4. čtvrtletí hodnoceni.

v předchozím roce (hodnocení „dobře“ se na studijním výkazu objevilo pouze u předmětů náboženství, a to ve 2. čtvrtletí, a počty, a to v 1. – 3. čtvrtletí, v ostatních předmětech⁶⁷ byl hodnocen známkou „chvalitebně“ nebo „výborně“). I v následujících ročnících⁶⁸, pouze s výjimkou předmětů náboženství, jazyk vyučovací, počty spojené s naukou o tvarech měříčských a zeměpis a dějepis ve IV. ročníku, byl pak hodnocen především známkami „chvalitebně“ a „výborně“.

2.2.2. Nižší reálné gymnasium v Příbrami

Školní rok 1887/1888, tedy V. ročník, byl jeho posledním na obecné chlapecké škole. Spolu s 51 dalšími žáky z různých koutů Příbramska úspěšně složil přijímací zkoušku z náboženství, češtiny a matematiky a byl přijat ke studiu na nižším reálném gymnasiu v Příbrami, které zde fungovalo od roku 1871. V září 1888 pak nastoupil ke studiu, a to do primy pana učitele Jana Sýkory. Ten na škole vyučoval český jazyk a latinu, po roce ale odešel do Prahy, kde nastoupil jako učitel tělocviku. Po něm se třídy ujal Robert Lang. S učitelem Sýkorou se Schweigstill náhodou setkal o pár let později, kdy byl ředitelem pražské školy na Karlově. Sýkora sem vedl k zápisu svého syna Jiříka. Jak se později ukázalo, Sýkora navíc chodil do klatovského gymnasia, kde ho vyučoval A. V. Šmilovský, Schweigstillův tchán, byli tak spolu propojeni ve třech generacích. Během své pedagogické kariéry v Praze se setkal ještě s jedním pedagogem, který ho vyučoval na gymnasiu. Profesor Rudolf Jedlička měl Schweigstillovu třídu v sekundě na český jazyk a krasopis. O pár let později byl pak v Praze jmenován školním inspektorem. Už jako profesor byl Jedlička znám svojí mírnou a vstřícnou povahou, mezi pražskými školami se mu tak přezdívalo „Dobrotivý“. Na inspekci konečně dorazil i do školy na Karlově. Na svého bývalého žáka si pamatoval a většina inspekce tak proběhla v ředitelně, kde se vzpomínalo na společné zážitky z gymnasia.⁶⁹

⁶⁷ Čtení, mluvnice a pravopis, znalost tvarů měříčských a jejich kreslení, psaní, zpěv, tělocvik.

⁶⁸ Záznamy ze III. ročníku, který absolvoval ve školním roce 1884/1885, ve Státním oblastním archivu v Příbrami nebyly k dispozici.

⁶⁹ SCHWEIGSTILL, Bohumil. Hory se nescházejí s horami, nýbrž... In: *Jubilejní almanach Gymnasia v Příbrami 1871–1946*. Příbram: Gymnasium v Příbrami, 1946, s. 67–69.

Schweigstill platil po celou dobu studia na nižším gymnasiu vždy v prvním pololetí každého školního roku školné, v následujícím pololetí byl pak vynesemím zemské školní rady od platby osvobozen. Hned v prvním ročníku byl téměř ze všech studovaných předmětů hodnocen známkou „dostatečně“. Výjimku představovaly s hodnocením „dobrý“ předměty jazyk český, přírodopis, kreslení, a s hodnocením „chvalitebný“ předmět krasopisání. Na konci druhého pololetí byl nakonec hodnocen ve volném předmětu jazyk německý známkou „nedostatečně“. Nedostatečné hodnocení z volného, neboli volitelného předmětu, nebylo důvodem k tomu, aby musel Schweigstill ročník opakovat. Podle záznamů ze školní kroniky z let 1890/1891 ale opakoval III. ročník. Záznamy z let 1888/1889 a 1889/1890 nejsou v archivu k dispozici, z prosté posloupnosti je ale patrné, že prvním opakovaným ročníkem na gymnasiu je až III. ročník, i když kvůli chybějícím záznamům nemáme povědomí o tom, kvůli jakému předmětu byl nucen třídu opakovat. Ve III. ročníku byl posléze hodnocen známkou „dostatečně“ z předmětů jazyk latinský, jazyk český a jazyk německý, známkou „výborně“ pak u předmětů kreslení, krasopisání a tělocvik. Z ostatních předmětů⁷⁰ byl ohodnocen „chvalitebně“ nebo „dobře“. Studium na nižším reálném gymnasiu zjevně nesplňovalo to, co od něj Bohumil Schweigstill očekával. Ať už pro ně byla výuka příliš náročná, nebo prostě jen nevyhovovala jeho požadavkům, opakovaný III. ročník představoval jeho poslední rok působení na nižším reálném gymnasiu. V následujícím školním roce, 1891/1892, nastoupil po složení přijímací zkoušky spolu s dalším 50 žáky⁷¹ ke studiu na učitelském ústavu.

2.2.3. Učitelský ústav v Příbrami

Na konci 60. a na začátku 70. let 19. století panoval v českých zemích tak značný nedostatek kvalifikovaných učitelů, že na školách muselo vyučovat 517 nezkoušených osob⁷², a i tak zůstávalo 98 učitelských míst nadále neobsazeno. Z rozhodnutí zemské školní rady pak měl být zřízen učitelský ústav, který by

⁷⁰ Náboženství, jazyk francouzský, zeměpis a dějepis, matematika, silozpyt, měřičství a rýsování, zpěv.

⁷¹ Dle zápisu v protokolech z učitelských porad bylo na základě přijímací zkoušky, která probíhala ve dnech 13.–15. 9. 1891, přijato ke studiu 40 žáků, včetně Bohumila Schweigstilla, zbylým 11 bylo povoleno opakování ročníku.

⁷² Osob bez odborné kvalifikace.

připravoval nové pedagogy a pokryl tak jejich nedostatek v českých zemích. Na toto rozhodnutí zareagovalo obecní zastupitelstvo Příbrami a pohotově nabídlo pro novou školu zdarma pozemek a budovu. V roce 1874 tak byl v Příbrami v provizorní budově otevřen nový učitelský ústav, sedmý v českých zemích. Příbram nabízela velmi široké spektrum škol, na kterých se dalo studovat, získala si tak označení „Podbrdské Athény“. O rok později se učitelský ústav, i přes protesty příbramských obyvatel, přestěhoval do nově postavené budovy⁷³ v ulici Na Příkopech, přímo naproti historickému Zámečku. Tuto budovu sdílel spolu s dívčí měšťanskou školou až do roku 1948, kdy byly učitelské ústavy postupně nahrazovány vysokoškolským stupněm vzdělání a následně rušeny. Mezi žáky učitelského ústavu patřili například hudební skladatelé Josef Bartoš a Václav Hlinomaz, a v letech 1891–1896 i budoucí klatovský a pražský učitel Bohumil Schweigstill.

I během studií na učitelském ústavu se Schweigstill prospěchem řadil mezi průměrné až podprůměrné žáky. Nejlepší hodnocení se mu stabilně dařilo získávat z tělocviku, v I. ročníku byl ohodnocen známkou „chvalitebně“, v následujících ročnících pak dokonce známkou „výborně“. Největšího zlepšení pak během studia dosáhl v předmětu kreslení, v I. a II. ročníku byl hodnocen známkami „dostatečně“ a „dobře“, ve III. ročníku v prvním pololetí získal známkou „chvalitebně“ a poté, až do konce studia, byl z kreslení hodnocen vždy „výborně“. V ostatních předmětech⁷⁴ pak po většinu studia vykazoval stabilní prospěch, známky „dobře“ nebo „dostatečně“, s mírnými zlepšeními ve IV. ročníku. Během doby, kdy navštěvoval učitelský ústav, narazil na dva hlavní studijní problémy, které byly zaznamenány v protokolech z učitelských porad. Ve III. ročníku během prvního čtvrtletního prověřování „*nevyhověl z dějepisu a matematiky*“.⁷⁵ Do pololetí se mu zjevně podařilo probíranou látku doučit, z obou předmětů byl hodnocen známkou „dostatečně“. Problém s předmětem

⁷³ Svěcení nově vystavěné budovy a kaple c. k. učitelského ústavu v Příbrami, *Horymír*, č. 40, 1876, s. 2.

⁷⁴ Nauka náboženská, jazyk český, zeměpis, dějepis a nauka o ústavě státní, počtářství a kreslení měřičské, přírodopis, přírodopyt, krasopis, všeobecná nauka o hudbě a zpěvu, hraní na housle, hraní na klavír, jazyk německý. Ve II. ročníku byl dle osnov přidán předmět paedagogica, ve III. ročníku hospodářství a ve IV. ročníku zvláštní metodika a cvičení praktická.

⁷⁵ *Příbram, Státní oblastní archiv Příbram, fond Státní učitelský ústav Příbram. Zápisy z pedagogických porad 1874–1948 (1891–1896), Protokol č. 3ze 17. 10. 1894.*

počtářství a kreslení měřičské zaznamenal rovněž v I. ročníku, kdy byl ve druhém pololetí hodnocen známkou „nedostatečně“. Dle zápisu z učitelské porady z 9. 7. 1892 byla Schweigstillovi povolena opravná zkouška. Ta proběhla v polovině září roku 1892, ale nebyla pro něj úspěšná. Z tohoto důvodu byl Schweigstill nucen I. ročník opakovat.

Maturitní zkouška, kterou Schweigstill úspěšně zakončil svá studia na učitelském ústavu, proběhla v květnu roku 1896 a skládala se z písemné a ústní části. Písemné testy psali žáci IV. ročníku ze tří předmětů, matematiky, paedagogiky a jazyka českého. Od 18. do 20. května každý den v dopoledních hodinách probíhala jedna písemná zkouška. Z protokolů maturitních zkoušek známe jednak zkušební otázky, které byly pro rok 1896 vylosovány (pro matematiku čtyři otázky, pro paedagogiku a jazyk český tři otázky), jednak časy odevzdání písemných prací. Schweigstill se zjevně snažil na práci využít maximum přiděleného času, a tak nikdy neodevzdal dříve, jak půl hodiny před koncem limitu. Dozor nad písemnou prací z paedagogiky nejspíše držel někdo z nových pedagogů, který Bohumila neznal osobně, případně zapálený vlastenec, ve jmenném seznamu je totiž Schweigstill zapsán jako B. Švajgštyl⁷⁶. Ústní zkoušku z předmětů náboženství, paedagogika, jazyk český, dějepis a počtářství a měřičství pak Schweigstill složil v následujících týdnech. Maturitní vysvědčení se příliš nelišilo od vysvědčení z předcházejících ročníků. Hodnocení „výborně“ získal v předmětech zvláštní methodika a praktická cvičení, dále kreslení a tělocvik, hodnocení „chvalitebně“ pak v předmětech paedagogika, zeměpis, přírodopis, přírodopis a hospodářství. V ostatních předmětech⁷⁷ pak Schweigstill získal hodnocení „dobře“ nebo „dostatečně“. Úspěšně složenou maturitní zkouškou tak 18. 6. 1896 ukončil svá studia na učitelském ústavu a stal se „*způsobilým zatímně dosazen býti*

⁷⁶ S českým přepisem původně německého jména se můžeme setkat i v matrikách narození, kde u dvou sledovaných předků Bohumila Schweigstill, otce Prokopa a strýce Matěje, je podoba Švajgštyl použito u devíti zápisů ze čtrnácti.

⁷⁷ Nauka náboženská, jazyk český, dějepis a nauka o ústavě státní, počtářství a kreslení měřičské, krasopis, všeobecná nauka o hudbě a zpěvu, hraní na housle, hraní na varhany a jazyk německý.

*podučitelem aneb učitelem na veřejných školách obecných s vyučovacím jazykem českým.*⁷⁸

2.2.4. Schweigstillovy silné a slabé stránky během školních let

Na každém vzdělávacím stupni, který Bohumil Schweigstill absolvoval, se potýkal s podobnými problémy a úspěchy. Právě problémy ale většinou nad úspěchy převažovaly. Na gymnasiu a učitelském ústavu pro něj byly nejproblematictější jazyky, latinský, německý i český, přestože na obecné škole s češtinou problém neměl. Mezi dalšími předměty, se kterými měl během studia rovněž velké problémy, patřil dějepis, zeměpis, matematika a hudební nauka, zahrnující nejprve teorii a zpěv, posléze na učitelském ústavu hru na housle, klavír a varhany. I ve většině ostatních předmětů vykazoval stabilní „dobrý“ prospěch. Rovněž na všech školách, kterými prošel, musel jeden ročník opakovat. Na obecné škole kvůli celkově špatnému prospěchu a zameškaným hodinám, na gymnasiu nejspíše kvůli prospěchu, což bohužel kvůli chybějícím záznamům nemůžeme tvrdit s jistotou, a na učitelském ústavu opět kvůli prospěchu. Nejbližšími z předmětů mu během celého studia byly tělocvik a kreslení. První roky na gymnasiu a učitelském ústavu tomu sice hodnocením neodpovídají, na druhou stranu právě v kreslení se mu podařilo dosáhnout největšího zlepšení ze všech studovaných předmětů. Není pak divu, že měl se zálibou ve výtvarném umění blízko k loutkovému divadlu. To je ostatně ze všech žánrů dramatického umění tím nejvýtvarnějším. V pozdějších letech, kdy pak sám v loutkových divadlech působil, byl schopen nejen připravovat vlastní návrhy loutek, ale i dokončovat hrubé řezby hlaviček loutek, které podle návrhů vyráběli profesionální řezbáři.

Otázkou, na kterou neznáme přesnou odpověď, zůstalo to, proč se rozhodl ukončit studium na gymnasiu a pokračovat dále na učitelském ústavu. Nedomnívám se, že by si v patnácti letech, kdy z gymnasia odešel, byl natolik jistý svou budoucností mezi pedagogy. Soudím, že ho ke změně školy vedly především jeho výsledky na gymnasiu. Studium se mu zde nijak zvlášť nedařilo, III. ročník musel opakovat. Na jazyky, které mu nikdy nebyly blízké, se tu kladl

⁷⁸ *Příbram, Státní oblastní archiv Příbram, fond Státní učitelský ústav Příbram. Maturitní protokoly 1877–1948 (1896), Maturitní vysvědčení č. 25. Kniha 351.*

velký důraz. Kromě češtiny se zatím učil jen latinsky a německy, v následujících letech by ho ale čekala ještě i řečtina a francouzština. I když Příbram byla městem, které nabízelo nejširší možnosti vzdělání v okolí, výběr byl i tak omezený. Schweigstill mohl volit mezi návratem na školu hlavní, průmyslovou a následně průmyslovou pokračovací školou, nebo učitelským ústavem. Návrat na hlavní školu ho nelákal, z obecné školy odešel na gymnasium a vzdát své studium v polovině a vrátit se na hlavní školu by nejspíše bral jako selhání. Už z toho, že byl zapsán na gymnasiální studia, lze soudit, že pro něho měli jeho rodiče poněkud vyšší cíle. Průmyslová škola by rovněž byla krokem stranou, technickým předmětům se nikdy nevěnoval a vzhledem ke klesajícímu objemu těžby v příbramských dolech nepředstavovalo hornictví ani průmysl jistou pracovní příležitost. Učitelský ústav tak představoval jedinou adekvátní volbu. Nakonec se ukázalo, že šlo o volbu správnou a oprávněnou, i když do určité míry vynucenou okolnostmi.

3. Pedagogické působení Bohumila Schweigstill

V červnu roku 1896 ukončil Schweigstill svá studia na učitelském ústavu v Příbrami úspěšným složením maturitní zkoušky. Byl tedy připraven nastoupit jako podučitel na školu, na kterou bude přidělen. V kterých městech a na kolika školách začínal, než byl přesunut do Prahy? Kdy se mu podařilo získat definitivu? Na kterých školách v Praze působil a jak vypadal jeho pedagogický život? Na tyto otázky se pokusím předložit odpovědi v následující kapitole.

3.1. Začátek učitelské kariéry

Hned ve školním roce 1896/1897 nastoupil Schweigstill jako prozatímní učitel na obecnou školu v Předslavi u Klatov. Jako řídící učitel⁷⁹ zde od roku 1865 působil Matěj Bozděch, mimo jiné i člen c.k. okresní školní rady. Obecná škola v Předslavi sídlila od roku 1860 v čp. 66⁸⁰, v době příchodu Schweigstill byla čtyřtřídní a vzdělávala žáky z přilehlých obcí Makov, Měcholupy, Domaličky, Újezdec, Ostřetice, Makalovy, Otín, Kamýk, Třebýcina a Nedaničky⁸¹. Na škole v Předslavi učil Schweigstill dva roky, 1896/1897 a 1897/1898. O jeho působení nemáme žádné podrobné zprávy, pouze data jeho nástupu a odchodu jsou zmíněna v kronice města Předslavi. Na začátku roku 1899 je pak c.k. okresní školní radou povolán jít vyučovat na obecnou školu do Klatov.

Na začátku školního roku 1898/1899 měla být obecná a měšťanská škola v Klatovech rozdělena dle vynesení c.k. zemské školní rady ze dne 4. června 1898 č. 16619 přípisem ze dne 19. června 1898 č. 127/ z.š.r. podle obvodů do dvou samostatných škol. Na Říšském předměstí se v budově bývalé rolnické školy usídlila nová samostatná pětiletá obecná škola chlapecká, jejímž ředitelem byl jmenován Jan Schubert, bývalý učitel na nerozdělené obecné a měšťanské škole. Původní škola obecná a měšťanská, jejímž ředitelem byl

⁷⁹ Na Moravě označován jako nadučitel, jinak správce školy nebo později ředitel.

⁸⁰ Hned po svém založení sídlila škola, ještě jako jednotřídní, v čp. 6 a poté byla jako dvoutřídní přesunuta do čp. 45.

⁸¹ Kronika obce Předslav (1. sv. válka + 1918–1926). *Porta fontium*. [online]. [-] [cit. 2016-06-21]. Dostupné z: <http://www.portafontium.cz/iipimage/30460219>

František Chládek, měla zůstat na původním místě, spojena v jedné budově.⁸² Organizační změna byla dle záznamů v kronice školy pro pedagogy náročná a závěrečné přesuny žáků posledního ledna 1899 si vyžádaly otevření pobočky 1. třídy na škole obecné a měšťanské, jejímž vedením byl pověřen jako prozatímní podučitel⁸³ právě Bohumil Schweigstill. Na začátku školního roku 1900/1901 ho c.k. okresní rada školská dle zápisu ve školní kronice zprostita další služby na obecné a měšťanské škole v Klatovech, aby „*mohl nastoupiti podobnou službu školní v Praze.*“⁸⁴ Na jeho místo byl jmenován jako prozatímní podučitel Stanislav Ježek a Bohumil Schweigstill odešel za učitelskou kariérou do Prahy.

3.2. Přesun do Prahy

3.2.1. Byt v ulici Karoliny Světlé

Na podzim roku 1900 se Schweigstill přestěhoval do Prahy do domu čp. 299 v ulici Karoliny Světlé na Starém Městě. Stejný dům obýval po celou dobu, co žil v Praze. Do bytu se nevcházelo hlavním vchodem z ulice, ale bylo nutné projít dvorem kolem zahrady. Domů si často zval spolupracovníky z divadla, přátele a bývalé studenty, kteří na návštěvy u něj často vzpomínali. Mezi pravidelnými hosty byl i jeho bývalý žák, spolupracovník a pozdější autor Schweigstillova nekrologu z roku 1965 Vojtěch Cinybulk. Byt mu sloužil nejen jako místo odpočinku, ale i jako místo práce. Ve 30. letech jeho byt navštěvovali i autoři, kteří mu posílali příspěvky do časopisů, jež redigoval – *Malý čtenář* a *Srdíčko* (viz kapitola 7.1.). Na časopisech mu záleželo, tak příspěvatelům nabízel několik různých možností, jak texty předat. Příspěvky si byl po Praze

⁸² Kronika obecné a měšťanské školy Klatovy (1888–1924). *Porta fontium*. [online]. [-] [cit. 2016-06-21]. Dostupné z: <http://www.portafontium.eu/chronicle/soap-kt/01420-skola-klatovy-1888-1924>; Kronika obecné školy Klatovy (1898–1910). *Porta fontium*. [online]. [-] [cit. 2016-06-21]. Dostupné z: http://www.portafontium.eu/iipimage/30460662/soap-kt_01948_skola-klatovy-1898-1910_0010

⁸³ Na místo prozatímního podučitele, nebo učitele nastupovali absolventi učitelských ústavů po úspěšném složení zkoušky dospělosti. Teprve po dvou letech školní praxe na obecné škole mohl absolvent požádat o zkoušku způsobilosti, a pokud ji složil úspěšně, mohla mu být udělena definitivita – mohl být jmenován definitivním učitelem na obecné škole. V případě školy měšťanské se pro připuštění ke zkoušce způsobilosti požadovala tříletá praxe na obecné škole.

⁸⁴ Kronika obecné a měšťanské školy Klatovy (1888–1924) dostupné online na <http://www.portafontium.eu/chronicle/soap-kt/01420-skola-klatovy-1888-1924>, str. 101.

ochotný vyzvednout prakticky kdekoliv a během pár dnů rukopis znovu vrátit, autor mohl svůj text rovněž nechat v nakladatelství, které časopis vydávalo (Josef. Richard. Vilímek). V korespondenci taktéž uváděl adresy, na kterých bude k zastížení, pokud by přispěvatel preferoval osobní předání, a to adresu redakce a svého bytu, spolu s přibližnými časy. V redakci býval dopoledne kolem 11. hodiny a pak odpoledne kolem čtvrté. Domů přicházel většinou po šesté. Osobně dával přednost setkáním v pohodlí domova.⁸⁵

3.2.2. Svatba s Blaženou Šmilauerovou a tchán A. V. Šmilovský

Do Prahy ale zjevně nepřišel sám. Předposlední den měsíce října roku 1900 se v kostele u sv. Štěpána oženil s Blaženou Šmilauerovou. Blažena byla jedinou dcerou Anny, rozené Bílé, a učitele a spisovatele Aloise Vojtěcha Šmilovského⁸⁶. Ten působil, stejně jako Schweigstill, na začátku své učitelské dráhy v Klatovech. Zde byl na gymnasiu v roce 1867 jmenován profesorem. O šest let později ale z Klatov odešel kvůli jmenování profesorem na státním gymnasiu v Litomyšli, kam se přestěhoval se svou manželkou. V Litomyšli se jim pak narodilo šest dětí, mezi nimi i jediná dcera Blažena. Alois Vojtěch Šmilovský velmi brzy vážně onemocněl a v roce 1883 zemřel na otravu krve. Ve stejném roce Bohumil Schweigstill absolvoval II. třídu na obecné chlapecké škole v Příbrami a se svým budoucím tchánem se tak nikdy nesešel.

Není ani zcela jasné, kde se setkal se svou budoucí ženou. Vzhledem k tomu, že Schweigstill se v Praze natrvalo usadil až po skončení školního roku 1899/1900, a na konci října proběhla svatba, je pravděpodobné, že se s Blaženou setkali ještě předtím, nejspíše během jeho působení v Klatovech. Přesnější zprávy o jejich setkání se ale nepodařilo dohledat.

I když osobně svého tchána Schweigstill nikdy nepoznal, nepochybně se o jeho život a práci zajímal. Svým vyprávěním mu mohla Šmilovského přiblížit jeho dcera Blažena, Schweigstillova žena. Nejspíše na základě vzpomínek

⁸⁵*Literární archiv Památníku národního písemnictví, Krbal Josef – nakladatelský archiv, číslo fondu 881. Korespondence přijatá – Schweigstill Bohumil, Praha, 18. 9. 1937.*

⁸⁶ Alois Vojtěch Šmilovský, vlastním jménem Alois Schmillauer, si změnil své jméno už v mládí. Z vlasteneckých tendencí připojil druhé jméno Vojtěch a příjmení Schmillauer počestil na Šmilovský. Jeho dcera Blažena používala do svatby se Schweigstilllem původní jméno Schmillauer, nicméně ho např. v korespondenci nebo v úředních dokumentech přepisuje jako Šmilauerová.

jejích a Šmilovského přátel mohl Schweigstill v červnu roku 1928 sepsat pro *Národní politiku* feuilleton⁸⁷ k připomenutí 45. výročí spisovatelova úmrtí. Text shrnuje, čím Šmilovský nejvíce přispěl české kultuře, stručně připomíná některá jeho nevýznamnější díla a znovu líčí okolnosti jeho nečekané smrti. Je z něj patrné, že Schweigstill píše o někom, kdo by mohl být významnou osobou v jeho životě, ale koho ve skutečnosti, jak bylo řečeno, nikdy osobně nepoznal. Text tak není osobní vzpomínkou, ale spíše obecným připomenutím, kterému ale, přestože se Schweigstill snažil, chybí osobní rozměr. Dalším zdrojem, z něhož mohl Schweigstill získat informace o svém předčasně zemřelém tchánovi, byla dobová filmová produkce. V roce 1934 se nejpopulárnějšího díla Šmilovského, historického románu z doby národního obrození *Za ranních červánků*, chopil herec a režisér Josef Rovenský. Film, který vznikl, přestože historická témata byla ve 30. letech populární, velkého úspěchu nedosáhl. Řadil se spíše mezi komerční propadáky. V každém případě Blažena Schweigstillová napsala Rovenskému dopis, ve kterém mu děkuje za zfilmování románu svého otce. „*Byla jsem mile překvapena, když jsem spatřila také sebe. Způsobil jste mi tím radost a děkuji Vám za ni!*“⁸⁸ Ať už se Blažena Schweigstillová poznala v jakékoliv postavě filmu, pravděpodobně v ní takový zážitek vyvolal další sérii vzpomínek na otce, o které se podělila se svým manželem. Přese všechno považoval Schweigstill Šmilovského za důležitou součást svého života a zahrnul ho do svého díla, i když ne loutkového. Na zámku v Chudenicích, kde je v místním archivu uložen fond Aloise Vojtěcha Šmilovského, je rovněž vystavena malba místní krajiny, kterou vytvořil Bohumil Schweigstill a která nese název *Z kraje Dobrovského a Šmilovského*.

⁸⁷ SCHWEIGSTILL, Bohumil. Feuilleton – Vzpomínka na Šmilovského. *Národní politika*. 21. 6. 1928, roč. 46, č. 171, s. 2–3.

⁸⁸ *Praha, Národní filmový archiv, fond Rovenský Josef (1924–1937)*. Korespondence Blaženy Šmilauerové-Schweigstillové Josefu Rovenskému, karton 1, sign. II b. (29. 10. 1934).

3.3. Pedagogická kariéra

3.3.1. Obecná škola chlapecká na Karlově

Do Prahy se Schweigstill přestěhoval, aby zde nastoupil jako prozatímní učitel, nejspíše na pětitřídní Obecnou školu chlapeckou na Karlově. Dle záznamů v seznamech žáků z této školy se stává třídním učitelem ve 4. B až ve školním roce 1902/1903, z Klatov přitom odchází po ukončení roku 1899/1900.⁸⁹ O prvních dvou letech jeho učitelského působení v Praze chybí konkrétní záznamy. Kronika školy na Karlově není v archivu k dispozici a chybí tím pádem doklad o datu Schweigstillova nástupu na tuto školu. Mohl nastoupit hned po odchodu z Klatov a dva roky zde působit, aniž by zastával pozici třídního učitele, nebo v této době učil na některé jiné pražské škole, o čemž nemáme zprávy.

Jak bylo řečeno, ve školním roce 1902/1903 se stal Schweigstill třídním 50 žáků ve 4. B, s nimiž pak pokračoval o rok později i v pátém ročníku, i když jejich počet klesl o 6. Mimo jiné vyučoval ještě ve 4. A přírodopis a tělocvik. V jeho třídě byla celkem vysoká fluktuace žáků, každý měsíc se měnil jejich počet a některé z dětí jeden měsíc školu oficiálně opustily, aby se v následujícím měsíci znovu zapsaly ke studiu. Větší kázeňské problémy nemusel řešit žádné, jen nepravdělnou docházku žáka Emanuela Střihavky. Ten do školy téměř nedocházel (v 1. čtvrtletí školního roku 1903/1904 nebyl přítomen ani jednou), byl několikrát napomínán za špatnou docházku a navíc již dovršil 14. rok, hranici povinné školní docházky. Na konci roku mu tak bylo vystaveno propouštěcí vysvědčení. Vzhledem ke slabé docházce pak učitele překvapilo, když Střihavka ještě dorazil před prázdninami do školy. Ukázalo se ale, že si jde jen pro kopii propouštěcího vysvědčení, protože originál ztratil.⁹⁰

⁸⁹ *Archiv hlavního města Prahy, fond Obecná škola chlapecká na Karlově Praha II. – Nové Město, Sokolská 1878/6, číslo fondu 890. Katalogy žáků (1899–1910).*

⁹⁰ Tamtéž.

3.3.2. Obecná škola chlapecká u sv. Mikuláše

3.3.2.1. *Nástup do školy a pracovní náplň*

Ve škole na Karlově setrval Schweigstill až do konce školního roku 1908/1909, kdy byl přeložen na obecnou školu chlapeckou u sv. Mikuláše v Josefské ulici na Malé Straně (viz příloha č. 4). Škola zde fungovala od roku 1884, kdy byly v jednu budovu spojeny farní školy u sv. Mikuláše a u sv. Tomáše. Bydlel nedaleko, každý den tak do školy docházel stejnou cestou přes Karlův most, kde potkával řadu těch, se kterými byl propojen přátelsky nebo pracovní. Sám ve svých pamětech píše o tom, jak ho při cestě ze školy na Karlově mostě několikrát zastavil Jindřich Veselý, aby s ním prodiskutoval jistou záležitost ohledně jeho loutkářské tvorby.⁹¹

O Schweigstillově pedagogickém působení na škole sv. Mikuláše v Josefské ulici již máme podrobnější zprávy. V pamětní knize této školy je u školního roku 1909/1910 zapsáno: „*Dne 30. června 1910 přihlásil se na zdejší škole ke službě nově jmenovaný učitel II. tř.⁹² pan Bohumil Schweigstill. Přisahal téhož dne a nastoupí až 1. září. (Jeho ustanovovací dekret má datum 19/5 1910 č. 25819 z.š.r.)⁹³* V polovině listopadu 1910 byl pak jmenován dekretem č. 61472 z.š.r. učitelem I. třídy, čímž získal svou definitivu. Součástí vzpomínek v pamětní knize je i fotografie pedagogického sboru, která je součástí této práce jako příloha č. 2.

První roky na nové škole probíhaly bez větších problémů. Schweigstill se okamžitě zapojil do chodu ústavu. Svůj první rok odučil v V. třídě. O tom, v jakých třídách vyučoval v následujících letech 1911/1912 a 1912/1913, chybí ve školní kronice záznamy. Ve zbývajících školních letech, tedy do roku 1929/1930, prošel výukou všech ročníků, a to následovně: v I. ročníku vyučoval 4x, ve II. ročníku 1x, ve III. ročníku 3x, ve IV. ročníku 4x a v V. ročníku 5x.

⁹¹ *Praha, Divadelní oddělení Národního muzea, fond C11369/A25115*, Bohumil Schweigstill – Vzpomínky nejstaršího principála z doby obrození českého loutkového divadla – roky 1910–1930. Nevydaný rukopis, s. 6.

⁹² Jako učitel II. třídy byl nově od roku 1903 dle zemského zákona označován podučitel. Pro učitele se používalo označení učitel I. třídy. Rozdíl byl především ve výši služného.

⁹³ *Archiv hlavního města Prahy, fond 2. obecná škola chlapecká Praha III. – Malá Strana, Josefská 626/5, číslo fondu 2198*. Pamětní kniha školy u sv. Mikuláše (1900–1940), inv. č. 71, s. 89.

Žádnou ze tříd, které měl na starosti jako třídní, si neprovedl od prvního ročníku do posledního. Nejčastější model byl takový, že nastoupil jako třídní ve čtvrtém ročníku a se třídou pak pokračoval i do ročníku pátého. Jen jednou, v letech 1914–1917, dovedl třídu od III. ročníku po V. ročník. Ať už na základě vlastního přání, nebo proto, že se u starších dětí lépe osvědčil, nastupoval častěji jako třídní učitel ve vyšších ročnících (III., IV. a V. celkem 13x), než v těch nižších (I. a II. celkem 5x). Ve válečných letech dokonce jiné než vyšší ročníky neučil.

Zajímavé je rovněž porovnat vývoj počtu žáků v jednotlivých třídách průběhu dvaceti let. Před válkou navštěvovalo třídy, které vyučoval, v průměru 50 žáků. Tento průměr výrazně přesáhl školní rok 1910/1911, kdy Schweigstillovi do V. ročníku nastoupilo 60 žáků. Během let 1914–1919 byl průměrný počet žáků prakticky shodný s předešlými lety, včetně výkyvu v roce 1918/1919, který kopíroval výjimku z let 1910/1911. Od roku 1919/1920 začal počet žáků ve třídách výrazně klesat. Do škol nastupovaly děti, které byly počaty ve válečných letech, logicky šlo o početně slabší generaci. Nejslabší na počet žáků byl školní rok 1924/1925. Do I. ročníku, který tehdy dostal na starost, nastoupilo pouze 14 žáků. Situace byla podobná i na okolních školách, tak vedení přikročilo k tomu, že sloučilo I. ročník školy u sv. Mikuláše s I. ročníkem sousední dívčí školy. Šlo jen o provizorní řešení, v následujícím roce byly třídy již znovu rozděleny.⁹⁴

Vedle výuky musel zastávat ještě i další činnosti, které byly důležité pro bezproblémový chod školy. Dle záznamu dostal na starosti nejprve správu kabinetu, která mu byla následně vyměněna za dozor během bohoslužeb, které se žáky škola navštěvovala. Nebyl sám, kdo tyto dozory v kostele sv. Mikuláše držel, ale staral se o jejich rozdělování mezi další pedagogy a jejich hladký průběh. Dalšími službami ve škole, jako byly již zmíněná správa kabinetu nebo školní knihovny, případně dozor na chodbách, se již neúčastnil. Škola měla velké pochopení pro jeho loutkářské aktivity a zapojení ve Spolku pro pořádání ušlechtilých zábav mládeže (viz kapitola 4.2.). Do dalších činností, pravidelných nebo mimořádných, ho už většinou nezapojovala. Když tedy na začátku

⁹⁴ Tamtéž, s. 94–233.

světové války začalo kolabovat hospodářství a v roce 1915 bylo odstartováno sčítání zásob obilních a mlýnských výrobků, na jehož organizaci se učitelé podíleli, Schweigstill se tato účast netýkala. „V době soupisů moučných výrobků byli součinni všichni členové sboru až na uč. p. B. Schweigstill, který osvobozen, ježto jednatelem spolku pro hry ušlechtilé a má mnoho mimořádné práce s úřadem tím spojené.“⁹⁵ Kromě činnosti ve Spolku mu škola vycházela časově vstříc i vzhledem k jeho působení v Pěveckém sdružení pražských učitelů⁹⁶, se kterým vyjel na zájezd do Francie a Anglie na konci školního roku 1918/1919. Na období mezi 19. květnem a 17. červnem obdržel dovolenou a v jeho třídě, tehdy 4. ročníku, ho zastoupil učitel z II. obecné školy v Libni Oldřich Kocourek.⁹⁷

Ne ze všech mimořádných aktivit byl ale omluven. Rok 1915 po něm znamenal mimo standardní dozor při mších ještě organizaci školní knihovny a péči o skříň s učebními pomůckami ve 2. patře. Nejnáročnější pro něj ale muselo být období mezi 15. 10. a 15. 11. téhož roku. Řídící učitel Jan Rychtařík procházel rodinnou krizí, zemřela mu manželka a syn byl armádou prohlášen za nezvěstného, a tak od školní rady dostal měsíc volna na zotavenou. Po dobu jeho nepřítomnosti vykonával povinnosti řídícího učitele právě Schweigstill.⁹⁸

Za Rychtaříka Schweigstill vykonával povinnosti ještě jednou. Roku 1918 po vyhlášení samostatnosti Československé republiky setrval budoucí prezident Tomáš Garrigue Masaryk v zahraničí. Do Československa vstoupil až téměř o dva měsíce později, hranice překročil i se svým doprovodem 20. prosince a byl hned v Horním Dvořišti na rakousko-českých hranicích uvítán

⁹⁵ Tamtéž, s. 125.

⁹⁶ Pěvecké sdružení pražských učitelů založil v roce 1908 profesor František Spilka jako mužský pěvecký sbor (o 4 roky později pověřil Spilka jednoho ze svých žáků, Metoda Doležila, vedením Pěveckého sdružení pražských učitelek). V počátcích měl sbor asi 50 členů, jejichž počet se pomalu zvětšoval. Během svého působení (do roku 1922) vykonal Spilka se sborem mnoho úspěšných zahraničních zájezdů a předvedl poprvé v cizině sbory Bedřicha Smetany. Schweigstill sice nepatřil mezi zakládající členy, ale do sboru se připojil hned v prvním roce jeho fungování. Dle zmínky v Zemanově knize *Pěvecké sdružení pražských učitelů* zpíval II. tenor. PSPU vyjížděl často do zahraničí kvůli koncertům nebo pěveckým soutěžím. Velká část z nich probíhala v průběhu školního roku (např. mezinárodní pěvecká soutěž v Paříži 27. 5. – 31. 5. 1912), Schweigstill se pravděpodobně účastnil většího množství zahraničních akcí, ve školní kronice najdeme zmínku jen o jedné z nich.

⁹⁷ Tamtéž, s. 157.

⁹⁸ Tamtéž, s. 131.

členy nově zvoleného Národního shromáždění. Ještě téhož dne absolvoval i své první veřejné vystoupení na náměstí v Českých Budějovicích. I když všichni příjezdu Masaryka přítomni být nemohli, konala se po celém státě nejrůznější shromáždění, na nichž prezidenta vítaly početné skupiny obyvatel. Jedno takové setkání organizovala i škola u sv. Mikuláše. Tradičně by při takové příležitosti veřejně promlouval řídící učitel Jan Rychtařík, byl ale nemocen, takže čest a povinnost přednést projev připadla právě Schweigstillovi, jako seniorovi sboru. Jeho divadelní praxe mu v tomto případě byla velmi prospěšná a celé vystoupení tak proběhlo bez jakýchkoliv problémů.⁹⁹

3.3.2.2. Školní provoz během války

Život v zázemí kladl na učitele nejen víc povinností, se kterými se, i když v menší míře, setkávali neustále, ale přinášel s sebou i aktivity, které běžně s výkonem učitelského povolání nesouvisely. Učitelé se upisovali válečným půjčkám, na škole u sv. Mikuláše se pedagogové zapojili celkem do tří z osmi vypsanych, Schweigstill upsal v roce 1915 celkem 100K. Peníze vydělané na úrocích si učitelé nenechávali, ale nakupovali za ně školní pomůcky, které s každým dalším rokem války výrazně zdražovaly¹⁰⁰. Pro pomoc na frontě, ať už materiální, nebo finanční, se pořádaly nepravidelné sbírky. Žáci prodávali odznaky nebo pohlednice, dále se sbíralo staré železo, papír, vlna, kaučuk nebo kosti. Situace se ale stále zhoršovala. Učitelé si stěžovali na upadající kázeň žáků, většina otců byla na frontě a chlapci tak vyrůstali bez mužského vzoru v rodině. Na začátku roku 1916 bylo vydáno nařízení, které doporučovalo místo papíru psát na břidlicové tabulky. V lednu 1917 pak bylo nařízeno vytápět jen polovinu tříd na škole, aby se ušetřilo na uhlí. Každá třída se tak učila jen polovinu dne. Pár týdnů po tomto opáření bylo ve škole zcela zakázáno svítit, takže se vyučovalo od půl deváté, výjimečně od čtvrt na devět, do čtvrt na jednu. Uhelná krize pak vyvrcholila v únoru, kdy byly vyhlášeny osmidenní

⁹⁹ Tamtéž, s. 156.

¹⁰⁰ Sešity se v roce 1914 prodávaly za 6 halířů, v roce 1918 pak za 24 halířů. List papíru na kreslení stál na začátku války 2 halíře, na konci války 10 halířů.

uhelné prázdniny (12. –20. 2. 1917). Velkou ranou v provozu školy byly měsíční chřipkové prázdniny vyhlášené na samém konci války, v říjnu 1918.¹⁰¹

Válka s sebou přinášela kromě ztížených podmínek a zvýšeného počtu aktivit, kterým se pedagogové museli věnovat, také nebezpečí mobilizace. Dobrovolně vstoupil ze školy u sv. Mikuláše do armády učitel Karel Picha, nikdo další z pedagogického sboru odveden nebyl. „*Dva členové sboru Ot. Kryšpín a Boh. Schweigstill jsou pro případ mobilizace již před válkou osvobozeni od činné služby.*“¹⁰²

3.3.2.3. Pravidelné návštěvy loutkového divadla

Po skončení světové války se provoz na škole vracel pomalu do původních kolejí. Svícení a topení bylo znovu povoleno, vyučování tak mohlo probíhat i v odpoledních hodinách, a to v pondělí a ve čtvrtek. Nakonec se počet dní s odpoledním vyučováním ustálil pouze na jednom, čtvrtku. Jako problematické se v prvním poválečném roce ukázaly školní vycházky. Malá Strana se teď stala centrem politického života, přestala být tichou čtvrtí, kde se dalo procházet se 60 dětmi pouze pod dozorem jednoho učitele. Situace se naštěstí pomalu uklidňovala, nadšení ze vzniku republiky postupně utichalo a stejně tak se zklidňovala i Malá Strana. Už v následujícím školním roce byla do školní kroniky zapsána zmínka o tom, že výrazně stoupl počet vycházek do blízkých míst, jako byl Petřín, Letná, Jelení příkop nebo zahrada Kinských. Bylo jen otázkou času, kdy se s vycházkami, a to zejména do zahrady Kinských, spojí návštěva loutkových představení souboru, který tam pod Schweigstillovým vedením vystupoval v sále výletní restaurace (viz kapitola 4.3.1.). Ať už výměnou za to, že mu vedení školy vycházelo vstříc v jeho mimoškolních aktivitách, nebo proto, že chtěl loutkové divadlo rozšířit mezi co nejvíce dětí, uspořádal Schweigstill pro žáky školy u sv. Mikuláše několik speciálních představení (vždy po třech čtvrtěčních vystoupeních v sezonách 1919/1920 a 1920/1921, v sezoně 1921/1922 pak škola rovněž představení navštěvovala, ale není znám jejich

¹⁰¹ Tamtéž, s. 129–156.

¹⁰² Tamtéž, s. 124.

přesný počet)¹⁰³. Výtěžek z nich potom věnoval zpět škole, a to na nutné výdaje, jakými byly zejména nákupy pomůcek pro nemajetné žáky. Vedení školy bylo s takovou spoluprací, jak svědčí následující zápis ve školní kronice, velmi spokojené.¹⁰⁴

„S některými poučnými vycházkami byla spojena také loutková představení, která byla pořádána v zahradě Kinských v tamním stálém loutkovém divadélku, za režie a hlavního působení učitele zal. školy, p. Boh. Schweigstilla a jeho pí. choti.

Tak bylo sehráno dne 23/10 1919 „Kašpárek u Ježibaby“, 11/12 t. r. „Vánoční pohádka“, po níž následovaly „Jesličky“ s dudáckými koledami. Na dudy hrál šumavský dudák. Požitek byl přímo nádherný... Dne 22/4 1920 sehráno bylo „Koření s Černého vrchu“. Autorem všech těchto hezounkých, poučných a zušlechťujících her jest kol. B. Schweigstill, jemuž, jakož i jeho pí. choti – učitelským sborem za jejich obětavou ochotu a péči bylo co nejvřeleji poděkováno. – Čistý výtěžek z těchto představení činil 250K, jichž bylo užito k nákupu věcí žákům a škole potřebným.“¹⁰⁵

V roce 1922 skončila Schweigstillova spolupráce s divadlem v zahradě Kinských (viz kapitola 4.3.1.), což pro školu znamenalo ztrátu kulturního prostoru, který s ní navázal úzkou spoluprací. Naštěstí v té době Schweigstill obstarával kulturní program pro děti v přednáškovém sále školy ve Vladislavově ulici na Novém Městě pod záštitou Spolku pro pořádání ušlechtilých zábav mládeže (viz kapitola 4.2.), takže stačilo začít plánovat vycházky přes Karlův most na druhý břeh Vltavy. V tomto divadle pak žáci navštěvovali jednak středeční vypravování pohádek doprovázené promítáním obrázků, jednak sobotní divadelní představení. Schweigstill již nepořádal speciální představení jen pro žáky školy u sv. Mikuláše, ale vždy jim připravil určitý počet volných lístků, které si pak mezi sebe dělily jednotlivé třídy. V průběhu roku se tak

¹⁰³ V roce 1919/1920 byla žáky školy zhlédnuta představení *Kašpárek u Ježibaby*, *Vánoční pohádka* a *Koření s Černého vrchu*. V roce 1920/1921 byla znovu v prosinci odehrána *Vánoční pohádka* a v březnu *Koření s Černého vrchu*, v dubnu pak *Ponocný a strašidlo*.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 154–186.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 169.

do divadla dostali všichni a tato událost si každý školní rok vysloužila speciální záznam ve školní kronice. „Každou téměř středu a sobotu od září do dubna chodili žáci do přednáškové síně ve Vlad. ulici na pohádky a do takového divadla, kamž vstupenky zdarma obdrželi laskavostí uč. p. Boh. Schweigstillia od Spolku pro pořádání ušlechtné zábavy mládeže. Dobrotivosti té dostalo se žákům i v předešlých letech.“¹⁰⁶

Loutkové divadlo provázelo žáky nejen během pravidelných návštěv představení ve Vladislavově ulici, ale i v hodinách pracovních činností. Ty byly napevno zařazeny do výuky na obecných školách na začátku 20. let 20. století a náměty do nich často čerpal Schweigstill právě v loutkovém divadle. Aktivita se snadno daly diferencovat podle věku. Nejmladší žáci pracovali na sestavování divadla. Vystříhovali, nalepovali a malovali dekorace, které následně připevnili na konstrukci loutkového divadla. Starší se věnovali dekoracím, vyráběli je z barevných papírů, které podle náčrtu nalepovali na karton nebo plátno. Pokud by školní divadlo toužilo po malovaných dekoracích, tak ty by nejspíše dokázali vyrobit až žáci těch nejstarších ročníků. Pro V. ročník pak byla připravena výroba loutek – modelování hlav, jejich odlévání a následné omalování. Loutky pak mohly mít hlavy s realistickými rysy, nebo zcela dle fantazie, záleželo na konkrétním umělci. Takto vedené pracovní činnosti na školách Schweigstill považoval za velmi důležité, představovaly pro něj cestu, kterou se k loutkovému divadlu dostane mnohem větší počet dětí.¹⁰⁷

3.3.3. Další učitelská místa

Návštěvy pohádek a divadelních představení končily se školním rokem 1929/1930, který byl zároveň posledním Schweigstillovým rokem na škole u sv. Mikuláše. Byl jmenován na Samostatnou obecnou školu chlapeckou ve Vinařské ulici 3 v Praze VII v Bubnech 370 jako zástupce řídicího učitele, kde podle údajů ve Schematismu¹⁰⁸ ještě v lednu roku 1932 vyučoval. Do penze mu v době nástupu na školu v Bubnech zbývalo 5 let. Ještě před tím, než byl

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 196.

¹⁰⁷ SCHWEIGSTILL, Bohumil. Výchovné ruční práce školní a lout. divadlo. *Naše loutky*. 1924/1925, roč. 2, č. 5–6, s. 58–59.

¹⁰⁸ ROTT, František. *Schematismus pražského učitelstva obecných a měšťanských škol podle stavu z 1. ledna 1932*. Praha: Svaz učitelstva v hlavním městě Praze, 1932, s. 41.

penzionován, nastoupil jako řídící učitel na Obecnou školu chlapeckou na Karlově Praha II, na své poslední kantorské místo.

Právě školu na Karlově a školu u sv. Mikuláše zmiňuje ve Schweigstillově nekrologu z roku 1965 jeho žák a pozdější spolupracovník Vojtěch Cinybulk¹⁰⁹. „*Tak jsem ho potkával jako žáček na chodbách staré malostranské školy u sv. Mikuláše v Josefské ulici nebo v přednáškové síni chlapecké školy ve Vladislavově ulici, kam jsme chodili na loutková představení nebo „na pohádky“.* Pak jsem se s ním sešel po létech jako novopečený kantor na svém prvním (hospitantském) místě v pražské škole na Karlově, kde B. Schweigstill řediteloval.“¹¹⁰ Kromě výčtu míst, kde se jejich životní cesty potkaly, poskytuje tento text alespoň částečnou odpověď na to, jaký člověk vlastně Schweigstill byl. Z doby, kdy vyučoval na škole sv. Mikuláše a Cinybulk ho vnímal očima malého žáka, si zapamatoval především „*jeho štíhlou postavu, husté tmavé vlasy a bradku, přísný pohled.*“¹¹¹ Při setkání na škole na Karlově bylo Schweigstillovi již téměř šedesát. Štíhlost zmizela, místo bradky nosil knír, vlasy zešedly. Zůstal ale „*jeho typický pohled, pod kterým jsem [Cinybulk] už dovedl odhalit dobré srdce.*“¹¹² A i když malého školáka děsil přísným pohledem, nebyl, podle Cinybulka, Schweigstill přísným kantorem. „*Byl učitelem tělem a duší, měl děti ze srdce rád, snad taky proto, že mu osud nedopřál mít vlastní děti. Chtěl dětem rozdávat radost (...).*“¹¹³

Na závěr shrnutí Schweigstillova pedagogického života je nutné vyvrátit ještě jednu nesrovnalost, která se v souvislosti s ním objevuje. Na webových stránkách divadla Jiskra¹¹⁴ je v sekci Osobnosti LD Jiskra popsán život Vojtěcha Cinybulka. Mimo jiné je zde uvedeno, že se se Schweigstilllem

¹⁰⁹ Vojtěch Cinybulk se narodil 10. srpna 1915 v Praze a zemřel 6. února 1994 v Praze. Byl významným loutkářem divadla Jiskra, autorem loutkových her a pohádkových knih pro děti, grafikem. Se Schweigstilllem byl jeho osobní i profesní život svázán v několika významných bodech – divadlo v zahradě Kinských, kde zhlédl první loutkové představení; škola u sv. Mikuláše, kterou navštěvoval; škola na Karlově, kam nastoupil na první učitelské místo; Srdíčko, do kterého přispíval svými texty.

¹¹⁰ CINYBULK, Vojtěch: Za Bohumilem Schweigstilllem. *Československý loutkář*. 1965, roč. 15, č. 2, s. 37.

¹¹¹ Tamtéž, s. 37.

¹¹² Tamtéž, s. 37.

¹¹³ Tamtéž, s. 37.

¹¹⁴ Vojtěch Cinybulk. *Loutkové divadlo Jiskra* [online]. [2016] [cit. 2016-06-21]. Dostupné z: <https://www.divadlo-jiskra.cz/inpage/vojtech-cinybulk/#>

potkával na chodbách školy ve Vladislavově ulici v době, kdy zde Schweigstill učil. Dle výše citovaného úryvku z nekrologu je zřejmé, že se skutečně potkávali na chodbách školy, kde jeden učil a druhý studoval, ale nešlo o školu ve Vladislavově ulici, nýbrž o školu u sv. Mikuláše. Ve Schweigstillově profesním životopisu jsou bohužel stále nezaplňené mezery. Nepodařilo se zjistit, kde Schweigstill učil první roky svého pobytu v Praze, 1900–1902. I kdyby v té době působil na škole ve Vladislavově ulici, jen těžko mohl potkávat na jejích chodbách Cinybulka jako žáka, ten v té době ještě nebyl na světě. Dále víme, že v roce 1930 odešel Schweigstill na školu ve Vinařské ulici, kde působil jako zástupce řídícího učitele, a v roce 1935 opustil školství z místa ředitele školy na Karlově. Pokud by mezi lety 1931–1934 učil ve Vladislavově ulici, ani tak by se s Cinybulkem jako žákem nepotkal. Tomu bylo v té době mezi 16 a 19 a studoval na gymnasiu, případně na Státní československé pedagogické akademii.

4. Bohumil Schweigstill jako divadelník

Se Schweigstillovou pedagogickou činností byla úzce spojena jeho činnost divadelní, jak je patrné z předešlé kapitoly. Svoje žáky nejenom bral na divadelní představení, ale pracoval s nimi i na výrobě divadel, dekorací a loutek. Proč pro něj bylo loutkové divadlo tak důležité? Jaké výhody v něm spatřoval? A jakých úspěchů a neúspěchů dosahoval? Na tyto otázky se pokusím předložit odpověď v následující kapitole. Nejprve je ale nutné seznámit se se situací, která v českých zemích na přelomu 19. a 20. století panovala.

4.1. Situace na divadelním poli na konci 19. a začátku 20. století a Schweigstillovy teoretické divadelní začátky

Operní i činoherní divadlo zažívalo s příchodem nového století úspěšné období. V Praze působily v Národním a ve Vinohradském divadle dvě výrazné režisérské osobnosti, Jaroslav Kvapil a Karel Hugo Hilar. Těm se dařilo, jednak svým atypickým režisérským stylem (ať už jako představitel lyrického symbolismu, nebo divadelního expresionismu), jednak díky hereckým hvězdám, které působily v jejich hereckých souborech, oslovit široké spektrum diváků a získat u něj oblibu. Začátek 20. století, a to přibližně až do konce první světové války, představoval výrazný posun i pro loutkové divadlo. Někteří historikové označují toto období termínem „loutkářská renesance“¹¹⁵. Zdůrazňují tím, že po letech stagnace a pomalého nedynamického vývoje přichází doba, ve které se vývoj českého loutkářského umění znovu aktivizoval. Náznaky změny k lepšímu můžeme pozorovat již od 70. let 19. století. Kočovných loutkářů pomalu ubývalo, i když těm nejlepším z nich se i nadále dařilo vykonávat svou profesi v zaběhlých tradicích, jako například v případě dcery loutkáře Václava Kopeckého a vnučky legendárního Matěje Kopeckého lidové loutkářky Arnošky Kopecké. Zásahu na tomto rozvoji nesou především amatérští loutkáři, a to buď ti, kteří od poloviny 19. století začínali provozovat loutkářství na rodinných

¹¹⁵ DUBSKÁ, Alice. *Dvě století českého loutkářství: vývojové proměny českého loutkového divadla od poloviny 18. století do roku 1945*. Praha: Akademie múzických umění, 2004, s. 155–156.

divadelních scénách, z nichž mnohé dosahovaly vysoké umělecké kvality, nebo ti, kteří působili na scénách zakládaných nejrůznějšími spolky.

V Příbrami mělo divadelnictví dlouholetou tradici. Již v 17. století, kdy se dostala Svatá Hora do správy jezuitů, tu byla pořádána divadelní představení s aktivním zapojením příbramských obyvatel. Cílem těchto vystoupení bylo všem zúčastněným věřícím co nejvíce přiblížit a zprostředkovat víru. Ochotnické divadelní spolky zde začaly působit v první polovině 19. století. Většina představení se odehrávala v sálech hostinců U Černého orla, U Zlatého anděla nebo na Střelovně, které se dočkaly speciální úpravy (zvětšení sálů, vystavění galerie se dvěma pokoji určenými pro šatny, vytvoření vlastní opony a proscénia), případně v místní sokolovně. Po uvolnění nařízení období tzv. bachovského absolutismu, který prostřednictvím divadelního řádu výrazně omezoval ochotnickou činnost, došlo k novému rozmachu divadelního ochotnictví, a to na základě spolkového zákona z 15. listopadu 1867 (číslo 314 říšského zákoníku). Spolkem se zde rozumí dobrovolně organizované sdružení více osob za jistým, ne však výdělečným údělem, podle úředně schválených stanov.¹¹⁶ V době Schweigstillova dětství Příbram profesionální stálou divadelní scénou nedisponovala, ale kulturní život tu byl poměrně bohatý, a kromě místních ochotnických spolků mohl Bohumil navštěvovat i představení kočovných souborů či kočovných lidových loutkářů. Ti sice nejčastěji působili v oblasti východních a jižních Čech, ale i do okolí Příbramska někteří z těchto loutkářů zavítali. Ve svých pamětech Schweigstill vzpomíná, že loutkové divadlo pro něj vždy bylo „*touhou a zájmem z dětství vesnického kluka*“.¹¹⁷ O žádném konkrétním divadelním představení, ať už činoherním nebo loutkovém, kterého by se v dětství zúčastnil a které by na jeho pozdější zaměření mělo vliv, se ale nezmiňuje.

Loutkové divadlo, od počátku svého vývoje zaměřené na dospělého diváka, začalo svoji pozornost věnovat na začátku 20. století dětem. Tento obrat

¹¹⁶ DRAŠAROVÁ, Eva, 1990. Soupis právních předpisů a dokumentů ke spolčovacím právu z fondů Státního ústředního archivu v Praze od poloviny 18. století do roku 1918, In: *Sborník archivních prací*, č. 2, roč. 40, Praha, s. 301.

¹¹⁷ *Praha, Divadelní oddělení Národního muzea, fond C11369/A25115*, Bohumil Schweigstill – Vzpomínky nejstaršího principála z doby obrození českého loutkového divadla – roky 1910–1930. Nevydaný rukopis, s. 3.

souvisel jednak se změnami orientace společnosti, která se dětem věnovala jak na poli umění, tak vědy, jednak s přirozeným nárůstem počtu dětských diváků v loutkových divadlech. Loutkové hry pro děti začaly údajně vznikat už v padesátých letech 19. století, ale jejich texty se nedochovaly. Nejstarší zachovanou knižnicí českých her, a to nejenom loutkových, pro děti je pak *Divadlo pro děti* Christiana Felixe Weisse, která vycházela v letech 1852–1863. Ryze loutková tvorba pak byla sdružena ve sbírkách *Divadlo s loutkami*, vycházející v nakladatelství A. Storch syn v Praze od roku 1887, *Storchovo národní loutkové divadlo* vydavatele Rudolfa Storcha, nebo edice v redakci Ludmily Tesařové *Dětské loutkové divadlo pro školu i dům*, která vycházela od roku 1898.¹¹⁸

Z hlediska inscenační linie docházelo v tomto období ke střetu dvou částečně protichůdných tendencí. Na jedné straně stáli ti, kteří upřednostňovali práci s klasickou marionetou, na straně druhé pak reformátoři, kteří se zaměřili na práci s jiným typem loutek, například tak dlouho opomíjenými maňásky, které našly své uplatnění například v mateřských školách. Na situaci v loutkářství na začátku století nemusíme nahlížet jen z hlediska typu loutek, k častým sporům docházelo i v případě divadelních her, kdy jedna skupina, ať už herců, nebo diváků, prosazovala ryze českou původní loutkářskou tvorbu a druhá se nebránila přebírání her ze zahraničí, dokonce i těch, které původně pro loutky určeny nebyly. Sotva se začalo loutkové divadlo orientovat na dětského diváka, objevila se v řadách novátorů snaha vrátit loutkám zpět do hlediště dospělé.

Na zakládání loutkových divadel pro děti a vytváření teoretického i praktického zázemí pro loutkářskou činnost se tak přirozeně začali jako první zaměřovat učitelé, jako například František Hauser¹¹⁹, ředitel soukromé školy v Praze ve Vodičkově ulici, Ludmila Tesařová¹²⁰, ředitelka mateřské školy v Karlíně, nebo právě Bohumil Schweigstill, v té době učitel na škole

¹¹⁸ BLECHA, Jaroslav. *Rodinná loutková divadélka: herectvo na drátkách*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2013, s. 15.

¹¹⁹ František Hauser otevřel amatérské veřejné loutkové divadlo na škole už v roce 1862.

¹²⁰ Ludmila Tesařová zřídila loutkovou scénu při mateřské škole v roce 1884.

u sv. Mikuláše v Josefově ulici.¹²¹ Proud loutkového divadla pro dospělé zmiňují v této práci pouze okrajově, protože nikdy nestál v centru Schweigstillovy pozornosti.

V odborné loutkářské literatuře, zejména časopisech *Český loutkář*, později *Loutkář*, a *Naše loutky*, které se objevily ve dvacátých, resp. třicátých letech, se v prvních číslech věnovala velká pozornost loutkovému divadlu, dětskému divákovi a využití loutky během výuky ve škole. Jen namátkou – v rámci třetího čísla prvního ročníku Českého loutkáře se objevily články *Umělecká výchova loutkami*¹²², *O dětském divadle s loutkami ve škole*¹²³ nebo *Skioptikon, biograf a marionetty*¹²⁴, které zde otiskli divadelní odborníci, pedagogičtí pracovníci, či jen loutkářští nadšenci. Spojovalo je všechny přesvědčení, že loutka a loutkové divadlo mají ve výchově a výuce dítěte svoji nezastupitelnou roli, a to i přesto, že ji v mnoha případech až dosud neplnily. Názory na podobu této role se už ale různily.

4.2. Schweigstill ve Spolku pro pořádání ušlechtilých zábav mládeže

4.2.1. Aktivity Spolku pro pořádání ušlechtilých zábav mládeže

Téměř deset let Bohumil Schweigstill žil a pracoval v Praze, aniž by se aktivně účastnil jejího divadelního života. Během této doby mapoval situaci. Sledoval, jak si vedou loutková divadla pro děti, jichž bylo v prvních letech 20. století v Praze několik založeno. Všiml si rovněž, jaké možnosti kulturního využití jsou v Praze dětem nabízeny, jaká je jejich umělecká, ale především výchovná hodnota. Uvědomoval si totiž, že výchova dítěte se neodehrává jen v rodině nebo ve škole, ale prakticky neustále. V jakékoliv chvíli může dítě

¹²¹ DUBSKÁ, Alice. *Dvě století českého loutkářství: vývojové proměny českého loutkového divadla od poloviny 18. století do roku 1945*. Praha: Akademie múzických umění, 2004, s. 151–152.

¹²² PRAŽÁK, František. *Umělecká výchova loutkami*. *Český loutkář*. 1912, roč. 1, č. 3, s. 82–83.

¹²³ HOMOLKA, František. *O dětském divadle s loutkami ve škole*. *Český loutkář*. 1912, roč. 1, č. 3, s. 84–85

¹²⁴ SCHWEIGSTILL, Bohumil. *Skioptikon, biograf a marionetty (Něco z vlastní zkušenosti)*. *Český loutkář*. 1912, roč. 1, č. 3, s. 85–86.

narazit na situaci, podnik, zábavu nebo činnost, která by se stěží dala označit za výchovnou. Kvůli nedůslednosti pramenící z nezkušenosti se zábavou pro dětského diváka se mohly takové momenty objevit i v produkcích určených pro děti, například většina loutkových divadel začínala své působení po hospodských sálech. Schweigstill se snažil takovýmito situacím předcházet a připravit pro pražské děti výběr z aktivit, které by zcela odpovídaly jeho pedagogickým představám o zábavě s výchovným přesahem. Proto se zapojil do činnosti Spolku pro pořádání ušlechtilých zábav mládeže (dále jen Spolek).

Spolek byl v Praze založen v roce 1909. Jeho účelem „*jest péče o ušlechtilí mládeže, škol obecných, občanských a pokračovacích*“.¹²⁵ Předsedou byl zvolen ústřední ředitel pokračovacích škol pražských J. Schrötter, který se později stal náměstkem pražského primátora. Místopředsedou pak redaktor *Květů mládeže a Mladého Čecha*, školní organizátor a ředitel měšťanské školy Jan Rovenský. Bohumil Schweigstill byl zvolen jednatelem.

*„Já byl zvolen prvním jednatelem, který měl, podle stanov, takové zábavy připravovat, starat se o jejich program a získávat účinkující. Všechno mělo být bez většího vydání, protože Spolek chtěl pořádat zábavy, pokud jen možno, za nepatrné vstupné, nebo i vůbec zdarma.“*¹²⁶

Schweigstillova organizátorská a tvůrčí dovednost se v činnostech pro Spolek mohla naplno projevit. Přišel s mnoha nápady, které se mu podařilo uskutečnit a se kterými slavil velký úspěch jak u diváků, tak často i u účinkujících. V prvních letech svého působení ve funkci jednatele Spolku se nejvíce zaměřoval na organizaci hudebních a pěveckých besídek pro mládež. Poté rozšířil repertoár Spolku o promítání obrazů (zeměpisných, přírodopisných i veselých) s mluveným komentářem, které se konalo pravidelně v neděli odpoledne v biografu Lucerna, vypravování spisovatelů určené starším dětem,

¹²⁵ *Praha, Archiv hlavního města Prahy, fond Magistrát hlavního města Prahy II.* – Národní výbor hl. m. Prahy, odbor vnitřních věcí, spolkový katastr. Spolek pro pořádání ušlechtilých zábav mládeže (1927), sign. II/0761.

¹²⁶ *Praha, Divadelní oddělení Národního muzea, fond C11369/A25115*, Bohumil Schweigstill – Vzpomínky nejstaršího principála z doby obrození českého loutkového divadla – roky 1910–1930. Nevydaný rukopis, s. 2.

odborných přednášek pro děti i dospělé a předčítání pohádek s promítanými obrázky určené pro děti menší. Právě předčítání pohádek patřilo k jednomu z jeho nejúspěšnějších projektů.

Předčítání se konala v průběhu školního roku pravidelně každou středu odpoledne v přednáškovém sále školy ve Vladislavově ulici. Sál měl kapacitu kolem 300 míst k sezení a další desítky míst ke stání, a i přes to, že nešlo o zcela originální nápad a předčítání pohádek probíhalo v Praze na více místech, tak jak píše Schweigstill ve svých vzpomínkách, často tato kapacita ani nedostačovala.¹²⁷ Všechny pohádky, které byly na pohádkovém čtení na repertoáru, vždy sám upravoval. Přepisoval je, aby získaly na dramatickosti a aby se děti ani v jediném okamžiku nenudily. Rovněž sám vybíral obrázky, které se během předčítání promítaly a pohádku měly vhodně doplňovat a dokreslovat. Jak napsal v roce 1912 ve svém článku do časopisu *Český loutkář*, který byl jako jediný jeho text otištěn v tomto odborném loutkářském časopise, dítě u promítaného obrázku, kterým je doplněna přednáška, nevydrží dlouho, i když je vyveden v těch nejzářivějších barvách. „*Jen pohádky uchvátily a dítě cele zaujaly i delší dobu.*“¹²⁸ V některých případech pohádky dětem i sám přednášel, většinou ale zůstal jen v roli organizátora a tu hlavní roli, vypravěčskou, přenechal někomu jinému. Častými hosty v rolích vypravěčů byly na těchto pohádkových odpoledních žačky, které docházely do hodin herectví k významné herečce Národního divadla Marii Hübnerové. Patřily mezi ně například Olga Scheinpflugová, Zdeňka Baldová, Liběna Ostrčilová nebo Míla Pačová. Za nejlepší vypravěčku z řad jejích žákyň ale Schweigstill považoval Blaženu Částkovou¹²⁹. V ojedinělých případech se předčítání ujala i sama Hübnerová. Ostatně sama Hübnerová si vedla své „*Pohádkové hodinky*“, ve

¹²⁷ Tamtéž, s. 2.

¹²⁸ SCHWEIGSTILL, Bohumil. Skioptikon, biograf a marionetty. (Něco z vlastní zkušenosti). *Český loutkář*. 1912, roč. 1, č. 3, s. 86.

¹²⁹ Blažena Částková jako herečka většinou účinkovala v Praze na kabaretních scénách (Revoluční scéna). Zahrála si i v několika němých filmech a jednom zvukovém. Ve své herecké kariéře nikdy nedosáhla takového věhlasu jako jiné její herecké kolegyně ze školy Marie Hübnerové. Schweigstill se jednou před Hübnerovou dle svých pamětí zmínil, že během nedělního předčítání na Žofíně předčítala Částková, která za Hübnerovou výjimečně zaskočila, pohádky stejně dobře, jako ona sama. Hübnerovou to údajně tak rozlítlo, že během vycházky po nábřeží nutila Částkovou nahlas vyprávět pohádky a dokázat tak, že je skutečně minimálně stejně dobrou vypravěčkou jako ona. Podle pochvalných reakcí kolemjdoucích nakonec usoudila, že Částková je skutečně mimořádně talentovanou vypravěčkou.

kterých předčítala nejprve v zimě na přelomu roku 1911 a 1912 dělnickým dětem z Libně v divadle U Deutschů, později i v dalších pražských divadelních sálech, a to minimálně jednou do měsíce. Kromě klasických pohádek¹³⁰, zaznamenaných nejčastěji Boženou Němcovou, měla na repertoáru i soudobé umělé pohádky, například od Elišky Krásnohorské. Podle Ljuby Klosové, autorky biografie Marie Hübnerové *Život za divadlo*, byla její předčítání nevšedním zážitkem.

„Předčitatelka nezapře herečku. Hübnerová čtené pohádky a povídky dramaturgizuje střídáním a odstupňováním tempa, napodobováním řeči lidových postav, nadpřirozených bytostí i zvířat. Doslova se do nich převtěluje. Jejich charakteristiku zakládá jen na hlasovém materiálu.“¹³¹

„Zdržela se v přednesu vší sentimentality. Měla svůj vlastní způsob, jak děti zaujmout a vyprovokovat jejich představivost.“¹³²

Během svých vystoupení nepracovala s obrazovým materiálem jako Schweigstill v sále ve Vladislavově ulici, ale zjevně i bez něj dokázala dětské publikum zaujmout.

Spolu se začátkem první světové války musela být činnost klubu značně omezena, i tak se ale podařilo několik pohádkových předčítání zorganizovat. Ne však v prostorách školy ve Vladislavově ulici, ale na Žofíně. Předčítání bylo součástí několika odpolední pro děti, jejichž organizaci převzali společně úředníci školského referátu při pražské radnici a dámy z Anglického klubu. Za cíl si vytyčili připravit každou neděli pro pražské děti svačinu (bílá káva, koláč, rohlík, chléb) a doprovodit ji i kulturním programem. Kromě předčítání pohádek se zde uskutečnilo několik divadelních představení a výstupů eskamotéra, s postupem války ale začalo těchto odpolední ubývat, až byly nakonec zrušeny definitivně. Po skončení války se pak střední předčítání pohádek vrátilo zpět do sálu školy ve Vladislavově ulici. Mezi pravidelné návštěvníky pak patřili i žáci školy u sv. Mikuláše, kde Schweigstill v té době působil.

¹³⁰ Zvířátka a Petrovští, O Smolíčkovi, Jak šlo vejce na vandr, O kohoutkovi a slepičce.

¹³¹ KLOSOVÁ, Ljuba. *Život za divadlo: Marie Hübnerová*. Praha: Odeon, 1986, s. 137.

¹³² Tamtéž, s. 135.

4.2.2. Loutkářská činnost Spolku pro pořádání ušlechtilých zábav – divadlo ve Vladislavově ulici

*„Dítě, samo v sobě pohyb stělesněný, dávalo rozhodně přednost jako divák tomu, co v sobě mělo život, pohyb neb alespoň kus toho.“*¹³³ Stejně jako dítě touží po životě a pohybu v zábavě, která je pro něj určená, tak se Schweigstill snažil najít přesně takovou zábavu, která by život a pohyb zahrnovala. Obrázky, které doplňovaly pohádky předčítané v sále obecné školy ve Vladislavově ulici, byly zcela bez života. A i když dokázaly děti zaujmout a spolu s pohádkou jejich pozornost udržet relativně dlouhou dobu, nepředstavovaly tu míru života a opravdovosti, které chtěl Schweigstill dosáhnout. Filmy v biografu sice pohyb ukazovaly, ale bez aktuálního a autentického života. A i přes to, že obrazům chyběl pohyb, hodnotil je Schweigstill lépe než biograf, protože jim většinou nescházela krása slova. Jaká zábava má tedy najednou pohyb, život i slovo? Ve které aktivitě budou děti nacházet zábavu i poučení? Pro Schweigstillu splňovalo tyto podmínky jedině loutkové divadlo. *„Začal jsem se tedy po něm v Praze rozhlížeti. Loutkové divadlo však tehdy v Praze spalo. A spalo velmi tvrdě.“*¹³⁴ Na Vinohradech experimentovali v prvním desetiletí 20. století s loutkovým divadlem nejprve učitel Jaroslav Hloušek a po něm bývalý malíř dekorací divadla v Brně, jistý C. Jandl. Obě dvě divadla pro nezáměr brzy skončila. I tak ale poskytla Schweigstillovi cennou zkušenost a materiál pro porovnání.¹³⁵ V Hlouškově divadle se hrálo s dekoracemi od malíře Weniga¹³⁶, které shledával jako uspokojivé, ale nevyhovovala mu velikost loutek. Hloušek hrál s marionetami vysokými 30 cm, což pro přednáškový sál školy ve Vladislavově ulici nebylo dost. Bylo by třeba pořídit loutky vysoké alespoň 50 cm, aby na ně bylo i ze zadních řad sálu dobře vidět. Jandlovo divadlo právě s takovými loutkami hrálo, ty ale měly vadu jinou. Šlo o marionety vedené dráty, nikoliv nitěmi. Spektrum pohybů tu nebylo tak široké, takže se je snadno naučil

¹³³ SCHWEIGSTILL, Bohumil. Skioptikon, biograf a marionetty. (Něco z vlastní zkušenosti). *Český loutkář*. 1912, roč. 1, č. 3, s. 86.

¹³⁴ *Praha, Divadelní oddělení Národního muzea, fond C11369/A25115*, Bohumil Schweigstill – Vzpomínky nejstaršího principála z doby obrození českého loutkového divadla – roky 1910–1930. Nevydaný rukopis, s. 2.

¹³⁵ Tamtéž, s. 2–3.

¹³⁶ Výtvarník Josef Wenig. Kromě kulisy pro rodinná loutková divadla navrhoval kulisy a kostýmy pro Divadlo na Královských Vinohradech, Národní divadlo a další pražské scény, včetně kabaretů.

ovládat i méně zkušený loutkovodič, nedokázaly ale vzbudit v divákovi ten dojem života a zdání reálného pohybu, které Schweigstill v loutkovém divadle hledal.

Své vlastní loutkové divadlo zprovoznil v roce 1915 v přednáškovém sále školy ve Vladislavově ulici v Praze I. Šlo o místnost, kterou již z jiné kulturní činnosti pro Spolek dobře znal, která ale sloužila i mnoha dalším akcím, ať už běžného školního, spolkového nebo slavnostního rázu. Pro plánovaný provoz loutkového divadla to znamenalo, že nebude možné mít napevno postavenou scénu, ale po každém představení se bude muset stolní divadlo zbourat a portál, kulisy i loutky bude třeba uklidit. Vedením školy mu byla na rozkládací divadlo, zadní sufity a prospekty přidělena skříň na chodbě, loutky našly své místo ve skříni v kabinetu. Z tohoto důvodu rovněž nemohla být v divadle zprovozněna náročnější zvuková a světelná technika, která by umožňovala některé složitější světelné efekty, např. východ a západ slunce.¹³⁷

4.2.3. Loutky a dekorace pro divadlo ve Vladislavově ulici

I přes fakt, že měl Schweigstill poměrně specifické požadavky ohledně podoby loutek a i samotného skládacího divadla s kulisami, bylo na začátku 20. století mnohem jednodušší tyto podmínky splnit, než v předcházející době. Rostoucí popularita loutkového divadla a jeho šíření mezi amatéry vedlo k nutnosti vytváření většího množství loutek a kulis. Kočovní loutkáři svá divadla i loutky dříve dědili po několik generací, vstupní investice tak sice byla vysoká, ale na dlouhou dobu v takové výši rovněž jediná. Repertoár mohl, díky kočování, zůstat stále stejný a nebylo tak nutné kvůli novým hrám dokupovat i nové loutky a kulisy. Jakmile začali loutkové divadlo hrát i amatérští loutkoherci se stálou scénou, značně narostl počet kulis a loutek, které potřebovali. I když mnozí z nich zkupovali celé kolekce z majetku kočovných loutkářů¹³⁸, kteří byli nuceni skončit se svou živností, i tak poptávka značně převyšovala nabídku. Výrobě loutek se tak věnovalo stále více profesionálních

¹³⁷ MÍŠEK, Emil. Loutkové divadlo „Spolku pro pořádání ušlechtilých zábav pro mládež v Praze.“ *Naše loutky*. 1924/1925, roč. 2, č. 5–6, s. 59.

¹³⁸ Loutkové divadlo v zahradě Kinských pod vedením Jana Foršta tak používalo při představení kolovrátek odkoupený od Arnošky Kopecké, od stejné loutkářky pak divadlo v zahradě Kinských získalo už pod správou Českého svazu přátel loutkového divadla některé vzácné staré loutky a dekorace.

řezbářů, kteří se dříve věnovali především vyřezávání sošek svatých pro kostely. O řezbu s náboženskými motivy ale už nebyl takový zájem, tak se z dřívějšího přivýdělku stala hlavní možnost obživy. Mezi nejžádanější řezbáře patřil například pražský řezbář v Podolí Josef Chochol, u kterého objednával loutky i Bohumil Schweigstill. Loutkoherci žádali jednak větší množství loutek, jednak obrovské množství nových typů, které by mohly hrát nové hry v rámci reformního repertoáru. Brzy přestávaly kapacity profesionálních řezbářů stačit a marionety se začaly vyrábět průmyslově. Pod taktovkou Jindřicha Veselého ve vedení Českého svazu přátel loutkového divadla (viz kapitola 4.3.) tak došlo k vytvoření prvních návrhů loutek, které nakreslil Mikoláš Aleš. Přestože se první model loutek podle návrhu Mikoláše Aleše do sériové výroby nedostal, tak druhý model, který se návrhy inspiroval, ale zcela jim neodpovídal, získal označení „Alešovy loutky“, zkráceně „Alšovky“, pod kterým se v následujících letech prodával. Jejich výrobu Svaz svěřil pražskému Loutkářskému závodu Antonín Münzberg. První série se na trhu objevila v prosinci roku 1912 a předznamenávala obrovský rozmach průmyslové výroby loutek. V následujících letech se pak sériové výrobě marionet věnovaly i další firmy, jako například třebíčský Petrus (První speciální závod loutkářský Alois Petrus v Třebíči), Modrý & Žanda v Praze, Jan a Eliška Královi v Praze (JEKA). Závody Petrus a později Modrý & Žanda převzaly od Münzberga výrobu tzv. „Alšovek“, které se po neshodách s předsedou Českého svazu přátel loutkového divadla Jindřichem Veselým musel vzdát. Vedle velkých firem našly své uplatnění na trhu i menší rodinné výrobny, jako například Josef Halík v Praze, pražská firma Richtera a spol., Marie Zelinková z Písku (ZEKA), Ladislav Štros st. v Praze nebo Anna Preclíková a synové v Josefově (APAS).¹³⁹

I v případě dekorací a samotných loutkových scén se přecházelo od výroby na zakázku k výrobě sériové, ale díky oblibě papírových modelů divadel s kulisami, které se vydávaly při příležitosti významné, většinou operní premiéry, byla jejich produkce a šíření mnohem snazší. Modely nejprve sloužily

¹³⁹ BLECHA, Jaroslav. *Rodinná loutková divadélka: herectvo na drátkách*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2013, s. 21–32.

jen jako připomínka divadelního zážitku, později byly vydávány i spolu s papírovými plošnými loutkami, které mohly sloužit i ke hraní. Scény ale nebyly univerzální, představovaly vždy jednu konkrétní divadelní hru a navíc, kvůli masové produkci, se často lišily kvalitou zpracování. Do českých zemí dorazila tato divadla z německých zemí, ale plošné loutky nebyly tím, co by české amatérské loutkáře nadchlo. A navíc kvůli patriotickému prosazování domácí produkce a kritizování všeho, co přišlo ze zahraničí, a obzvláště z německých zemí, nebyly v českých zemích příliš využívány. Už v roce 1894 vydalo pražské nakladatelství J. R. Vilímek první české vydání tištěných dekorací podle předlohy Karla Štapfera pod názvem „*Národ sobě*“, při požáru nakladatelství byla ale většina produkce zničena a k dotisku už nedošlo. Zatímco u marionet se nestávalo často, aby si je umělci, kteří se rozhodli hrát divadlo pro svou rodinu a přátele, vyřezávali sami, tak v případě scény a dekorací však díky nim a jejich práci vznikaly originální a ojedinělé kousky. Úroveň jejich uměleckého zpracování byla vysoká, a tak často sloužily jako předloha pro sériově tištěné dekorace. Takovým příkladem bylo například divadlo bratří Schreinerů, ve kterém se hrála pravidelná nedělní představení do roku 1907 a které pak vyšlo jako Loutkové divadlo Artuše Schreinerera v nakladatelství J. R. Vilímka.¹⁴⁰

Bohumil Schweigstill pro provoz svého divadla nejprve zakoupil jen základní dekorace bez loutek, tedy oponu, proscénium a portály. Ty byly dílem malíře Čeňka Jandla. Dekorace byly přizpůsobeny velikosti loutek, které Schweigstill plánoval, v průměru padesáticentimetrové, barevně byly řešeny tak, aby od loutek neodváděly pozornost. Na oponě byla znázorněna scéna z pohádky Kocour v botách. Výrobu loutek svěřil Schweigstill Josefu Chocholovi. Podolský řezbář, poslední člen řezbářské rodiny Chocholů, vyřezával loutky podle ustálených a žádaných typů po čtyřech korunách¹⁴¹ za kus. Schweigstill mu nabídl za kus pět korun, ale požadoval, aby hlavy loutek byly vyřezány podle doneseného hliněného modelu nebo nákresu, a to buď z dílny některého z význačných umělců (malíř J. Janda nebo sochař J. Novák), nebo samotného

¹⁴⁰ BLECHA, Jaroslav. *Rodinná loutková divadélka: skromné stánky múz*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2009, s. 22–26.

¹⁴¹ Rakousko-uherská koruna, která na území monarchie nahradila roku 1892 do té doby využívaný zlatý a kterou se platilo až do rozpadu Rakouska-Uherska roku 1918.

Schweigstill (návrhy na loutky ďábla, vodníka a dědka z pohádky Perníková chaloupka).¹⁴² Chochol nejprve takovou nabídku odmítl. Preferoval výrobu loutek podle modelů, které už měl naučené a už je někdy vyřezával. Za jednu loutku sice vydělal o korunu méně, ale jejich výroba pro něj byla rychlejší. Nakonec ale souhlasil a pro Schweigstillovo divadlo vyrobil loutky nové. Nejprve jenom pár základních loutek, jež se mohly díky kostýmům, které šila Schweigstillova žena, snadno variovat (Honza, král, princezna, babička, čaroděj, čert), postupně, jak stoupal počet odehraných her, přikoupil i další typy (loupežník, princ, drak, hospodský, čarodějnice, kluk,...). Do roku 1924 tak divadlo nashromáždilo celkem 34 loutek (viz příloha č. 6), které se postupně objevovaly ve všech představeních, některé častěji, jiné jen občas. K nim navíc byly připočítány i 3 loutky varietní (viz kapitola 4.2.5.) a několik loutek zvířat a pohádkových stvoření (koník, kozlík, 2 hadi a drak). Průměrně byly loutky veliké 50 cm, velikostí se ale Schweigstill snažil naznačit i charakter jednotlivých loutek. Čerti a vodník se tak řadili mezi největší, a tím pádem i nejděsivější postavy, loutky dětí a Kašpárka byly oproti nim jen poloviční, čímž se zase staly bližší dětem. Právě v Chocholově dílně rovněž vznikl i nový typ Kašpárka, který Schweigstill používal ve svých představeních a pro který psal vlastní divadelní hry (viz kapitola 6.).¹⁴³

Koupené loutky pak omalovával olejovými barvami, ať už sám, nebo za pomoci malíře J. Jandy, do očí zapouštěl mosazné cvočky natřené lakem, loutky tak působily živějším dojmem, a následně je oblékal do kostýmů, které prakticky ve všech případech šila jeho žena. I když je přínos Blaženy Schweigstillové pro fungování divadla ve Vladislavově ulici ve většině textů přehlížen, tak Emil Míšek na něj ve svém článku nezapomněl. Zdůraznil zde, že právě díky dovedně ušitým kostýmům působily loutky uměřeně a přirozeně a ladily dobře se zvoleným stylem divadla, zakotveným mimo jiné i v podobě dekorací.

¹⁴² MÍŠEK, Emil. Loutkové divadlo „Spolku pro pořádání ušlechtilých zábav pro mládež v Praze.“ *Naše loutky*. 1924/1925, roč. 2, č. 5–6, s. 59–62.

¹⁴³ *Praha, Divadelní oddělení Národního muzea, fond C11369/A25115*, Bohumil Schweigstill – Vzpomínky nejstaršího principála z doby obrození českého loutkového divadla – roky 1910–1930. Nevydaný rukopis, s. 3–4.

„Je pochopitelné, že podobná práce vyžaduje určité znalosti historických krojů a i historie vůbec, vkusu a lásky k loutkovému umění. Úkol, kterého se podjala choť učitele B. Schweigstill, byl vyplněn velmi dobře; kroje nebyly přeplněny podrobnostmi a titěrnostmi, v jejich provedení nezabíhalo se do výstředností a ráz historický byl zachován. Rázovitě působí zejména dřevění představitelé „našich z venkova“: Kuby, Hloupého Honzy, sedláka, rychtáře a selky. Tím ovšem není řečeno, že by na královský dvůr bylo zapomenuto; král není vznešený jen svojí tváří, ale i tunikou a nádherným pláštěm; princezna není krásná jen svou lící, ale i svým šatem.“¹⁴⁴

Všechny loutky, se kterými pracoval, pak měly pohyblivé kolenní klouby a mohly našlapovat na plné chodidlo, což jim umožňovalo rozpuštěné olovo umístěné v chodidle. Ve svých pamětech zmiňuje Schweigstill ještě jednu novinku, se kterou v loutkářských produkcích přišel a kterou od něj brzy převzali i další loutkáři.¹⁴⁵

„Podle svého nápadu upravil jsem nahoře koncovku vedení drátu cívkou (válečkem), které nám nadmíru usnadnilo vedení loutky. Zavedl jsem to i v divadle v zahradě Kinských a moji spoluhráči si to potom zařizovali u svých domácích loutkových divadélek. Dnes je tato koncovka všude, kde mají vedení drátem. Tehdy to byla novinka loutkáře začátečníka.“¹⁴⁶

V loutkářské literatuře jsem nedohledala zmínky o tom, kdo by jako první použil váleček na koncovce vedení drátu loutky, ani zprávy, které by toto prvenství přisuzovaly Schweigstillovi. Je tedy zcela možné, že Schweigstill byl prvním loutkářem vůbec, který s touto novinkou přišel. Dle svých slov ji zavedl jak v divadle ve Vladislavově ulici, tak v divadle v zahradě Kinských. U sériově vyráběných loutek můžeme první použití válečku datovat do začátku dvacátých let 20. století. Tzv. „Alšovky“ z dílny jak Münzberga, tak Petruse či Modrého

¹⁴⁴ MÍŠEK, Emil. Loutkové divadlo „Spolku pro pořádání ušlechtilých zábav pro mládež v Praze.“ *Naše loutky*. 1924/1925, roč. 2, č. 5–6, s. 60–61.

¹⁴⁵ *Praha, Divadelní oddělení Národního muzea, fond C11369/A25115*, Bohumil Schweigstill – Vzpomínky nejstaršího principála z doby obrození českého loutkového divadla – roky 1910–1930. Nevydaný rukopis, s. 3–5.

¹⁴⁶ Tamtéž, s.5.

& Žandy válečkem nedisponují. Objevuje se až na další sérii loutek, kterou začal vyrábět Münzberg po ztrátě monopolu na „Alšovky“ v roce 1920. Jak píše Blecha ve své studii *Rodinná loutková divadélka: herectvo na drátkách*, tak se po roce 1920 Münzberg „soustředil na vlastní výrobu. Změnil ochrannou známku, upravil vahadlo na tzv. válečkové a také zdokonalil patent k praktičtější výměně hlav.“¹⁴⁷ Přestože se Münzberg profesně neshodl s Jindřichem Veselým a vedením Českého svazu přátel loutkového divadla a věnoval se výrobě vlastních loutek, byl český loutkářský svět natolik provázaný, že nové objevy a vylepšení se šířily tak rychle, že je často velmi obtížné určit, kde se objevily poprvé. Takže i když jsou válečky dochované až na loutkách z Münzbergovy dílny z počátku dvacátých let 20. století, je možné, že se poprvé objevily na upravených loutkách Bohumila Schweigstillia používaných v divadle ve škole ve Vladislavově ulici a v divadle v zahradě Kinských. Ty se ale bohužel do dnešních dnů nedochovaly.

4.2.4. Konkurenční pražská loutková divadla

Kromě dvou loutkových divadel, která v Praze fungovala před zahájením provozu divadla ve Vladislavově ulici, připomíná Schweigstill dvě další scény, jejichž provoz se časově kryl, a u jednoho i posléze prolínal, s jeho loutkářskou činností. První touto scénou bylo Loutkové divadlo Klubu vlasteneckých přátel dr. Pařika a Třeбенicka, které v Praze působilo v letech 1902–1909, pod vedením libeňského obchodníka a nadšeného loutkáře amatéra, Aloise Rady. Z návštěvy představení tohoto divadla si Schweigstill pamatoval, že produkce probíhala ve večerních hodinách v hostinci¹⁴⁸, kde panoval neustálý ruch, který vyrušoval jak diváky, tak loutkoherce. Celé představení odehrál jeden loutkář, pravděpodobně sám Alois Rada, který ovládal tři loutky, Kašpárka a dvě další, a při jejich střídání nijak neměnil hlas, což divákům znesnadňovalo orientaci.¹⁴⁹ I přes negativní zážitek Schweigstillia, který loutková divadla hodnotil především z hlediska toho, zda jsou vhodná pro návštěvu dětí, což se mu v případě

¹⁴⁷ BLECHA, Jaroslav. *Rodinná loutková divadélka: herectvo na drátkách*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2013, s. 27.

¹⁴⁸ Pravděpodobně šlo o zadní část pivovaru U Fleků, kde divadlo chvíli působilo.

¹⁴⁹ *Praha, Divadelní oddělení Národního muzea, fond C11369/A25115*, Bohumil Schweigstill – Vzpomínky nejstaršího principála z doby obrození českého loutkového divadla – roky 1910–1930. Nevydaný rukopis, s. 3–4.

souboru, který hrál v zakouřeném prostředí hospody, moc nezdálo, bylo toto divadlo ve své době velmi populární. Hráli pravidelně třikrát týdně, v době své největší slávy pak dokonce každý den, a to jak hry zaměřené na děti (pohádky, lidové báje a pověsti), tak i na dospělé (historické náměty, opery).¹⁵⁰

Druhou scénou, kterou pro porovnání Schweigstill navštívil, bylo loutkové divadlo Národní jednoty pošumavské v zahradě Kinských, které vedl Jan Foršt. V době návštěvy pravděpodobně ještě netušil, že o několik let později tu bude sám hrát a od roku 1917 divadlo dokonce povede. Prostor ho zaujal, hlediště bylo vystavěné stupňovitě s lavicemi na sezení, „scéna [byla] oddělena zdí s volným prostorem pro portál divadla. Jeviště bylo tedy vlastně v druhé místnosti.“¹⁵¹ Se zvolenou hrou ale spokojen nebyl. Nevzpomněl si sice přesně na její název, ale objevoval se v ní klasický typ Kašpárka, který byl podle jeho názoru zcela nevhodný pro dětská představení.

4.2.5. Běžný provoz loutkového divadla ve Vladislavově ulici

Jedním z největších problémů pro nově vzniklé divadlo se ukázal výběr repertoáru. Vhodných českých her bylo podle Schweigstill málo, zmiňuje jen dvě – *Honza pán* od Vojtěšky Baldessari Plumlovské a *Čert a Káča* od Pavly Wenigové. Ostatní české hry se mu zdály nepoužitelné, překlady zahraničních her, které byly dostupné, pak ještě v Čechách inscenovány nebyly, takže nebyly prověřené. Brzy ho tato situace donutila k tomu, aby si začal psát své vlastní hry. Na zahajovací představení v červenci roku 1915 zvolil hru *Honza pán*, jak vzpomíná ve svých pamětech. Dle článku Emila Míška, napsanému k 9. výročí fungování divadla, byla ale hra *Honza pán* uvedena v pořadí až jako třetí. Předcházely jí dvě hry, které nepovažoval Míšek za povedené, ale divadlo omlouvá, že bylo nuceno uvést je kvůli nedostatku vhodného repertoáru. Jako první taky byla uvedena hra J. Hradeckého *Kašpárek krajánkem*, kterou Míšek označil za obsahově prázdnou, a jako druhá pak Vrchlického hra *Červená karkulka*. Přednáškový sál školy ve Vladislavově ulici byl podle

¹⁵⁰ DUBSKÁ, Alice. *Dvě století českého loutkářství: vývojové proměny českého loutkového divadla od poloviny 18. století do roku 1945*. Praha: Akademie múzických umění, 2004, s. 156–157.

¹⁵¹ *Praha, Divadelní oddělení Národního muzea, fond C11369/A25115*, Bohumil Schweigstill – Vzpomínky nejstaršího principála z doby obrození českého loutkového divadla – roky 1910–1930. Nevydaný rukopis, s. 3.

Schweigstillových vzpomínek při premiéře *Honzy pána* zcela plný a plný se ho dařilo udržet i v následujících téměř dvaceti letech, kdy se hrálo každou sobotu školního roku, vždy od tří hodin odpoledne.¹⁵² Ve výjimečných případech se představení konala i v jiný den, nejčastěji ve středu, čtvrtek nebo v pátek. Takováto situace ale například v roce 1916 nastala jen 5x (ve středu 2. 2., v pátek 10. 3., 17. 3. a 24. 3., a ve čtvrtek 28. 9.).¹⁵³

Úspěch loutkového divadla ve Vladislavově ulici byl velký. *Národní politika* pravidelně zveřejňovala na konci sekce Různé zprávy programy pražských loutkových divadel na daný den. Program divadla Spolku se zde pravidelně objevoval, a to v ranním nebo v odpoledním vydání. Kromě informace, jaká hra se bude daný den hrát, se diváci mohli informovat o vstupném, neplánovaném zrušení představení a v době války rovněž o účelu, na který byl následně výtěžek z představení odeslán.

„Na loutkovém divadle Školského spolku pro ušlechtilé zábavy mládeže v Praze v sále škol ve Vladislavově ulici o 3. hod. J. Žemly „Kašpárek a zloději“ a v sobotu B. Schweigstilla „Honza u krále“. Vstupné ve prospěch sirot pražských.“¹⁵⁴

Vstupné se většinou pohybovalo mezi 10 až 30 haléři (pro porovnání, vstupné na Hübnerové předčítání v rámci *„Pohádkové hodinky“* se pohybovalo mezi 30 haléři až 1 korunou), výtěžek z představení pak umožňoval financovat provoz divadla a současně i spolufinancovat další činnosti Spolku. Nebylo tedy možné hrát zadarmo, jak by si Schweigstill, což zdůrazňoval ve svých pamětech, přál ze všeho nejvíc. Aby nicméně zvedl prodej a umožnil přijít do divadla i těm, co si to nemohli pravidelně dovolit, posílal školám spolu s lístky, které si objednaly a zaplatily, i několik volných vstupenek. Vycházel z přesvědčení, že platící divák s sebou přivede na představení někoho na volnou vstupenku a ten, pokud se mu vystoupení zalíbí, si pak příště lístek rovněž koupí. Časem byl nucen počet volných vstupenek omezit, ale nikdy je

¹⁵² MÍŠEK, Emil. Loutkové divadlo „Spolku pro pořádání ušlechtilých zábav pro mládež v Praze.“ *Naše loutky*. 1924/1925, roč. 2, č. 5–6, s. 61.

¹⁵³ *Národní politika*. 1916, roč. 34, Leden – Prosinec. Praha: Ludvík Bratřovský. 1916. 2x denně.

¹⁵⁴ Různé zprávy. Loutková divadla. *Národní politika*. 28. 9. 1916, roč. 34, č. 269, s. 70.

zcela nezrušil. Část výnosu rovněž umožňovala přispívat během války na válečné sirotky, po jejím skončení pak na jiné charitativní účely, což, jak zmiňuje Schweigstill ve svých pamětech, byl nápad jeho ženy. Peníze tak byly posílány České dětské nemocnici, Jedličkovu ústavu, organizaci České srdce, která po válce pomáhala českým hladovějícím dětem a rodinám, Bolzanovu sirotčinci, Vincentinu, jež se staralo o chudé a nevléčitelně nemocné, Feriální osadám, nejrůznějším ústavům pro slepé a hluchoněmé, a dalším organizacím. V nemocnici pak bylo jako poděkování zřízeno „Lůžko manželů Schweigstillových“.¹⁵⁵

Blažena Schweigstillová nebyla v činnosti divadla ve Vladislavově ulici zapojena jen během šití kostýmů či plánování využití vydělaných peněz, ale spolu se svým manželem a jeho přítelem Proškem se rovněž realizovala jako loutkoherečka. Na většinu inscenovaných her stačili tři loutkoherci, kteří loutky jak vodili, tak mluvili, rozdělená interpretace se v tomto divadle nepoužívala. Rozdělená interpretace byla na divadelním poli novinkou, kterou jako první v roce 1914 použilo ve hře *Dráteník* Loutkové divadlo Umělecké výchovy.¹⁵⁶ Při větších představeních pak Schweigstillovi vypomáhali učitelé obecné školy Žemla a Prošek, pozdější herec Slovenského národního divadla v Bratislavě Karel Rint, nebo již zmiňovaná herečka Blažena Částková. Ojedinele se do produkce zapojili i učitelky M. Prošková a M. Bendová, ředitel školy O. Dušek, případně někteří ze studentů nebo profesionálních loutkářů. Schweigstill vždy ztvárňoval Kašpárka kvůli svému vysokému tenorovému hlasu a k tomu pak přibral některou další z hlavních dospělých postav, většinou Honzu.¹⁵⁷

V pravidelných představeních se Schweigstill snažil propojit výchovné tendence loutkového divadla s jeho zábavnou funkcí. Před každou produkcí vystoupil před malé diváky a několika slovy je seznámil s hrou, kterou za malou chvíli uvidí. V úvodu většinou zmínil, kolik má hra jednání, kde se odehrává,

¹⁵⁵ *Praha, Divadelní oddělení Národního muzea, fond C11369/A25115*, Bohumil Schweigstill – Vzpomínky nejstaršího principála z doby obrození českého loutkového divadla – roky 1910–1930. Nevydaný rukopis, s. 13–14.

¹⁵⁶ DUBSKÁ, Alice. *Dvě století českého loutkářství: vývojové proměny českého loutkového divadla od poloviny 18. století do roku 1945*. Praha: Akademie múzických umění, 2004, s. 162.

¹⁵⁷ *Praha, Divadelní oddělení Národního muzea, fond C11369/A25115*, Bohumil Schweigstill – Vzpomínky nejstaršího principála z doby obrození českého loutkového divadla – roky 1910–1930. Nevydaný rukopis, s. 5.

nastínil krátce děj a upozornil děti na zajímavá místa nebo na nové loutky a efekty.¹⁵⁸ Svůj názor o nutnosti zapojení úvodu před každou hru sepsal i v úvaze *Proslov přede hrou*, která byla otištěna ve II. ročníku časopisu *Naše loutky*. Ve velkém divadle, čímž myslel divadlo činoherní, mohl děti do hry uvést pedagog, a to buď v rámci některé z vyučovacích hodin ve škole, nebo až před samotným začátkem divadelního představení, případně sami rodiče. V loutkovém divadle, kde se nehrál stálý klasický repertoár, hry se často střídaly a rodiče ani učitelé neměli dostatek informací o jejich ději, by takový úvod měl zajistit někdo z loutkoherců nebo z vedení divadla. Schweigstill bez úvodního proslovu nikdy nehrál.¹⁵⁹

Dnes se úvodní slovo v loutkovém divadle nevyužívá. Stejně jako za Schweigstilla u činoherního divadla se nechává uvedení do děje na rodičích nebo učitelích. K dispozici bývají na většině představení rovněž placené tištěné programy, které kromě fotografií a obsazení většinou obsahují i různě dlouhé a různě kvalitní shrnutí děje. To je v mnoha případech dostupné i na internetu. I tak ale často zůstává tato možnost nevyužita a děti se pak na představení nudí, protože některým dějovým zápletkám neporozumí nebo nepochopí úkol některé z postav. Pokud by ale byly připravené na to, co budou vnímat, bude jejich zážitek z představení hlubší a trvalejší.

Na složku zábavnou Schweigstill samozřejmě nezapomínal. Snažil se, aby hry, které inscenoval, ať už ty, které si sám napsal, nebo ty od jiných autorů, děti skutečně bavily. Pracoval se svým vlastním typem Kašpárka (viz kapitola 5.1.), který byl dětem o mnoho bližší pojetím postavy, než jeho původní „tradiční typ“. Když je oslovoval, neváhaly mu odpovídat a zapojovat se tak do děje hry. V hledání různých druhů zábavy našel inspiraci v praxi lidových kočovných loutkářů. Ti většinou na konec produkce zapojovali čísla tzv. trikových či varietních loutek, které měly ve svém majetku. Na představeních loutkového divadla Spolku se tak diváci mohli potkat s číslem loutek hrazdařů, a to na pevné nebo visuté hrazdě, dále s žongléry, čtyřmi spojenými tanečnicíky nebo

¹⁵⁸ MÍŠEK, Emil. Loutkové divadlo „Spolku pro pořádání ušlechtilých zábav pro mládež v Praze.“ *Naše loutky*. 1924/1925, roč. 2, č. 5–6, s. 61.

¹⁵⁹ SCHWEIGSTILL, Bohumil. Dvě úvahy. *Naše loutky*. 1924/1925, roč. 2, č. 2–3, s. 20–22.

dupákem, loutkou, jejíž hlava byla se spodní částí spojena dlouhým látkovým pytle. Ten mohl v klidovém stavu loutce vytvářet krátké a obtlouštělé tělo, při natažení pak loutka dosáhla až do horních sufit. Představení v několika prvních měsících rovněž doprovázeli bratři Svačinové nebo učitel Michalíček hrou na dudy, což byla v Praze v divadle vzácnost.¹⁶⁰

4.2.6. Repertoár divadla a začátek spolupráce s Bedřichem Kočím

Většinu repertoáru divadla ve Vladislavově ulici tvořily přímo hry Bohumila Schweigstill. Ze začátku je psal pouze pro vlastní potřebu, většinu z nich pod svým jménem, některé vydával pod pseudonymy – Boža, Jiří Klas, Prokop Tichý. Ale na naléhání pražského knihkupce a nakladatele Bedřicha Kočího, jak píše ve svých pamětech, se je nakonec rozhodl vydávat. Kočí podle něj argumentoval tím, že vydáním nových her, které byly prověřeny v praxi, by usnadnil práci s výběrem vhodného repertoáru i ostatním loutkářům. Na začátku 20. století byl nedostatek vhodných loutkových her při obrovském nárůstu počtu divadel patrný, ostatně patrně tyto důvody donutily Schweigstill k tomu, aby si je začal psát sám. Ne každý loutkářský soubor měl ve svém středu schopného dramatika. Tento argument na Schweigstill zafungoval a domluvili se s Kočím na vydání všech napsaných her. Rovněž se dohodli na ceně, kterou Schweigstill za každou vydanou hru dostával. V prvních letech 50 korun za hru, později 100 korun.¹⁶¹

Bedřich Kočí vzpomíná na začátek spolupráce trochu jinak. S návrhem na vydávání nových loutkových her za ním přišel Schweigstill sám a ujal se zároveň i její redakce. V celé sbírce vyšlo celkem 76 her s charakteristickou úpravou titulní stránky (viz příloha č. 10), kde byly zobrazeny na scéně divadla loutky mnicha a Kašpárka. U té série, která vyšla ještě během 1. světové války, byl nakladatel nucen na nátlak cenzora upravit barvy, ve kterých byla obálka vytištěna. Kombinace červené a modré mu údajně až moc připomínala trikoloru a požadoval, aby byla nahrazena barvami více „procísařskými“ – červenou a černou. Po vzniku Československa pak už modrá a červená barva nikomu

¹⁶⁰ *Praha, Divadelní oddělení Národního muzea, fond C11369/A25115, Bohumil Schweigstill – Vzpomínky nejstaršího principála z doby obrození českého loutkového divadla – roky 1910–1930. Nevydaný rukopis, s. 5.*

¹⁶¹ Tamtéž, s. 5–6.

nevadila. Najednou byla vydávána celá série dvouarchových sešitů po 1,80 korun, a i tak zvládal Schweigstill pokrýt většinu produkce sám. Kočí si uvědomoval, že Schweigstillovy hry jsou plné opakujících se motivů a nepříliš překvapivých zvrátů, oceňoval ale jeho cit pro práci s dítětem a výchovné tendence, které se v jeho divadelních hrách opakovaly. „[S]hodoval jsem se s míněním kritiky, která v Bohumilu Schweigstillovi oceňovala autora opravdových schopností, kterého právě prožívaná doba krise dětské literatury zvláště potřebovala.“¹⁶² V tomto prohlášení pravděpodobně kritikou myslí ty autory, kteří stáli mimo oficiální proud *Loutkáře* a působili v časopisu *Naše loutky*, případně v dalších.

Mimo stručného hodnocení Schweigstillovy tvorby Kočí předložil ve svých vzpomínkách také zajímavou zmínku o tom, jaká byla se Schweigstilllem spolupráce. Čeho se musel při jednání s ním vyvarovat a na co si dávat pozor.

*„S panem redaktorem vycházel jsem vždycky dobře. Za jednání s ním musel jsem si vždycky uvědomit, že jednám s panem učitelem – a ten ví všechno nejlépe. A protože jsem byl vždycky paličák, který nerad ustupuje mínění druhých, raději jsem se nikdy ani nepouštěl do řádných debat, které by mohly v nějakém tom nebezpečném úskalí skončit.“*¹⁶³

Ze vzpomínek dalších osobností, ať už blízkých nebo vzdálených spolupracovníků, ani z pamětí samotného Schweigstillla, nevyplývá, že by byl člověkem takto nesmlouvavým a neústupným. Vojtěch Cinybulk, jeho žák a pozdější spolupracovník, jak na pedagogickém poli, tak na poli literárním, o něm mluví, jako o člověku s břitkým pohledem, pod kterým je ale možné tušit dobré srdce. Vzpomíná na něj jako na vlídného pana ředitele, který měl děti ze srdce rád a snažil se jim rozdávat radost na každém kroku.¹⁶⁴ Ani ve svých vlastních pamětech Schweigstill nevyznívá jako osoba, kterou popisuje Kočí. Ať už jsou pohledy některých osob zkruslené více, nebo méně, je možné, že jinak působil Schweigstill v prostředí plném dětí, ať už ve škole nebo v divadle, a jiné

¹⁶² KROFTOVÁ, Jarmila. *Nakladatel B. Kočí vzpomíná*. Praha: Jarmila Kroftová-Kočová, 1948, s. 347.

¹⁶³ Tamtéž, s. 347.

¹⁶⁴ CINYBULK, Vojtěch. Za Bohumilem Schweigstilllem. *Československý loutkář*. 1965, roč. 15, č. 2, s. 37–38.

bylo jeho chování v dospělém profesním prostředí, kde musel naplno a bez ohledu na city hájit svoje zájmy. Přestože Cinybulk znal Schweigstillu z obou prostředí, jejich vzájemný vztah byl formován především v jeho dětství. Vždy bral Schweigstillu jako pana učitele a ředitele a pro něj zůstával Cinybulk vždy nadaným žákem, i když byli ve skutečnosti po dlouhou dobu spolupracovníky.

4.2.7. Problémy s udavači

Loutkové divadlo ve Vladislavově ulici fungovalo i během války. Představení sice neprobíhala pravidelně, ale i tak byl stále dostatek diváků, aby se uskutečnila. Často se opakující setkání více lidí, i v případě, že šlo o divadlo, samozřejmě ve válečném čase budila pozornost. Schweigstill tak často čelil udavačům a kontrolám z místodržitelství, nebo upozorněním přátel ze školní rady, kterým se sice taková stížnost dostala do rukou, ale byla většinou bez prověřování zamítnuta. Jedno z udání přišlo v samotném začátku války, do divadla tak na kontrolu dorazil rada z místodržitelství, který s uspokojením konstatoval, že k žádné odbojné činnosti nedochází. Přesto Schweigstillu upozornil, že by si měl dávat větší pozor na to, co píše, a kdo chodí na jeho představení.¹⁶⁵

Schweigstill se ale, jak sám říká, nepoučil, a dostal se, kvůli svým textům, které nejčastěji pronášel bezelstný Kašpárek, do problémů ještě několikrát. Jeho proslovy byly ve srovnání se Skupovým Kašpárkem, který v září 1918 pohřbíval v Plzni na jevišti Feriálních osad Rakousko-Uhersko a přál mu u improvizované rakve „*sladké c.k. sny*“, výrazně mírnější. I tak ale byly trnem v oku některým občanům.¹⁶⁶ Svého Kašpárka tak nechal ve svém divadle nejprve prozpěvovat popěvek, který zjevně nebyl dostatečně morální do loutkového divadla pro děti.

„En ten tány, já viděl vrány,

já viděl vlka, stát u potoka.

¹⁶⁵ Praha, Divadelní oddělení Národního muzea, fond C11369/A25115, Bohumil Schweigstill – Vzpomínky nejstaršího principála z doby obrození českého loutkového divadla – roky 1910–1930. Nevydaný rukopis, s. 13.

¹⁶⁶ DUBSKÁ, Alice. *Dvě století českého loutkářství: vývojové proměny českého loutkového divadla od poloviny 18. století do roku 1945*. Praha: Akademie múzických umění, 2004, s. 166.

*Já na něj házel, on bobky sázel.*¹⁶⁷

Školní rada, na kterou tato stížnost dorazila, věc ani neprověřovala, jen Schweigstilla upozornila, aby si dal pozor. *„Ale já si nedal pusu na zámek a v jedné hře zpíval za mne Kašpárek posměšnou tehdy písničku na válečnou bídu v Rakousku: „Nemelem nemelem, nemelem, nemelem, sebrala nám voda mlejn.“ A hned k tomu: „Vzpomeň sobě na ty časy, když jsme jedli sladkou kaši.“ a zase dál: „Ohlédni se jasným zrakem kdy jsme měli buchy s mákem.“*¹⁶⁸ Podruhé přišla stížnost na školní radu. Situace byla ale přece jenom vážnější, než v prvním případě. Schweigstill zesměšňoval monarchii, což byl vážnější prohřešek, než nemorální text pro mládež, a to zejména ve válečné době. I tato stížnost sice skončila v koši, tentokrát ale předseda školní rady, ředitel měšťanské školy Jan Dolenský, vyhledal Schweigstilla osobně a znovu se mu pokoušel domluvit, aby byl pro příště opatrnější, aby rada nemusela takové stížnosti skutečně začít řešit. *„Ale já opatrný nebyl a brzy mi zase ujela pusa, a Kašpárek zpíval: „Šup sem, šup tam, nám už je to všechno jedno, šup sem, šup tam, nám už je to fuk.“ To byl posměšný popěvek našich vojáků, když pochodovali pražskými ulicemi k nádraží, aby odjeli na frontu.“*¹⁶⁹ I toto udání skončilo v koši u ostatních. Bylo ale třetí v řadě, rada tak netrpělivě čekala, zda se pisatel neozve znovu, aby výsledek vyšetřování urgoval, ale nestalo se tak. Znovu tak zůstalo jen u upozornění. Ze Schweigstillových pamětí je patrné, že stížností přišlo na jeho divadlo větší množství, podrobně se ale zmiňuje jen o těchto třech.¹⁷⁰

4.2.8. Konec divadla ve Vladislavově ulici

Nezájem publika rozhodně nebyl tím, co Schweigstilla donutilo ukončit loutkové produkce v divadle ve Vladislavově ulici. I přes to, že vydával velké množství volných vstupenek pro školy, divadlo si na svůj provoz stále vydělalo dostatek finančních prostředků a představení byla zcela vyprodaná. Stav sálu se ale s přibývajícím lety zhoršoval a bylo stále jasnější, že si v nejbližší době

¹⁶⁷ *Praha, Divadelní oddělení Národního muzea, fond C11369/A25115*, Bohumil Schweigstill – Vzpomínky nejstaršího principála z doby obrození českého loutkového divadla – roky 1910–1930. Nevydaný rukopis, s. 13.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 13.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 13.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 13–14.

vyžádá rozsáhlou rekonstrukci. Ta byla naplánovaná na rok 1930. Kulisy a loutky nebylo možné v sále uschovat, tak Schweigstill požádal o pomoc hospodářský úřad. Ten po zdlouhavém jednání nakonec vyklidil pro kulisy kůlnu kdesi na Žižkově, loutky pak byly uschovány v mateřské škole v Liboci. Kulisy zůstaly uskladněny ve skříni ve škole, kterou mu vedení na začátku působení divadla vyhradilo. Rekonstrukce probíhala pomalu a nucená přestávka v divadelní činnosti se protáhla na celých 5 let. Schweigstill se mezitím intenzivně věnoval školní činnosti, a to nejprve jako zástupce řídícího učitele na Samostatné škole chlapecké ve Vinařské ulici v Praze VII, posléze přímo jako řídící učitel. V roce 1935 skončila jeho školní služba a byl ve svých 60 letech penzionován. Snad mu chybělo loutkaření, možná nevěděl, co si počít s takovým množstvím volného času, začal se shánět po uložených kulisách a loutkách, aby činnost divadla znovu obnovil. Bohužel vše, co si před pěti lety uschoval, bylo zničené. Kulisy se v kůlně, jejíž střešou celou dobu teklo, zcela rozmočily, skříň na dekorace byla zničena během rekonstrukce, a když dorazil Schweigstill pro loutky do mateřské školy v Liboci, našel je bez oblečení a nenávratně poničené neopatrným používáním. S tím, co z nich zbylo, se již nedalo hrát loutkové divadlo a zmizely i za léta nastřádané kulisy a dekorace. Soubor tak svoji činnost neobnovil. Pozůstatky loutek věnoval Schweigstill Matiční kanceláři, která je pak odeslala do Matičního gymnasia v Českém Krumlově. Ale jak dopadly jeho loutky na jihu Čech, o tom již neměl tušení.¹⁷¹

Schweigstill se tak ocitl ve velmi náročné situaci. Již nebylo možné vrátit se k aktivnímu loutkářství pouhým vyzvednutím skladovaných kulis, dekorací a loutek. Pokud by chtěl znovu hrát divadlo, musel by začít s jejich sháněním nebo výrobou prakticky od začátku. Her měl sice k dispozici díky dramatické aktivitě dost, ale i tak dospěl k názoru, že začínat od nuly by v jeho 65 letech bylo nemyslitelné. Práce v redakcích dvou dětských časopisů (viz kapitola 7.1.) ho zaměstnala v následujících letech natolik, že se s koncem loutkového divadla dokázal smířit. Jak píše ve svých pamětech, litoval jen toho, že nebyl dostatečně prozíravý a neschoval si na památku alespoň loutku Kašpárka. Věnoval by ji posléze doktoru Malíkovi, jenž by ji mohl zařadit do muzea loutek,

¹⁷¹ Tamtéž, s. 14–15.

keré v této době připravoval. Přece jenom, byla to první loutka Kašpárka jako skutečného českého kluka.¹⁷²

4.2.9. Ocenění práce Schweigstillla v divadle ve Vladislavově ulici

Přestože Schweigstillovu dramatickou práci odborníci na divadelní umění většinou zatracovali (viz kapitoly 5.2. a 5.3.), mezi pedagogy a dalšími osobami činnými ve školství narážel na ocenění jak svých divadelních her, tak celkově práce, kterou odváděl v divadle ve Vladislavské ulici. Nedlouho po zprovoznění divadla Spolku byl v *Národních listech* otištěn nadšený příspěvek zemského školního inspektora PhDr. Josefa Keprty. Ten zde konstatuje, že Praha dlouhou dobu postrádala loutkové divadlo, poskytující dětem uměleckou, zábavnou a zároveň výchovnou zábavu. V tuto chvíli už ale může přiznat, že se jedno takové divadlo objevilo. Právě to, že Spolek sdružuje především pedagogy a stejně tak se na vedení divadla podílejí zejména učitelé, dovolilo propojit v jejich tvorbě tendenci pedagogickou s tou uměleckou. Největší zásluhy o provoz divadla pak Keprta přisuzuje jednoznačně Schweigstillovi. Ten, jak píše „s ním takřka srostl a úplně se mu věnuje.“¹⁷³ K celému provozu, tedy k dekoracím, loutkám, kostýmům, hereckému souboru a představením nemá jedinou kritickou připomínku. Zvláště pak chválí původní divadelní hry, které pro soubor Schweigstill píše.

„Se vzácným uměleckým cítěním promýšlí všechny hry, obratně řeší všechny situace, pečuje o realistický slovní přednes jednotlivých rolí a dokonalou souhru.“¹⁷⁴

To, co je Schweigstillovi většinou na jeho tvorbě vytýkáno v divadelních odborných časopisech, to Keprta oceňuje. Zajímavé je i srovnání Keprtova pohledu na starší loutkářskou tvorbu. Soudí, že většina dosavadních her není pro soudobé moderní divadlo vhodná. Vznikly v jiné době a v jiném prostředí, většinou jde jen o komické situace plné hrubého humoru seřazené za sebou bez jakékoliv vnitřní soudržnosti. Moderní divadlo má ale podle něj cíle vyšší. Hledá hry, ve kterých se bude spojovat komická stránka bez hrubých vtipů se

¹⁷² Tamtéž, s. 15.

¹⁷³ KEPRTA, Josef. Feuilleton – Loutkové divadlo. *Národní listy*. 18. 2. 1916, roč. 56, č. 49, s. 2.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 2.

stránkou výchovnou, se snahou diváky zušlechtit, což si ostatně Spolek vytkl i do svého názvu. V závěru článku se pak vyjadřuje k obavě, která v prvních letech „loutkářské renesance“ provázela nově vznikající divadla pod vedením učitelů a vycházela z představy nefunkčnosti propojení lidové zábavy s kantorským působením. Nakonec se podle něj tato představa nepotvrdila.

„Byly vysloveny obavy, že učitelé budou nepříznivě ve smyslu kantorské tradice působiti na loutkové divadlo, že se jejich vlivem hry sploští, všechen zdravý humor a bujně veselí vyloučí neb aspoň zadusí a že se pro děti připraví jen moralisující odvary. Tyto obavy byly zbytečné; hry jsou plny taškařic, nespoutaného veselí, mladí posluchači se výborně baví a sálem zaznívají spontanní projevy neličeného dětského nitra.“¹⁷⁵

Text Josefa Kepřty je prvním textem, který se podrobně zabýval loutkovým divadlem ve Vladislavově ulici. Vyšel zhruba půl roku po jeho zprovoznění a jeho hlavním cílem bylo především ocenit všechny zúčastněné za práci, kterou v divadle odvádí. Na podrobný popis scény, dekorací, loutek, repertoáru a hereckého souboru nebyl, především kvůli krátké době provozu fungování divadla, prostor. Ten se následně našel v textu vydaném k devátému výročí provozu divadla v časopisu *Naše loutky*¹⁷⁶. I když článek kopíruje stavbou i většinou poznatků text inspektora Kepřty, na který ostatně v závěru upozorňuje, je doplněn o více podrobnějších informací, jako například přesný rozpis loutek ve vlastnictví divadla, seznam členů souboru nebo jména konkrétních umělců, kteří se podíleli na výrobě loutek nebo dekorací.

Text Josefa Kepřty vzbudil zájem o toto loutkové divadlo mezi řadou herců Národního divadla. Mistr Karel Želenský po představení chválil celý soubor a obzvláště Schweigstillovy ženy se vyptával, proč se nedala k činohernímu divadlu, protože její schopnosti by na to stačily. Blažena Schweigstillová mu odpověděla, že trpí velkou trémou z diváků, což právě u loutkového divadla neplatí, protože na diváky nevidí. Největší nervozitu mezi členy souboru ale vyvolala zpráva, že na jedno z představení dorazí i Marie Hübnerová. Ta byla

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 3.

¹⁷⁶ MÍŠEK, E. Loutkové divadlo Spolku pro pořádání ušlechtilých zábav mládeže. *Naše loutky*. 1924/1925, roč. 2, č. 5–6, s. 59–62.

s činností Spolku spojena především díky programu předčítání pohádek, jež předčítaly její žačky, výjimečně ona sama. O činnost divadla se ale až do článku Josefa Kepřty nezajímala. Schweigstill byl velmi zvědavý, co na produkci divadla ve Vladislavově ulici řekne, nicméně Hübnerová opustila divadlo s koncem představení bez jediného slova. Druhý den ale dorazila bez ohlášení ke Schweigstillovi domů, aby se s ním podělila o svůj názor.

„Svou kritiku mi řekla najednou, bez úvodu takovou formou, že mě přivedla na okamžik z duševní rovnováhy. Píší to doslova: „Pane učiteli, my dva budeme spolu hrát v Praze loutkové divadlo.“ Snad jsem otevřel pochopením pusou, ale přece jen jsem hned dodal: „Milostivá paní, na to bychom vždycky sami dva nestačili i při velkém Vašem umění.“ „V případě potřeby budou tedy s námi hrát členové činohry ND.“ „Pro pána!“ zvolal jsem. „To bychom musili mít velké plně vybavené umělecky provedené loutkové divadlo.“ „O to se postarám, aby pražský magistrát pořídil takové loutkové divadlo, které by mohlo důstojně reprezentovat Prahu i před cizinou.“¹⁷⁷

Ať už šlo jenom o nadšení významné herečky, které se projevovalo odvážnými plány, nebo se skutečně chtěla do podobného podniku se Schweigstilllem pustit, žádné společné divadlo nakonec nezaložili. Nedlouho po této návštěvě zemřel v roce 1920 Marii Hübnerové manžel. Jeho smrt ji velmi zasáhla, stáhla se do ústraní a o dění v českém divadle se přestala zajímat.

4.2.10. Schweigstill, inspirace dalších loutkářů

Loutkové hry *Uměleckých snah* napomáhaly svou jednoduchostí a všeobecnou dostupností utvářet široké spektrum pražských amatérských divadel, Schweigstill zmínil ve svých pamětech, že díky němu vznikla loutková divadla v Libni, v Karlíně, na Malé Straně, na Pankráci a na Vinohradech. Za hry nebyly vybírány poplatky za produkci, jak informovala čtenáře poznámka na vnitřní straně sešitu.

¹⁷⁷ *Praha, Divadelní oddělení Národního muzea, fond C11369/A25115, Bohumil Schweigstill – Vzpomínky nejstaršího principála z doby obrození českého loutkového divadla – roky 1910–1930. Nevydaný rukopis, s. 10.*

„Aby se naše hry hrály, aby vykonaly poslání, jež v ně klademe, nečiníme žádných obtíží v provozovacím právu, ale žádáme, aby na veřejných loutkových divadlech byl označován autor hry, po případě sbírka, v níž hra vyšla.“¹⁷⁸

Kromě volné možnosti produkce svých her umožňoval rovněž jejich překlady do cizích jazyků. Podle jeho vzpomínek se na něj prostřednictvím UNIMA obrátil jeden chorvatský soubor, který chtěl jeho hru přeložit a inscenovat v chorvatštině. I v tomto případě „nečinil obtíže v provozovacím právu“¹⁷⁹ a překlad zdarma povolil. Kromě Chorvatska se pak Schweigstillovy hry hrály například v anglickém Manchesteru (*Královský kocour Kulíšek a švec Matýsek*), v belgických Antverpách (*Kašpárkovy čertoviny*), na Slovensku, v Maďarsku i Podkarpatské Rusi.¹⁸⁰

O vzniku a repertoáru nových amatérských divadel informovali Schweigstill často sami jejich zakladatelé. V sobotu před představením i po něm vyřizoval korespondenci z nejrůznějších konců města i republiky a odpovídal na rozmanité dotazy amatérských divadelníků, kteří se na něj obraceli s žádostí o praktické rady. Kromě toho obdržel od mnoha souborů pozvání na premiéry svých her, čehož hojně využíval. Rovněž i některá profesionální divadla, jako například divadlo Uranie nebo Pištěkovo divadlo na Vinohradech, zařazovala Schweigstillovy hry na repertoár. Jejich popularita neustále stoupala a ještě v 50. a 60. letech 20. století se držely mezi nejhranějšími kusy.

4.3. Schweigstill a Český svaz přátel loutkového divadla

Vedle zájmu o praktické provozování loutkového divadla, který byl zejména doménou učitelů a jiných pedagogických pracovníků, rostl u českých divadelníků rovněž zájem historický a sběratelský. V čele tohoto proudu stál středoškolský profesor Jindřich Veselý. Vysokoškolská studia na Univerzitě

¹⁷⁸ SCHWEIGSTILL, Bohumil. *Honza u krále*. Praha: Kočí, 1917, s. 2.

¹⁷⁹ *Praha, Divadelní oddělení Národního muzea, fond C11369/A25115*, Bohumil Schweigstill – Vzpomínky nejstaršího principála z doby obrození českého loutkového divadla – roky 1910–1930. Nevydaný rukopis, s. 8.

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 8.

Karlovi zakončil v roce 1908 práci, ve které zkoumal rozšíření klasické loutkářské hry *Faust* v repertoáru českých loutkářů. O tři roky později pak uspořádal v Praze velkou výstavu českých lidových loutek, na které více jak 26 tisícům diváků představil rozsáhlou a rozmanitou sbírku marionet, které se mu podařilo nastřádat. Brzy se kromě historie loutkářství začal zajímat rovněž o jeho současnost a postavení českého loutkového divadla ve světě. Spolu s několika spolupracovníky tak v roce 1911 založil Český svaz přátel loutkového divadla, dále Svaz, spolu s prvním odborným divadelním časopisem *Loutkář*, který byl zaměřen výhradně na problematiku loutkového divadla. Hned v prvním čísle vytiskl Veselý v článku pod názvem *Co chceme?* shrnutí programu Svazu. Ten se mimo jiné zavázal, že zřídí v samostatné budově umělecké loutkové divadlo pro mládež, že se pokusí vytlačit německé loutkářské výrobky z trhu tím, že zorganizuje výrobu českých rodinných divadélek, dekorací a loutek, že všemi prostředky podpoří tvorbu nového moderního repertoáru a diskusi o něm a že se kriticky budou věnovat pražským i venkovským divadlům.¹⁸¹ Všechny tyto cíle poté Svaz potvrdil v oficiálních stanovách¹⁸², vydaných v posledním čísle stejného ročníku *Loutkáře*. Hned v prvním roce fungování Svazu byl Schweigstill na dobu tří let zvolen jako řádný člen do Výboru. Spolu s Veselým zde představoval jediného zástupce pedagogické profese, Schweigstill byl učitelem na obecné škole, Veselý profesorem na gymnasiu. Dalšími členy byli především umělci (malíři a sochaři – A. Kašpar, J. Procházka, J. Šejnost, J. Váchal), dále pak spisovatel K. Mašek – Fa Presto, inženýr J. Král nebo drogist E. Veil. Prvním předsedou se v polovině srpna roku 1911 stal František Homolka, místopředsedou Josef Kasal a jednatelem Jan Foršt. Do roku 1914 se v předsednickém křesle vystřídali ještě Emanuel Krása a Václav Durdík, každý zvolený pouze na období jednoho roku. Bohumil Schweigstill byl předsedou Svazu zvolen 8. března 1914 a poté ještě sedmkrát, v roce 1922 ho nahradil Jan Foršt. Byl tak prvním předsedou v historii Svazu, který byl do funkce zvolen vícekrát po sobě. Jindřich Veselý se ve vedoucích funkcích

¹⁸¹ Český svaz přátel loutkového divadla v Praze. *Co chceme?* *Český loutkář*. 1912, roč. 1, č. 1, s. 21–23.

¹⁸² Český svaz přátel loutkového divadla v Praze. Stanovy Českého svazu přátel loutkového divadla v král. hl. městě Praze. *Český loutkář*. 1913, roč. 2, č. 8-10, s. 155–158.

Svazu neangažoval, jeho hlavní zájem ležel jednak v redigování časopisu Loutkář, jednak v dalších divadelních aktivitách, mj. ve vedení mezinárodního loutkářského sdružení UNIMA.

4.3.1. Loutkářská činnost Českého svazu přátel loutkového divadla – divadlo v Kinského sadech

V programu Svazu byl mimo dalších aktivit zakotven požadavek na vytvoření pražského profesionálního loutkového divadla se stálou scénou, ten se ale kvůli válečným událostem nepodařilo uskutečnit. Svaz musel proto přijít, pokud se nechtěl vzdát praktického provozování loutkového divadla, s náhradním řešením. Pod svoji záštitu tak převzal divadlo v Kinského sadech, založené v roce 1904 Národní jednotou pošumavskou na popud principála Jana Foršta. Ten, podobně jako Schweigstill, propadl loutkovému divadlu a toužil po stálé budově profesionálního divadla, vydávání loutkových her a odborného loutkářského časopisu. Stál rovněž u zrodu Svazu, stal se jeho jednatelem a přinesl s sebou do něj jako vstupní vklad právě prostory divadla v Kinského sadech.

Původně bylo divadlo spolu s hledištěm o dvanácti lavicích umístěno v sále restaurace¹⁸³. Později se podařilo získat i místnost za sálem a divadlo tak mohlo být rozděleno. V sále zůstalo hlediště, vystavěné na mírně stoupající konstrukci, což dávalo dobrý rozhled i divákům v posledních řadách. Aby nedošlo k úrazu, byla celá konstrukce opatřena zábradlím, i tak ale měli často pedagogové, kteří na představení chodili hlídat, víc než dost práce s chlapci, kteří zábradlí často přelézali. V létě se pak konstrukce hlediště rozebrala a v sále fungovala místní restaurace. Jeviště a ohoz pro herce byly přesunuty do vedlejší místnosti. Vchod byl vybourán tak, aby se do něj konstrukce divadla přesně vešla, a byl rovněž opatřen železnou roletou. Zčásti kvůli bezpečnosti, zčásti proto, aby se divadlo co nejvíce podobalo divadlu Národnímu.

¹⁸³ Restaurace sloužila svému účelu až do 70. let 20. století, nicméně poté byla opuštěna a začala chátrat. V 90. letech ji k rekonstrukci odkoupil hudební skladatel Karel Svoboda. Restaurace ale žádnou přestavbou neprošla a navíc v roce 2002 vyhořela. Objekt následně změnil majitele, ale dnes již se zachránit nedá. Zbytky restaurace jsou nyní zarostlé, oplocené a využívají je pouze bezdomovci. Dnešní podoba je zachycena na fotografiích v příloze č. 5.

Foršt původně hrál ve většině her sám, případně za spolupráce své vlastní rodiny. Například při gala představení, které Svaz uspořádal v hotelu Merkur na počest lidové loutkářky Arnošky Kopecké, od níž Svaz odkoupil loutky a divadlo, vodil kromě Foršta rovněž jeho nejmladší syn. Hrál se v neděli a o svátcích, později přibyly i středy a soboty. Sezona začínala v polovině září a končila v jarních měsících. Hrál se ale většinou večer, takže i když byl provoz přizpůsoben školnímu roku, počet dětských diváků byl menší než v divadlech, které hrály dopoledne nebo odpoledne. V roce 1915 Foršt ale divadlo opustil, jednak kvůli odrůstajícím dětem, které už se odmítaly do představení zapojovat, jednak kvůli neshodám s ostatními spolupracovníky Svazu a do čela souboru se jako nový principál dostal Schweigstill.¹⁸⁴

Jako hlavní výhodu nové divadelní scény spatřoval především to, že šlo o divadlo stálé a nebylo třeba po každém představení scénu skládat tak, jako v divadle ve Vladislavské ulici. Líbila se mu rovněž elevace hlediště a rozdělení divadla do dvou místností. Nesouhlasil ale s koncepcí divadla jednoho herce. Po nástupu do vedení divadla sestavil širší soubor. Tvořilo ho 5 mužů, 2 ženy a 1 studentka. Foršt, který po svém odstoupení ještě nějakou dobu v divadle zůstal jako loutkoherec, ale v takovém souboru odmítl působit a na několik následujících let opustil divadlo definitivně.

Schweigstill začal do divadla v zahradě Kinských zavádět novinky, se kterými byl už zvyklý pracovat z divadla ve Vladislavově ulici, jako např. cívku na loutkách nebo Kašpárka kluka, kterého vždy hrál sám. Ze začátku experimentoval s tím, že by si každý herec vybíral roli podle svého vlastního vkusu, ale nakonec role přiděloval dle hlasového fondu. Repertoár doplňoval ze svých vlastních her, již vydaných nebo nových, stejně tak z her jiných autorů, program pak sestavoval na měsíc dopředu. I aktuální program divadla v zahradě Kinských otiskovala pravidelně ve dny představení *Národní politika*. Zatímco divadlo ve Vladislavově ulici hrálo v sobotu a výjimečně pak bylo představení přesunuto na jiný den (z důvodu prázdnin, svátku, chřipkové epidemie v Praze v říjnu roku 1918 apod.), pak stálými dny, kdy se hrálo

¹⁸⁴ FORŠT, Duchoslav. *Loutkové divadlo v zahradě Kinských*. Praha: ONV, 1980, s. 16–17.

v zahradě Kinských, byla neděle a středa¹⁸⁵. Byly doby, kdy byl soubor nucen odehrát i 3 představení denně. Například na začátku sezony v roce 1914 se ve středu hrálo od 14:00, 15:15 a 16:45, což pro amatérské herce, kteří zkouškám věnovali minimum času, bylo velmi náročné. Věděli sice dopředu, jaké hry a na kdy mají nastudovat, pravidelné zkoušky ale neprobíhaly. Loutkoherci tak dostávali prostor pro improvizace, na což si ze začátku stěžovali, ale později si to naopak velmi oblíbili. Po zbylé roky války se počet představení ustálil na dvě v neděli (14:30 a 16:00) a jedno ve středu (15:30).

Divadlo v zahradě Kinských bylo v Praze velmi populární a často navštěvované rodilými Pražany i zahraničními návštěvami. Schweigstill vzpomíná, že do divadla během jeho vedení zavítal jugoslávský vyslanec s dcerou, který si pochvaloval zhlédnuté představení. Provoz divadla, loutkoherce při práci i samotná představení pečlivě sledoval i pražský student, později absolvent Uměleckoprůmyslové školy, který pak všechny poznatky využil při své vlastní divadelní praxi, Josef Skupa.

Na začátku 20. let se začala situace v souboru komplikovat. Schweigstill se stále častěji setkával s nepřátelstvím svých spolupracovníků a s intrikami proti své osobě. Do vedení divadla začal znovu promlouvat Jan Foršt, který se posledních několik let držel stranou. Schweigstill nakonec jejich tlaku podlehl a v roce 1922 rezignoval nejprve na funkci předsedy Svazu, později pak opustil i celé divadlo v zahradě Kinských. Na uvolněné místo předsedy byl zvolen Jan Foršt. Ve funkci vydržel jen jeden rok, následně ho nahradil Václav Franěk. Schweigstill byl pak o několik let později požádán Miloslavem Novotným, tehdejší předsedou Svazu, aby se vrátil zpět, a to jak do Výboru, tak do divadla. Divadlo tehdy již nesídlilo v zahradě Kinských, ale přestěhovalo se do bývalé kaple nedaleko jedné smíchovské školy. I tuto příležitost nakonec odmítl a jeho jediným působištěm se tak na několik dalších let stalo divadlo ve Vladislavově ulici.

¹⁸⁵ V průběhu roku 1916 neděle nahradila dosavadní sobotu, jako den hlavních představení, a středa pak následně v průběhu roku 1917 vymizela. I v divadle v zahradě Kinských se představení občas z různých důvodů hrála v jiné dny. Např. v roce 1917 se 1x hrálo v pondělí, 1x ve středu, 2x v pátek po dvou představeních a 2x v sobotu po dvou představeních.

Jak je otevření nového loutkového divadla náročné, si Bohumil Schweigstill vyzkoušel na vlastní kůži dvakrát. Stejně jako se v praktické rovině snažil amatérským loutkářům pomoci prostřednictvím vlastních loutkových her nebo odpovědí na jejich dotazy, tak se je i pokoušel motivovat k tomu, aby je počáteční obtíže neodradily od záměru otevřít si vlastní loutkové divadlo, které, pokud možno, bude fungovat déle než jenom jednu sezonu. V příspěvku *Vytrvejte!*, který v únoru 1928 vyšel v časopisu *Naše loutky*, je upozorňoval především na to, že zkázou většiny nových loutkových divadel, které se objevují na podzim každého roku, je nepřipravenost. Prvním požadavkem je vhodná místnost a divadélko velikostně přizpůsobené vybranému prostoru. Tyto požadavky obvykle začínající loutkáři pečlivě promýšlí, zapomínají ale na to, kolik je pak následně s divadlem spojeno další práce. Schweigstill jim doporučuje, aby jednak promýšleli i další náklady, které budou se zřízením a vedením divadla spojeny, jednak aby mezi sebou měli vždy alespoň jednoho nadšeného člověka, který bude schopen převzít část práce i za ostatní členy, pokud nebudou činnosti zcela oddáni, a bude divadlu určovat jeho umělecký a především pedagogický směr. *„Mnozí přistupují k divadélku s vědomím, že mu rozumějí, protože ovládají dobře nitě a loutky. Znají-li dítě a moderní požadavky jeho výchovy, o tom vlastně z nich nikdo ani nepřemýšlí, nebo je každý přesvědčen o sobě, že je v tom mistrem. Rozumějí loutkám, dekoracím, efektům a všemu ostatnímu a dítě je až naposledy – nebo v úvaze vůbec není.“*¹⁸⁶ Dítěti se musí dát dobrý příklad především v tom, že loutkáři nevzdají svoje úsilí hned po prvním neúspěchu, ale budou se činnosti věnovat dál a s ještě větším úsilím.

¹⁸⁶ SCHWEIGSTILL, Bohumil. *Vytrvejte!*. *Naše loutky*. 1927/1928, roč. 3, č. 5, s. 31–32.

5. Schweigstill jako účastník „sporu o Kašpárka“

5.1. Nová koncepce Kašpárka - Kašpárek jako chlapec

Ve snaze přiblížit loutkové divadlo co nejvíce dětem, a přitom i nadále pracovat s ustálenými typy postav, vycházejícími z tradic lidového loutkářství, přepracoval Schweigstill¹⁸⁷ populární postavu Kašpárka. Jak píše ve svých pamětech, věděl, že tehdejší typ Kašpárka se nehodí do loutkového divadla pro děti.¹⁸⁸ Kašpárek, který se objevoval v tvorbě lidových loutkářů, navazoval na staršího loutkového šaška zvaného Pimprle, který býval jako průvodce diváka dějem zapojován jak do her primárně loutkových, tak do těch činoherních, které bývaly pro loutkové divadlo přetvářeny a ve kterých původně svoje místo vůbec neměl. Neměl stálé povolání, to se měnilo vždy podle hry, nebyl ryze českým typem. Naopak přejímal mnoho cizích vlivů a vzorů. Jakým způsobem, to shrnul Jan Malík ve svém článku otištěném v roce 1954 v *Československém loutkáři*.

„Jestliže některé jeho rysy (jeho pusté hmotářství, jeho jedlictví a pijáctví, jeho neotesanost a sobectví) zřetelně připomínají přízemní obhroublost německého Hanswursta, jindy najdeme u lidového Kašpárka názvuky oné krutosti a bezcharakternosti, která je tak příznačná pro anglického Punche (na tento vzor navazuje zřejmě i citát o orličím nose a sovích očích z „Dona Šajna“), a nejednou narazíme u něho na prohnanou licoměrnost a úplatnost, kterou najdeme u románského Pulcinelly nebo Polichinella, nebo na smyslnou cyničnost, jak ji ztělesňuje turecký Karagöz.“¹⁸⁹

Tento nevyhraněný, divákům poplatný a rozhodně ne výchovný typ Kašpárka Schweigstillovi nevyhovoval. Dlouho si ale nebyl jistý, jakým typem by ho měl nahradit. Vzdát se ho definitivně ale nechtěl. Jednak to byla pro diváky až příliš známá a populární postava, se kterou by se dozajista nechtěli rozloučit

¹⁸⁷ Kromě Schweigstillu pracovali s touto koncepcí Kašpárka ve svých hrách také Josef Žemla nebo František Čech.

¹⁸⁸ *Praha, Divadelní oddělení Národního muzea, fond C11369/A25115*, Bohumil Schweigstill – Vzpomínky nejstaršího principála z doby obrození českého loutkového divadla – roky 1910–1930. Nevydaný rukopis, s. 3.

¹⁸⁹ MALÍK, Jan. Tradiční loutkový Kašpárek – legenda a skutečnost. *Československý loutkář*. 1954, roč. 4, č. 12, s. 267.

nadobro, jednak šlo o loutku, která jako komentátor a částečně vypravěč proploovala dějem, propojovala komické scény s tragickými a umožňovala loutkáři přímo komunikovat s publikem. Až do návštěvy divadla v zahradě Kinských, kde zhlédl představení pro děti sehrané Janem Forštem, si nebyl jistý, jak by nový Kašpárek měl vypadat a jak by se měl chovat.

„Nevím co se to hrálo a autora jsem také nezvěděl. Kašpárek byl v té hře ženatý a vracel se domů náležitě opilý. Doma mlátil holí. Jeho žena Kalupinka byla plna bázně – a já v údivu, kam až došel loutkář se svým Kašpárkem. – A tady jsem se rozhodl, že můj Kašpárek bude kluk. Český kluk, na daný všemi krásnými ctnostmi, aby ho nemohlo být zneužito, jako tady, pro stejnou "radost a veselost" dětí.“¹⁹⁰

Za tento posun byl mnohými loutkáři tvrdě kritizován. Kašpárek, tradičně vzrůstem zakrslý, vychytralý, většinou ženatý mužiček s bradkou a knírem, který si libuje především v dobrém jídle a pití a zdaleka se vyhýbá práci nebo nebezpečí, se ve Schweigstillových hrách mění ve veselého chytrého kluka, vzhledem i mentalitou podobného dětem, jenž z každé situace odejde jako vítěz a pro děti tak může zastupovat hrdinu, se kterým se mohou ztotožnit. Oblečení mu Schweigstill ponechal tradiční, červené barvy i se známými rolničkami, a to pak spolu se jménem tvořilo spojnicí mezi novým Kašpárkem a tím tradičním.

5.2. Spor o Kašpárka na stránkách *Loutkáře* 1917/1918

Tímto „sporem o Kašpárka“, jak Schweigstill vzpomíná, proti sobě popudil velké množství loutkářů a zejména Jindřicha Veselého, se kterým spolupracoval v rámci divadelní činnosti Českého svazu přátel loutkového divadla. Schweigstill ke svému působení v loutkovém divadle, ať už ve Vladislavově ulici nebo později v zahradě Kinských, přistupoval vždy z praktického a pedagogického hlediska. Vše, postavy, zápletku, děj, kulisy, úvodní slovo před představením, přizpůsoboval dětskému divákovi a jeho výchově. Veselý byl oproti tomu především divadelním badatelem a teoretikem, i přes to, že i on sepsal několik

¹⁹⁰ Praha, Divadelní oddělení Národního muzea, fond C11369/A25115, Bohumil Schweigstill – Vzpomínky nejstaršího principála z doby obrození českého loutkového divadla – roky 1910–1930. Nevydaný rukopis, s. 3–4.

loutkových her. Všechny jeho kroky (založení Českého svazu přátel loutkového divadla, vydávání prvního loutkářského časopisu *Český loutkář*¹⁹¹, iniciace sériové výroby loutek pro rodinná divadla, založení mezinárodní loutkářské asociace UNIMA) vedly ke zlepšení umělecké úrovně loutkářské produkce v českých zemích, poznání její tradice a užší provázání se zahraničními umělci. Schweigstillovy a Veselého zájmy byly v rámci loutkového divadla natolik rozdílné, že bylo jen otázkou času, kdy ve svých přístupech a názorech narazí na nepřekonatelné rozdíly, které kulminovaly právě ve „sporů o Kašpárka“. Schweigstill vzpomíná na chvíli, kdy se ho Veselý zeptal, co by se podle něj mělo provést s hrami například Matěje Kopeckého, ve kterých je Kašpárek zobrazen tím tradičním způsobem. Zda by všechny hry přepracoval podle své nové koncepce, nebo by v těchto hrách původní typ Kašpárka ponechal. Schweigstill mu odpověděl, že v dřívějších hrách by Kašpárka ponechal v původní podobě. Při jeho přepracování by pak nezapadal do charakteru dramatu.¹⁹² To byla pravděpodobně jediná věc, na které se spolu ohledně Kašpárka dokázali shodnout.

Jejich vzájemné neshody se negativně projevíly i na zapojení Schweigstillu do odborné diskuse o podobě uměleckého loutkového divadla, která na stránkách *Českého loutkáře* probíhala. Kromě jednoho otištěného článku¹⁹³ hned v prvním ročníku v roce 1912 už nedostal Schweigstill jako přispěvatel další příležitost. O jeho hrách, vydaných v „*Uměleckých snahách*“¹⁹⁴ v letech 1917–1919, a postavě Kašpárka, vyšly veskrze negativní příspěvky, ve

¹⁹¹ Časopis *Loutkář* začal vycházet pod vedením Jindřicha Veselého v roce 1912 jako *Český loutkář*, a to až do června roku 1913, kdy jeho vydávání přerušila válka. Obnoven byl v roce 1917 a pod názvem *Loutkář* vycházel až do roku 1939. S krátkými přerušeními je jeho tradice uchována až dodnes. Druhým odborným loutkářským časopisem se od roku 1923 staly *Naše loutky*.

O časopisu *Loutkář*. *Loutkář online* [online]. [2013] [cit. 2016-01-02]. Dostupné z: <http://www.loutkar.eu/index.php?o>; DĚJINY ČESKÉHO DIVADLA IV. Praha: Academia, 1968. s. 190.

¹⁹² *Praha, Divadelní oddělení Národního muzea, fond C11369/A25115*, Bohumil Schweigstill – Vzpomínky nejstaršího principála z doby obrození českého loutkového divadla – roky 1910–1930. Nevydaný rukopis, s. 4.

¹⁹³ Článek *Skiptikon, biograf a marionetty (Něco z vlastní zkušenosti)*.

¹⁹⁴ *Loutkové hry „Uměleckých snah“ z repertoaru loutkového divadla „Spolku ušlechtilé zábavy mládeže v Praze“* je knižnice, kterou založil nakladatel B. Kočí a kterou redigoval právě B. Schweigstill, jenž zde vydával především svoje vlastní hry.

II. a III. ročníku *Loutkáře*¹⁹⁵. Za zastávce tradiční koncepce Kašpárka promlouval především Karel Koblre. Srovnával přínosy Schweigstillových her s informačním letákem, který Umělecké snahy rozšířily a kde upozorňovaly na chystané vydání řady šestnácti her z repertoáru dvou souborů, které se věnují loutkovému divadlu. Leták vyzdvihoval především jednoduchost a nenáročnost výpravy, originalitu každé hry i jejího námětu, a popisoval klady nového pojetí postavy Kašpárka, který bude představovat hrdinu blízkého dítěti, tedy rovněž dítě. Koblre tyto body porovnává s jednotlivými vydanými hrami¹⁹⁶ a dochází k závěru, že Schweigstill nesplnil, kromě závazku jednoduchosti ve výpravě a ději, žádný další. Hry nejsou podle něj originální, protože čerpají z pohádkových motivů, což je sice běžná loutkářská praxe, kriticky z nich ovšem nevybírají vhodné pasáže. Ostře se staví proti pojetí Kašpárka jako kluka. „*Nesrovnává se to nikterak s tradicí loutkářskou nejen naší, nýbrž ani s tradicí jiných národů.*“¹⁹⁷. A jako příklad uvádí pojetí německé¹⁹⁸, italské¹⁹⁹, francouzské²⁰⁰ nebo anglické²⁰¹. Oproti nim vyzdvihuje českou úpravu Kašpárka, který „*má české srdce, měkké, pomáhá rád rytířům a princeznám ve strastech lásky porážeti překážky – pokud ovšem neběží o jeho vlastní hrdlo.*“²⁰² Koncept Kašpárka jako kluka považuje za nedorozumění a nepochopení souvislostí. Vznikl podle něj tak, že se při rodinných představeních obracel Kašpárek přímo k dětem a rozmlouval s nimi, což děti, vzhledem k jeho velikosti, okamžitě přijímaly a nebály se s ním komunikovat. To se zalíbilo vodiči loutek, nejspíše tatínkovi, a Kašpárka pak charakterizoval hlasem nadále jako dítě. A Koblre znovu zdůrazňuje, že „*nikdy a nikde,*

¹⁹⁵ V letech 1912 a 1913 vyšly dva ročníky časopisu Český loutkář. Poté byla redakční činnost na několik let přerušena, ale v roce 1917 Veselý časopis obnovil, tentokrát pouze pod názvem Loutkář, a navázal opět vydáním 2. ročníku.

¹⁹⁶ Kromě Schweigstillových her *Koření s Černého vrchu*, *Honza u krále* a *Krejčík, švec a Kašpárek* se kritika zaobírá i hrou *Kašpárek a zloději* od J. Zemly a *Kašpárek a hastrman* od J. Rudolfa, které také vyšly v „Uměleckých snahách“ v rámci prvních pěti her zmíněné chystané řady. Koblreho kritika se o těchto dvou hrách jiných autorů zmiňuje pouze okrajově, přestože i tyto autoři pracují s novým konceptem Kašpárka. Koblre si bere všechny negativní příklady ze Schweigstillových her, nejde tedy pravděpodobně pouze o spor koncepční, ale i osobnostní.

¹⁹⁷ KOBRLÉ, K. O nových loutkových hrách. *Loutkář*. 1917/1918, roč. 2, č. 2, s. 73.

¹⁹⁸ Kasperl

¹⁹⁹ Pulcinella

²⁰⁰ Polichinelle

²⁰¹ Punch

²⁰² Tamtéž, s. 74.

*u žádného loutkáře a v žádné hře nebyl pokládán [Kašpárek] za dítě, kluka*²⁰³. Že jde o trend, který nebude mít dlouhého trvání, tvrdí Koblre na základě toho, že podle něj ani sám Schweigstill ve svých hrách důsledně nedodrží tuto novou koncepci. Kašpárek podle něj místy až moc filozofuje, což by bylo na místě v případě, kdy by byl zobrazen jako vzrůstem zakrslý dospělý. Dále bývá někdy oslovován „pan Kašpárek“ nebo „človíček“. Rozpor s informačním letákem, který předcházela vydání her, hledá Koblre nejen v obsahu a zpracování jednotlivých her, ale i ve vizuálním pojetí celé nové řady. *„Tak na první pohled zaráží obálka, na níž je zobrazen vedle mnicha Kašpárek tak, jej známe vůbec, ať z kreseb Alšových či jiných, ať z fotografií loutek: s knírkem a bradkou. A přece v programu ke hrám těm jest výslovně prohlašováno, že takovým Kašpárek býti nemá. Odkud ta nedůslednost?!“*²⁰⁴ Stejně tak první stránka, na které je vyobrazen Matěj Kopecký s marionetou čerta, vyvolala otázku, proč tradiční lidový loutkář, o kterém je známo, že své hry hrál z paměti a že je všechny až po jeho smrti zapsal jeho syn Václav Kopecký, drží v ruce knihu. A sama osobnost Kopeckého s sebou nesla další otázku. *„A pak, proč Kopecký ve sbírce, která chce odklon od tradičního repertoaru?“*²⁰⁵ Tyto připomínky k vizuálnímu pojetí sbírky pak působí dojmem, že Koblre se snažil najít co nejvíce věcí, které by Schweigstillovi mohl vytknout.

Kromě Koblreho článku otiskl Loutkář ve stejné rubrice v délce 7 stran ještě několik dalších názorů, které vesměs podporují negativní vnímání jak Schweigstillova konceptu, tak jeho dramatiky vůbec. I v nich se dostává větší pozornosti Schweigstillovým hrám, než dílům Žemly a Rudolfa. Například u prvního názoru autor píše: *„V celku nejvýše stojí Rudolffova hra „Kašpárek a hastrman“ která je velmi vtipná, původní a prozrazuje zkušeného divadelníka. Veselá je i Žemlova „Kašpárek a zloději“, která má jistý literární švih. Horší je to s hrami páně Schweigstillovými.“*²⁰⁶ Po tomto úvodním shrnutí pak následuje detailní rozbor nedostatků Schweigstillových her na téměř stranu a půl. Kritizována je banalita vtipů, neoriginálnost zápletky a její neinvenční

²⁰³ Tamtéž, s. 74.

²⁰⁴ Tamtéž, s. 73.

²⁰⁵ Tamtéž, s. 73.

²⁰⁶ [Serp.]. O nových loutkových hrách. *Loutkář*. 1917/1918, roč. 2, č. 2, s. 74–75.

zpracování, volba žánru, úvodní informační odstavec²⁰⁷ u každé hry, nezvládnutá dramatická stavba jednotlivých her a jazyk, kterému věnuje zvláštní pozornost J. Záhoř. Kromě toho, že všechny postavy podle něj mluví se stejným patosem, bez ohledu na to, zda jde o vílu nebo sedláka, tak se Schweigstill dopustil mnoha dalších přestupků „proti duchu mateřštiny.“²⁰⁸ Zdůrazňuje především nadbytek germanismů a nepoužívání správných tvarů slov, což je tak závažný prohřešek právě proto, že Schweigstill je „učitel, jehož povinností jest, aby znal aspoň „Pravidla českého pravopisu!“²⁰⁹. Celou svoji kritiku pak uzavírá: „Krátce je z této hry viděti, že autor se ničemu nepřiučil z novějších směrů českého loutkářství a že nemá dostatečné úcty k češtině.“²¹⁰

V závěrečném slovu redakce se pak pisatel zamýšlí nad tím, zda je vhodné vydávat hry dvou spolků, a zaštitovat tak jejich práci, v knihnici Umělecké snahy, když po Praze i po celé zemi existuje množství jiných souborů, které pracují kvalitněji a označení „umělecké“ si nenárokují. Zároveň upozorňuje na to, že i přes veškeré výhrady bude redakce k další Schweigstillově tvorbě přistupovat objektivně. „O dalších oznámených hrách, které pořádá, vlastně si většinou sám píše Boh. Schweigstill, zmíníme se už jen co nejstručněji. Bude-li však některá z dalších her opravdu umělecká, doporučíme ji zvláště důrazně a svědomitě, s plným vědomím odpovědnosti aby naši čtenáři měli rozhled po současné literatuře loutkářské.“²¹¹ Další zmínky se tak jeho hrám dostane ve III. čísle *Loutkáře* z roku 1918/1919. Zde profesor Karel Fišer konstatuje, že Schweigstill i nadále, přestože byl upozorněn na rozpor s tradičním výkladem, pracuje s koncepcí Kašpárka jako kluka a nevzdal se ani jednoduchého verše, ani „vychvalujících“ odstavců a příběhy zůstávají nadále jednotvárné.²¹²

²⁰⁷ U každé hry připojuje Schweigstill za poznámky k výpravě informaci o tom, kde a kdy byla poprvé uvedena a s jakým úspěchem se setkala u diváků, viz kapitola 6.1.

²⁰⁸ ZÁHOŘ, J. O nových loutkových hrách. *Loutkář*. 1917/1918, roč. 2, č. 2, s. 78.

²⁰⁹ Tamtéž, s. 78.

²¹⁰ Tamtéž, s. 78.

²¹¹ [Redakce] VESELÝ, J. O nových loutkových hrách. *Loutkář*. 1917/1918, roč. 2, č. 2, s. 78.

²¹² Zbytek příspěvku je pak věnován reakci na vyjádření Kočího v 9. svazku „Uměleckých snah“ ohledně kritiky prvních vydaných svazků her a na dopis pana Zdenka, který Kočí uveřejnil. Fišer zároveň vyzývá k tomu, aby bylo pro příště u her, které mají být do edice „Umělecké snahy“ zařazeny, důkladněji prověřeno „zda přináší opravdu nějakou „snahu“ po novém, něco „uměleckého“. FIŠER, K. Nové loutkové hry. *Loutkář*. 1918/1919, roč. 3, č. 3, s. 60.

Obhajoba nové podoby Kašpárka dlouhou dobu nepřicházela. V textech, které vyjadřují Schweigstillovi podporu, jsou spíše obhajovány obecné výtky vůči jeho dílu (pravopis, nedějovost, nelogičnost děje, humor). Nový Kašpárek rozděloval českou loutkářskou společnost na dva tábory dlouhou dobu. V roce 1947 proběhly v Praze jubilejní oslavy Matěje Kopeckého. Na Filosofické fakultě, která poskytla prostory pro slavnostní přednášky a proslovy, shrnul ve svém příspěvku poznatky o postavách pohádkového Honzy a Kašpárka Zdeněk Nejedlý, a rozpoutal tak diskusi o jejich podobě, variabilitě a tradičním zobrazení. Jan Malík na tuto diskusi reagoval odborným historickým článkem, který se pak znovu do povědomí veřejnosti vrátil v roce 1954 v *Československém loutkáři*. Popisuje zde, jakým způsobem Kašpárek v české loutkářské tradici vznikl, odkud pro něj čerpali loutkáři svoji tradici, a zda zůstane Kašpárek stále Kašpárkem, i když se přizpůsobí novým okolnostem a nové době. V závěru otištěného textu pak vyzvala redakce čtenáře, aby se sami vyjádřili k tomu, zda by postava Kašpárka na scéně měla zůstat a v jaké podobě.²¹³

Celý následující rok pak *Československý loutkář* otiskoval v rubrice Diskuse k postavě Kašpárka na našem loutkovém divadle příspěvky čtenářů, kteří se chtěli k danému tématu vyjádřit. V posledním čísle V. ročníku se pak redaktoři pokusili celou diskusi shrnout. Označili ji za velmi chabou. Přestože příspěvků dorazilo dost, zapojili se většinou nepraktikující loutkáři nebo neprofesionálové, převážně učitelé, diváci či členové závodních divadelních souborů, přičemž to rozhodně nebyli ti, kteří toto téma opakovaně otevírali na loutkářských festivalech a přehlídkách. Z došlých příspěvků pak redakce vyvodila závěr, že přítomnost a podoba Kašpárka na scéně závisí vždy na autorovi a předepisovat centrálně jeho podobu, nebo naopak některou z jeho podob zatracovat, je nemyslitelné. Ať už tedy Kašpárek kluk nebo hrdina v moderních hrách, nebo

²¹³ MALÍK, Jan. Tradiční loutkový Kašpárek – legenda a skutečnost. *Československý loutkář*. 1954, roč. 4, č. 12, s. 265–268.

obrozenecký Kašpárek v tradičních hrách, všichni jsou akceptovatelní. Tím se zpětně dostalo Schweigstillovi obhajoby jeho koncepce.²¹⁴

5.3. Opakovaná kritika Schweigstillových her ve 20. letech

Na žádost čtenářů, jak uvedl Veselý na začátku příspěvku v sekci Literatura²¹⁵ z roku 1922/1923, byla redakce *Loutkáře* nucena vrátit se k posledním hrám, které v *Uměleckých snahách* pod Schweigstillovým dohledem vyšly a vyjádřit se k nim. Redaktoři²¹⁶ se věnovali těm hrám, které vyšly pod pořadovými čísly 17–40, tedy hrám Bohumila Schweigstilla (15 her), Josefa Žemly (7 her), Bohumila Bouška (1 hra), Kristiána Vojíře (1 hra) a Františka Čecha (1 hra). Na tento nepoměr redakce *Loutkáře* ve svém příspěvku samozřejmě upozornila. Spekulovala o tom, zda tento nepoměr vznikl pouze nedostatkem jiných vhodných příspěvků, nebo existoval jiný důvod, proč většinu her vydaných v *Uměleckých snahách* tvořily právě hry Schweigstilla, tedy „*autora, jehož jméno skví se na obálce též jako redaktora sbírky.*“²¹⁷

Hned v úvodu se Veselý vymezil vůči Schweigstillovým výroky, otištěným v časopisu *Naše loutky*²¹⁸, ve kterých zlehčoval postavení divadelní kritiky a spekuloval o tom, zda je pro praktikující loutkáře kritika nutná a směřodatná. „*Bez kritiky není možná literatura, není možný rozvoj, to je samozřejmé.*“²¹⁹ napsal Veselý a dále dodal, že „*[k]ritiku bude odmítat jen ten, co se jí bojí. A pan Schweigstill nenapsal přec věcí vesměs takových, aby se musil bát, naopak naši kritikové poctivě oceňují, co je dobrého a odůvodňujíc, co se jim nelíbí.*“²²⁰ Veselý v textu rovněž zdůraznil, že Schweigstillovi byly kritiky před vydáním zaslány a dostal možnost sepsat k nim vyjádření, které by bylo otištěno spolu s nimi, ale že této možnosti nevyužil.

²¹⁴ [REDAKCE] Závěr diskuse o postavě Kašpárka na našem loutkovém divadle. *Československý loutkář*. 1955, roč. 5, č. 9, s. 266.

²¹⁵ [Redakce] VESELÝ, Jindřich a kol. Literatura. *Loutkář*. 1923/1924, roč. 8, č. 6–7, s. 99–105.

²¹⁶ Příspěvek je rozdělen mezi tři autory – Jindřich Veselý zpracoval úvodní slovo, hry 17–27 podrobil kritice redaktor označený jako –k a zbývajícím hrám se věnoval redaktor Vis.

²¹⁷ Tamtéž, s. 102.

²¹⁸ SCHWEIGSTILL, Bohumil. Smlouva s ďáblem. *Naše loutky*. 1923/1924, roč. 1, č. 3, s. 26.

²¹⁹ [Redakce] VESELÝ, Jindřich a kol. Literatura. *Loutkář*. 1923/1924, roč. 8, č. 6–7, s. 99.

²²⁰ Tamtéž, s. 99.

Výtky vůči Schweigstillovým hrám byly ve většině případů pouhým opakováním toho, co již bylo napsáno v předcházejících textech. Podle redaktorů se často objevovaly jazykové nesprávnosti a jazyk byl příliš strojený, „učitel musí k mládeži mluvit přirozeně.“²²¹ Náměty se opakovaly, v některých případech se Schweigstill inspiroval u jiných autorů (kouzelná hůl, pod jejímž úderem každý zdřevění, kterou použil ve hře *Čerti na hradě*, se objevila v 15. svazku edice Umělecké snahy ve hře Jaroslava Rudloffa *Pohádka o našem Honzíkovi*), jinde pak znovu používal svoje nápady (Kašpárek jako sluha čaroděje). Rovněž je podle nich zbytečné snažit se u všech her udržet stejný tvar, tj. 3 dějství, které zbytečně rozměňují děj, rozsah přibližně 20 stran a charakteristiky všech vystupujících postav v úvodu každého svazku, ty „jsou pořád stejné, leckdy docela zbytečné a někde přímo směšně naivní.“²²² Zejména na této poslední výtce je dobře viditelný rozdíl mezi ambicemi autora a profesionálních loutkářů, kteří jeho hry hodnotí. Schweigstill byl především praktikující loutkář amatér a pro praktikující loutkáře amatéry svoje hry psal. V každém svazku se vždy snažil co nejpodrobněji popsat vše, co by jim mohlo usnadnit práci při uvádění jeho her a varovat je před každým místem, které by se mohlo ukázat jako problematické. Nikdy nezastíral, že umělecké ambice neměl a že jeho hlavní snahou bylo uspokojit poptávku po snadno proveditelných a dostatečně odlišných loutkových hrách pro děti. A protože tato poptávka byla na začátku 20. století skutečně obrovská, byly jeho hry, jak trefně vystihl jeden z redaktorů, jakoby „řemeslně vyrobeny podle nějakého receptu: Vezme se 1 Kašpárek, 1 Honza, 2–3 čerti, ještě pár jiných figur, dá se to do lesa nebo na náves, zamíchá – a ještě teplé (leckdy nedopečené) nese na stůl, tj. předkládá p. t. obecnstvu.“²²³ Nutno podotknout, že reformní hnutí získalo oproti tradicionalistům brzy převahu a, dá-li se takto říci, nová koncepce Kašpárka v loutkovém divadle pro děti zvítězila.

²²¹ Tamtéž, s. 100.

²²² Tamtéž, s. 104.

²²³ Tamtéž, s. 102.

5.4. Obrana Schweigstillovy tvorby

Na Schweigstillovu stranu se svými kritikami postavili Kamil Mareš a Emil Ferdinand Míšek ve II. ročníku *Našich loutek*. Vyzdvihují výchovný význam, upozorňují na to, že hry jsou z hlediska spisovného jazyka napsány správně, až na občasné tiskové chyby. Chválí jejich délku, která, i když je standardizována, je přesně taková, aby dětského diváka hra nepřestala bavit. A zvláště oceňují to, že hry jsou nejprve vyzkoušeny prakticky a teprve poté vydány tiskem, což zaručuje to, že jsou na loutkové scéně skutečně proveditelné, „*nevyžadují šílené a nemožné režie, mají přehledný děj a dají se zahrátí.*“²²⁴ U jednotlivých rozebíraných her se pak většinou poznámky omezují na krátké shrnutí děje a případné krátké pochvalné shrnutí. Například pohádka *O princezně Dobrovíle* je tak označena jako „*[h]ra dějem bohatá, zápletky bystře řešící, vtipná, humorná, ryze loutkářská, psaná zkušeným praktikem i pedagogem.*“²²⁵ Nebo u hry *Honza princem a princ Honzou* chválí vtipnou zápletku, která „*určuje její dějový charakter, má dosti bohatou invenci nápadů, výstupů a bodrého humoru. Praktika zkušeného loutkáře spisovatele osvědčuje se v této hře zplna.*“²²⁶ Speciální poznámku pak věnovali hře *Potopený zvon*. Ta byla v *Loutkáři* označena jako jedna z lepších, ale vytýkána jí byla hlavně nerealistická zápletka ohledně sestřelení zvonu ze zvonice. Kritikovi se nelíbilo, že mlynářovi se podařilo zvon sestřelit pouze jedinou ranou. „*Autor neví asi, jak jsou zvony (i malé) připevněny, nevisí přece na provaze! A této základní chyby je škoda, neboť jinak je pohádka velmi pěkně zpracována.*“²²⁷ Proti tomu se ostře ohradil Kamil Mareš. „*Zvon padne do vody, potopí se. Proč padne, proč nezůstal na zvonici, o to nelze se přítí. Anachronismy a paradoxy jsou v pohádkách zákonem.*“²²⁸

Mareš koncepci Schweigstillova pojetí divadla hájí ještě jednou, ve IV. ročníku *Našich loutek* z roku 1928/1929. Zde ve srovnávacím textu,

²²⁴ MAREŠ, Kamil. O loutkových hrách – Hry Schweigstillovy. *Naše loutky*. 1924/1925, roč. 2, č. 1, s. 10.

²²⁵ MÍŠEK, Emil Ferdinand. O loutkových hrách. Loutkové hry „Uměleckých snah“. *Naše loutky*. 1924/1925, roč. 2, č. 2–3, s. 39.

²²⁶ Tamtéž, s. 40.

²²⁷ [Redakce] VESELÝ, Jindřich a kol. Literatura. *Loutkář*. 1923/1924, roč. 8, č. 6–7, s. 103.

²²⁸ MAREŠ, Kamil. O loutkových hrách – Hry Schweigstillovy. *Naše loutky*. 1924/1925, roč. 2, č. 1., s. 10.

nazvaném *Konservativní a avantgardní*, vedle sebe staví divadlo Bohumila Schweigstill jako zástupce školy konservativní a divadlo A. Ektera v Paříži jako zástupce školy avantgardní. Lépe mu z toho srovnání vychází Schweigstill. Oceňuje v jeho práci jistou primitivnost, nikoliv v hanlivém slova smyslu. Díky ní se dokáže přiblížit duši dítěte, získat jeho sympatie a kladně tak zapůsobit na jeho výchovu pomocí několika jednoduchých formulí – lásky k vlasti, lásky k rodičům, vítězství spravedlnosti a pravdy a oprávněnosti chudoby.²²⁹

Existují domněnky, podle kterých nevráživost mezi Schweigstill a divadelníky sdruženými kolem *Loutkáře* nebyla motivována jen novým pojetím Kašpárka, ale promlouvaly do ní i zájmy nakladatelské. Nově založená knižnice loutkových her „*Uměleckých snah*“ totiž do jisté míry konkurovala činnosti Jiřího Veselého, pod jehož vedením byla sdružena výrazná část soudobé ediční činnosti loutkového divadla.²³⁰ Podle Schweigstillových vzpomínek se Veselý na začátku pokusil mezi dvěma konkurenty, i když v rámci Českého svazu přátel loutkového divadla šlo vlastně o spolupracovníky, navázat v rámci vydavatelské činnosti užší spolupráci. Před vydáním první série údajně zastavil Schweigstill na Karlově mostě a zjišťoval, zda je skutečně pravda, zda mu u Kočího vyjde série loutkových her. Jakmile to Schweigstill potvrdil, Veselý mu navrhl, že by se o jeho hrách mohl pochvalně zmínit v *Loutkáři* a on se na oplátku zmíní na zadní stránce hry o *Loutkáři*. Schweigstill toto odmítl s tím, že pokud budou hry dobré, uspějí i bez reklamy v *Loutkáři*. Pokud by byly špatné, stejně by je nemohl Veselý doporučovat. A ohledně zadní stránky obálky ho odkázal na samotného Kočího, který ji využívá pro potřeby nakladatelství. Veselý se na něj údajně obrátil, nicméně byl odmítnut a ze vzájemné spolupráce dvou divadelních edic tak nakonec sešlo.²³¹

²²⁹ MAREŠ, Kamil. *Konservativní a avantgardní. Naše loutky*. 1928/1929, roč. 4, č. 1, s. 7–9.

²³⁰ BEZDĚK, Z. *Dějiny české loutkové hry do roku 1945*. Praha: Divadelní ústav, 1983, s. 51.

²³¹ *Praha, Divadelní oddělení Národního muzea, fond C11369/A25115*, Bohumil Schweigstill – Vzpomínky nejstaršího principála z doby obrození českého loutkového divadla – roky 1910–1930. Nevydaný rukopis, s. 6.

6. Schweigstillova dramatická tvorba

6.1. Základní charakteristika

Narůstající počet loutkových divadel pro děti a i zároveň hracích dnů se projevil vzrůstající poptávkou po nových hrách, a to jak pro spolková nebo školní divadla, tak i pro ta rodinná. Bohumil Schweigstill byl bezpochyby nejplodnějším autorem, napsal během 20. a 30. let 20. století kolem 120 her²³² (viz příloha 11), jejichž umělecká hodnota, jak je patrné z výtek odborné veřejnosti sdružené kolem *Loutkáře*, není velká. Těžko ale můžeme jeho tvorbu posuzovat z tohoto hlediska. Schweigstill si vždy stál za tím, že hry píše s jediným cílem, a to pobavit dětského diváka. Na dospělé se nezaměřoval ani v druhém plánu textu, natož aby se na ně snažil působit umělecky.

Jeho hry nejsou dějově komplikované ani dlouhé, technicky náročné nebo zahlcené přebytečnými postavami. Jednoduchá zápletka, ve které Kašpárek, často za pomoci Honzy, Kuby nebo Matěje, bojuje se zlem, pomáhá chudým a bezbranným, nebo osvobozuje princezny, byla stejně jednoduše dovedena k úspěšnému vyvrcholení, ve kterém je zlo poraženo a dobro vítězí. Sám svá dramata označoval většinou jako „rozumné pohádky“. Děj hry se dá často odhadnout už ze samotného názvu dramatu – *Honza hledá Kašpárka aneb Kašpárek čaruje*, *Jak Petrovští uloupili kozu*, *Kašpárek s Honzou v zakletém zámku aneb Kterak hrál Kašpárek žertem na větví s čertem*, *Kterak Kašpárek bez prodlení vrátil Kocourkovu posvícení*, *Káča a drak aneb Jak šli ve Zlámané Lhotě na draka*, aj. Většinou Schweigstill vymýšlel děj sám, inspiroval se ovšem i známými pohádkami, pověstmi nebo díly jiných autorů²³³. Vzhledem k obrovskému počtu her, které napsal, často opakoval a přepracovával i své vlastní náměty – *Princ Medvěd* (1925), *Kašpárek a medvěd aneb Kterak udělal Kašpárek z medvěda prince* (1931), *Kašpárek, Vašek a medvěd aneb Jak udělal Vašek prince z medvěda* (1946).

²³² Z počátku hry vycházely samostatně v knižnici Uměleckých snah u nakladatele Kočího, případně u jiných nakladatelů, později hry vycházely v souborných knihách.

²³³ *Pohádka o Rusálce* vychází z Kvapilova operního libreta, resp. z jeho zpracování Aloise Rady ve hře *Hastrman a Rusalka*.

Jako praktikující loutkář dbal Schweigstill u svých her na podrobné poznámky k výpravě a k charakterům jednotlivých postav. Především ve starších hrách zdůrazňoval, že *„Kašpárek je jako všude i zde typem našeho českého kluka. Hrubý a hluboký hlas mu naprosto nesvědčí.“*²³⁴ Některým postavám se dostává, vzhledem k délce her, poměrně rozsáhlého a podrobného charakterového zpracování, které by mělo loutkářům pomoci je co nejlépe ztvárnit.

*„Jíra: Má příjemný a zvučný hlas, na němž jsou patrný všechny záchvěvy duše v celé hře. V rozmluvě s čertem vane z řeči jeho radost z možného zbohatnutí, v rozmluvě s dědou zase vycitujeme vnitřní zápas, lítost a rozhodnutí vše napravit. Rozechvění v rozmluvě s mámou ustupuje pevnějšímu výrazu, až konečně jako vítěz plně a slavnostně prohlašuje, že zlaté srdce našel. Úloha tato není snadná, a nutno ji zvláště vzhledem k tendenci hry dobře promyslet a nastudovat.“*²³⁵

U jiných popisů se omezil jen na stanovení základních rysů postavy a ponechal volný prostor pro případnou improvizaci, jako v případě hry *Jak čerti vyplatili čerta*, kde o Honzovi píše, že *„miluje přírodu a blouzní o její kráse a náladovém večeru.“*²³⁶ Detailně jsou popsány i scénické triky, kterých sice nepoužívá mnoho, ale objevují se téměř ve všech hrách. Je zřejmé, že tyto poznámky jsou určeny jak pro loutkáře zkušené, tak pro ty zcela bez praxe.

*„(...) Blýská se, blíží se rachot a letí řada čertů. Přilétají zleva a loutkoherci si je zprava zase zadem podávají. Divák má potom plný dojem dlouhé řady čertů. A děti v klamu opravdu čerty počítají. (...)“*²³⁷

*„Bití hodin napodobí se údery na volně zavěšené kusy litinových rour, nebo na skleněný zvon.“*²³⁸

Forma „rozsmárné pohádky“, se kterou Schweigstill pracoval, mu umožňovala zapojovat do děje i aktuální narážky. V některých hrách Honza doufá, že jako

²³⁴ SCHWEIGSTILL, B. *Zlaté srdce*. Praha: Kočí, 1922. s. 8.

²³⁵ Tamtéž, s. 7–8.

²³⁶ SCHWEIGSTILL, B. *Jak čerti vyplatili čerta*. Praha: Kočí, 1922. s. 5.

²³⁷ SCHWEIGSTILL, B. *Čerti na hradě*. Praha: Kočí, 1921. s. 3.

²³⁸ SCHWEIGSTILL, B. *Ošizená smrt*. Praha: Kočí, 1922. s. 7.

odměnu za záchranu princezny dostane automobil nebo aeroplán. V *Jak se Honza napil rozumu* mu kouzelná babička daruje pozlátko, což je ve skutečnosti obal od čokolády Orion. Hon na draka v *Káča a drak aneb Jak šli ve Zlámané Lhotě na draka* skončí ve chvíli, kdy se zjistí, že čaroděj, princezna a rytíř jsou ve skutečnosti herci, kteří přijeli z Prahy s hadrovým drakem natáčet do skal film. Ve hře *Zlaté srdce* pak Jíra, který pomohl králi, po něm odmítá automaticky nastoupit na trůn a chce se nechat zvolit lidem.

„Jíra: Když jsem bloudil v dálce světem, slyšel jsem, že takový muž nazývá se presidentem.

Kašpárek: Sláva tedy presidentu Jírovi (...).“²³⁹

A v rámci hry *Kterak Kašpárek bez prodlení vrátil Kocourkovu posvícení* se objevuje i „reklama“ na sérii, ze které pochází některé použité loutky.

„Kašpárek: Panečku, tohle je dráb. Takového nemáme ani v Praze.

Rychtář: Nu ju, vždyť je od Štorchů z Alšových loutek.“²⁴⁰

Některé z těchto aktualizací jsou použity tak, aby dětem sloužily jako poučení. Hloupý Honza např. vysvětluje svoji hloupost takto: *„Nikdy jsem nechodil do školy a proto jsem hloupý.“²⁴¹*

Aktualizací se tímto způsobem dostalo i samotné formě pohádky. Postavy tak často zmiňují, že bylo třeba nějakou novotu zavést, *„abychom nebyli pro posměch dětem v pohádkách“²⁴²*, případně komentují, že s něčím takovým se v pohádkách ještě nesetkaly. Schweigstill se nesnažil děti nijak přesvědčit, že to, co se před nimi odehrávalo, je realita. Naopak často využíval narážek na loutkové divadlo a loutky. Kašpárek mluví o tom, že je jejich *„divadlo hned vedle Národního“²⁴³*, o tom, že poprosí principála, aby si mohl půjčit dřevěného koně, nebo o tom, že bez Kašpárka žádná pimprlata určitě nemohou být. Ovšem aby diváky lépe vtáhl do děje a umožnil jim tak všechna dobrodružství jejich hrdiny

²³⁹ SCHWEIGSTILL, B. *Zlaté srdce*. Praha: Kočí, 1922. s. 29.

²⁴⁰ SCHWEIGSTILL, B. *Kterak Kašpárek bez prodlení vrátil Kocourkovu posvícení*. Praha: Storch syn, 1931. s. 18.

²⁴¹ SCHWEIGSTILL, B. *Jak se Honza napil rozumu*. Praha: Storch syn, 1931. s. 9.

²⁴² KLAS, J. *Pan Čaroděj Čučejučeju*. Praha: Kočí, 1928. s. 7.

²⁴³ SCHWEIGSTILL, B. *Kterak Kašpárek bez prodlení vrátil Kocourkovu posvícení*. Praha: Storch syn, 1931, s. 10.

skutečně prožít, dodržují jeho hry většinou rámcem vstupu do „pohádkového světa“ ze „skutečného světa“, jenž je možný právě díky Kašpárkovi. Všechna kouzla a čáry, zachraňování princezen a boj se zlem se odehrává v „pohádkovém světě“, kam se vypravuje Kašpárek sám, nebo s Honzou či jiným společníkem. Místo, odkud do „pohádkového světa“ odchází a kam se poté i vrací, „skutečný svět“, je většinou reprezentován jeho nebo jejich domovem a rodiči. Děti tak mohou společně s Kašpárkem na chvíli opustit „skutečný svět“ a vypravit se do „světa pohádky“.

„Zvoník: To jsi byl tedy v pohádce, Jirko.“²⁴⁴

„Honzá: Kašpárku, víla zmizela a voda ze studánky také.“

Kašpárek: Však to vidím, že jsme se vrátili z pohádky do života.“

Honzá: Zas tedy nazpět do života! (...)“²⁴⁵

Kašpárek nefunguje jen jako pasivní dětský hrdina a průvodce, je rovněž prostředníkem přímé komunikace mezi jevištěm a hledištěm. Ve starších hrách se na děti obrací pouze s jednoduššími dotazy, na které se dá odpovídat kolektivně a jednoslovně, případně s jednoduchými pokyny: „(...) A vy, děti, buďte také hodně tiše, aby smrtka neslyšela ani slůvka, nebo by to mohlo špatně dopadnout.“²⁴⁶ Ve hrách novějších ponechává dětem větší prostor k vyjádření, což Schweigstill zohledňuje už při samotném psaní poznámkou pro loutkáře.

„Kašpárek: (...) Rychtáře jsem tedy vystrašil a prohnal, ale rád bych věděl, co se stalo se sousedem Brázdou? Chytil ho pan myslivec? (Děti vypravují.) Tak vidíte, jak to špatně skončilo.“²⁴⁷

6.2. Alegorické hry

Několika hrami se Schweigstill pokusil vystoupit z dramatického formátu, který je pro jeho tvorbu typický. Jedná se o hry *O princezně Pravdě* (1917), *Na Dušičky v lese* (1918), *Vánoční pohádka* (1918) a *Proti draku* (1920). Jak je

²⁴⁴ SCHWEIGSTILL, B. *Čarovný zvon*. Praha: Mareš, 1944. s. 29.

²⁴⁵ SCHWEIGSTILL, B. *Jak se Honza napil rozumu*. Praha: Storch syn, 1931. s. 16–17.

²⁴⁶ SCHWEIGSTILL, B. *Ošizená smrt*. Praha: Kočí, 1922. s. 16.

²⁴⁷ SCHWEIGSTILL, B. *Pytláci*. Praha: Veselý, 1929. s. 13.

zřejmé z uvedených roků, všechny tyto hry spadají do počátečního období Schweigstillovy tvorby a převažuje u nich složka výchovná a morální nad složkou zábavnou, která jinak mívala navrch.

Hry *Na Dušičky v lese* a *Vánoční pohádka* měly dětem přiblížit atmosféru těchto dvou svátků, spolu s některými tradicemi a hodnotami, které by s nimi měly být spojovány. V první hře se nemocná Matka obává, že její rodina nepřežije zimu, pokud dušičkové věnce, které každý rok plete, neprodají ve městě. Sama už ale do města není schopná dojít a poslat své děti, starší dceru Maryšku a mladšího syna Vašíka, se zdráhá. Nakonec svolí, děti se ale cestou ztratí v mlze a dojdou k opuštěnému hrobu v lese. Nezištně hrob ozdobí jedním věncem, který nesou do města, za což je Víla – Jeseň, která se o všechny opuštěné a zapomenuté hroby stará, odnese do města. Domů se vrátí s vydělanými penězi a k tomu jim další odměnu přislíbí bohatá hraběnka, jejíž syn je pohřben v hrobě v lese, který děti ozdobily. *Vánoční pohádka* zpracovává příběh chudé Haničky, která zachrání před umrznutím ptáčka. Ten o jejím činu „zpívá v nebi“, Haničce se tedy zjeví Anděl, který jí věnuje vánoční hvězdu a také dárky, které si přála a které by jinak nedostala.

Akcent na moralistické vyznění je znát u obou pohádek. Jako vedlejší motivy se tak ve hře *Na Dušičky v lese* objevují mateřská láska a láska k domovu. Nejdůležitější myšlenka hry se vztahuje k samotné dušičkové tradici zdobení hrobů jako vzpomínky na mrtvé a zároveň jako vyjádření víry ve věčný život. Pokud by děti zapomenutý hrob v lese neozdobily, udělala by to Víla – Jeseň, která se o všechny takové hroby stará.

„Maryška: A hrob je váš, paní?

Víla: Není a je. -- Jsou mými všechny rovy, tady i ty v dáli, na ně lidé zapomněli. Jsou mými všechny rovy, jimž ozdoba, zítra v den Dušiček, scházet bude. Přicházím je všechny zdobit svými třpytnými démanty – slzami vzpomínajících, jež jako krůpěje rosy usedají na chudou travičku na hrobě, na mech, na mrtvou hlínu i studené kameny.“²⁴⁸

²⁴⁸ SCHWEIGSTILL, B. *Na Dušičky v lese*. Praha: Kočí, 1918. s. 16.

Děti ovšem nezištně hrob ozdobí: „Vždyť tu bude mít ten neznámý tak smutno zítra. – Přines, Vašíku, ten jeden věnec; dáme jej sem a zase půjdeme.“²⁴⁹, za což se jim ve výsledku dostane odměny. I u *Vánoční pohádky* je nezištná pomoc druhým, v tomto případě téměř zmrzlému ptáčku, nakonec odměněna. Hanička jednak od Anděla dostává ty vánoční dárky, které si přála, jednak vánoční hvězdu od Boha.

„Anděl: (...) Má každý člověk hvězdu na nebi – ne však každý dobrým skutkem hvězdu v životě v sobě snese. Kdo životem jde bez dobra a šlechtnosti, tomu lesk hvězdy jeho života na nebičku bledne, hasne, umírá.“²⁵⁰

Ani v jedné z těchto her se neobjevuje postava Kašpárka, čímž ze hry víceméně vylučuje veškeré komické scény a pozvedá v nich tak složku morální nad zábavnou. U obou her jsou v úvodních poznámkách k výpravě rovněž uvedeny důvody, které vedly autora k sepsání těchto dramát. V případě *Na Dušičky v lese* bylo důvodem to, že jedinou hrou, která by námět dušiček zpracovávala, bylo loutkové zpracování hry Ernsta Raupacha *Mlynář a jeho dítě* z první poloviny 19. století, a to Schweigstill nepovažoval za vhodné. V případě *Vánoční pohádky* neuvádí žádný konkrétní příklad hry, která by vánoční téma zpracovávala, ale píše, že „značnou potíž činívá loutkářům výběr vhodné hry vánoční, protože dosavadní loutkářská literatura naše mohla poskytnouti velmi málo. Bylo tedy potřebí nové vánoční hry náladově výstižné s tendencí ušlechtilou. Pohádková tato črta obsahuje obě tyto složky a je při tom velmi snadno proveditelná.“²⁵¹

Dvě zbývající hry, *O princezně Pravdě* a *Proti draku* lépe reflektují dobu, ve které vznikaly, dobu konce první světové války a utváření republiky. *O princezně Pravdě* se snaží dětem přiblížit ideje státní samostatnosti a podmínky vzniku nového státu, zdůrazněn je především význam pravdy, i když v podobě, která je pro děti, jak podotkl J. Záhoř v kritice v *Loutkáři 1917/1918*, poněkud těžko stravitelná. Pasáček ovcí Jurka se vypravil do světa,

²⁴⁹ Tamtéž, s. 15.

²⁵⁰ SCHWEIGSTILL, B. *Vánoční pohádka*. Praha: Kočí, 1918. s. 19.

²⁵¹ Tamtéž, s. 8-9.

aby vysvobodil princeznu Pravdu, kterou do podoby keře zaklela její sestra, královna Lež. Princezně může pomoci jen živá voda ze studánky. Ta je ovšem k nerozeznání od studánky s mrtvou vodou a poznat je od sebe může jen člověk s dobrým srdcem. Jurkovi se to podaří, zachrání princeznu a zároveň zbaví království královny Lži. Dvořani rádi přijímají Pravdu za svou paní a Jurka se vrací zpět domů. Zanedlouho se ovšem na prahu jeho chalupy objeví Pravda, která dobrovolně opustila království, kde se znovu Lež dostávala k moci, a rozhodla se žít u Jurky ve vesnici, kde se pravdě nejlépe daří. Pokud by hra skončila osvobozením Pravdy a jejím nástupem na trůn, měla by pro děti jednodušší a pochopitelnější vyznění, než v tomto případě. Pravda tak sice odněkud z ciziny přichází do „nově vznikajícího československého státu“, kde vítězí, ovšem aniž by vzdorovala jakémukoliv soupeři, zatímco v zahraničí byla poražena. Jako důležitější tedy ve výsledku vyznívá to, že byla Pravda v cizině poražena, než to, že u nás zvítězila.

Aby Schweigstill zdůraznil, jak nebezpečná může Lež při vzniku a během fungování státu být, není Královna Lež ve hře vylíčena jako stará a ošklivá osoba, nýbrž jako „hezká, v rouše nádherném a třpytném“²⁵². Pravda trvá na tom, že vlády se ujme prostě. Jakmile jednou ale dvořané přivyknou Lži, jen těžko si pak zvykají na Pravdu a dříve či později se znovu ke Lži uchýlí.

„Pravda: Přijali mě, na trůn posadili. Ale myslím, jako z nouze, že mě jenom rádi měli. A když poznávali, že lesk roucha jejich Pravdou bledne, k lživé nádheře a bohatství, že jim Pravda nestačí, počali se zase ohlížeti po lži.

Máma: Pravda nelichotila jim, nehladila jejich činy!

Pravda: Nejdřív tajně, potom zjevně k sestře mé se přiznávali – a potom mě zase všichni opustili. A když Lži, mé sestře, život zase vrátili a vládu dali, odešla jsem tedy.“²⁵³

²⁵² SCHWEIGSTILL, B. *O princezně Pravdě*. Praha: Kočí, 1917. s. 5.

²⁵³ Tamtéž, s. 23.

V jedné z replik se náznakem objevil i popis budoucí republiky.

„*Soused: (...) Kousky polí tady, luk a lesů – kolem věnec modrých hor; kdo pak ví z nás, co tam v dáli.*“²⁵⁴

Kromě rozporuplného zpracování tématu nemůže hra sloužit ani jako příklad funkčního zvládnutí dramatické stavby. Tou připomíná některé z pozdějších Schweigstillových her s Kašpárkem v hlavní roli. U nich je ovšem akcentována zábavní funkce, nikoliv morální, mohou tedy stavět na komických situacích, nikoliv na propracovanosti děje. V této hře se neobjevuje ani Kašpárek, tedy ani komické situace, proto je propracovaná stavba děje podstatná. Zde ovšem dramatický oblouk chybí. V prvním dějství se divák dozví, co se Jurka chystá udělat, ve druhém to udělá a ve třetí zopakuje, co se stalo v předchozích dvou dějstvích. Hře chybí napětí, je snadno předvídatelná.

Nejlépe propracovanou hrou ze čtveřice Schweigstillových alegorických her, a to jak tematicky, tak stavbou děje, je hra *Proti draku*. V ní je, formou srozumitelnou dětem, zobrazen boj legionářů za svobodu. K Jurkovi se donese zpráva o drakovi, který sužuje sousední země, a místo toho, aby nastoupil do vojska doma, rozhodne se jít na pomoc sousedním zemím a draka porazit. Stařec nejprve Jurku od tohoto rozhodnutí zrazuje, ale pak se, zasažen jeho odhodláním, přidává na jeho stranu, i když téměř neuzvedne zbraň. V boji mu rovněž pomůže Víla, reprezentující volnost a svobodu. Tím, že porazí draka, získá sílu a moudrost k tomu, aby porazil i netvora, který trápí jeho vlastní zemi.

Když Jurka opouští rodnou vesnici a vydává se do ciziny, vychází na západ. „*Půjdu tam v tu stranu, kam se slunce večer kloní.*“²⁵⁵ Ve hře je tak zobrazen boj francouzských legionářů, což potvrzuje i úvodní poznámka k výpravě: „*Při zápasu s drakem zní z dáli velebné zvuky marseillaisy.*“²⁵⁶ Nestvůrou, kterou Jurka porazí doma, je pak samozřejmě dvouhlavý orel, jako znak Rakousko-Uherska. Několikrát je zmiňována kombinace barev žlutá a černá, což byly barvy vlajky Předlitavska. „*V okovech mám jít pod ten černožlutý hadr?*“²⁵⁷

²⁵⁴ Tamtéž, s. 8.

²⁵⁵ SCHWEIGSTILL, B. *Proti draku*. Praha: Kočí, 1920. s. 13.

²⁵⁶ Tamtéž, s. 7.

²⁵⁷ Tamtéž, s. 11.

Zobrazen je i český pohled na fungování rakousko-uherských úřadů skrze postavu Drába. Ten přichází Jurku naverbovat do vojska, protože už dosáhl požadovaného věku.

„Dráb (vejde): Z cé-ká úřadu mě sem k vám posílají.

Máma: A co pak se zase přejí?

Dráb: Naše panstvo v hradě nepřeje si, my jen vždycky poroučíme, abychom si dobře rozuměli.

(...)

Dráb: Však tě naučí tam páni více hrbít hřbet a sklonit šiji, až ti dají chomout.

(...)

Dráb: Takhle mluvivali také jiní, ale všichni ztichli, když jsme v hradě sestavovali z nich regimenty.

(...)

Jurka: A ten třetí [metál] v patálii za to, že jste uměl dobře kořaličku pít.

Dráb: Protože jsem se neuměl bát, připial mi jej sám jenerál na kabát. – A ty, budeš-li se držet, dostaneš snad metál taky.

Jurka: Bude-li kvést hloupost v mojí hlavě, dostanu jich celou řadu, protože jen podle toho císařské prý rostly metály.“²⁵⁸

Kromě draka a dvouhlavého orla se objevuje i odkaz na lva, zvíře reprezentující českou sílu a zdatnost, Víla tak uklidňuje Jurku předtím, než se vrátí zpět domů.

„Jurka: Volnost moje i ta síla ceny pro mne nemá, když můj domov úpí v moci dravce, šeredného dvouhlavého orla. (...)

Víla: Sílu lví tam u vás máte. (...)²⁵⁹

Zajímavé je, že zatímco boj Jurky a Starce s drakem je zobrazen přímo na scéně, o porážce dvouhlavého orla se dozvídáme jen skrze vyprávění Sousedy, a později Jurky. Tuto metodu zvolil Schweigstill pravděpodobně kvůli omezeným scénickým prostředkům loutkového divadla, které by neumožnily zobrazit bitvu tak poutavě, jak se to podařilo slovy.

²⁵⁸ Tamtéž, s. 10–12.

²⁵⁹ Tamtéž, s. 17–18.

„Soused: V oblacích se přenes odněkud tam z dále rytíř světlý, bílý sokol, v haleně jen prosté, ale sílu obra měl a šípy ocelové a zamířil přímo k hradu, kde ten černý pták a jeho cizí panská rota sídlí. Potom rozpoutal se pode hradem zápas krutý, ale vyšel z něho jako vítěz rytíř, který naší zemi volnost přines’. – A ten rytíř, sokol bílý, to je Jurka, syn váš a hrdina, který volnost svojí země krví svojí kropil.“

(...)

Jurka: Už jsem skoro klesal. Dravci vzrostly zas dvě hlavy, když jsem jedny srazil. Krev už tekla z mojí rány.

Máma: Už vím, hochu, to po celičkém kraji rozlily se krvavé ty červánky.

Jurka: Potom bratři moji, kteří v hradě v poutech byli, o skaliny rozbili je tvrdě a ku pomoci spěli. Dravce zhubili jsme spolu. Černá krev se vyvalila z těla jeho a se žlutou, jedovatou slinou v kaluž se tam slila.“²⁶⁰

I tato hra je napsána bez komických scén, postava Kašpárka i zde chybí.

Celkem čtyřmi alegorickými hrami, sepsanými v začátcích své dramatické tvorby, vytvořil Bohumil Schweigstill odlišnou podobu dramatiky, než která pro něj byla později typická – jednoduchý děj, akcentovaná zábavní funkce, důležitá role Kašpárka. Snažil se v nich zpracovat závažnější témata (legionáře ve Francii, vznik republiky, Vánoce, Dušičky) a nabídnout tak loutkářské veřejnosti hry, které nebudou těžit ze zábavní složky, ale ze složky morální a umělecké. Tomuto záměru bohužel nepřizpůsobil formální podobu hry. Ponechal například rozdělení hry na tři dějství, což považoval za ideální rozdělení s ohledem na produkci dané hry, ale v případě pohádky *O princezně Pravdě* se lpění na takovém dělení ukázalo jako kontraproduktivní. Rovněž se ukázalo, že standardní rozsah her *Uměleckých snah*, tedy přibližně 20 stran, na zpracování tak závažných témat nebude stačit a autor se tak bude muset uchýlit ke zkratkám, které budou pro diváka nepochopitelné, jako například „nedovysvětlení“ toho, jak byla princezna Pravda vyhnána z ciziny sestrou Lží, takže její usídlení v našem státě ve výsledku nepůsobí jako dobrovolná volba, ale nutnost. Oproti tomu hry pracující s Kašpárkem jako s kladným dětským

²⁶⁰ Tamtéž, s. 21–22.

hrdinou sice nevykazovaly takovou uměleckou hodnotu, jakou od nich požadovali Schweigstillovi odpůrci, ale splnily přesně to, co si sám autor určil za cíl. Bavily dětského diváka, položily základ repertoáru cíleného přímo na dítě a konečně i inspirovaly další loutkáře ve vytváření nových ustálených typů postav, které by děti ocenily a které by obstály vedle Kašpárka.

7. Schweigstillova prozaická tvorba

7.1. Redaktorská činnost v časopisech *Malý čtenář* a *Srdíčko*

Spolupráci s divadlem v zahradě Kinských, které vedl v době svého aktivního působení ve Svazu přátel českého loutkového divadla, neukončil v roce 1922 Schweigstill právě v přátelské atmosféře. Díky odchodu ale získal více času, který naplno věnoval školní práci, produkcím v divadle ve Vladislavské ulici a sepisování a vydávání dalších divadelních her. Vedle her pro loutková divadla rozpracovával pohádkové a historické motivy v kratších prozaických celcích, které pak nabízel nakladatelům ke knižnímu vydání. Svůj rukopis pohádkové knihy *Permoníci ze stříbrných hor*²⁶¹ například zaslal do Vrchlabí nakladateli Josefu Krbalovi. Jejich společná známá, ředitelka Šebestová, ho upozornila, že Krbal by potřeboval knihu pro děti, kterou by mohl vydat, a proto mu poslal svoji starší, i když zatím nevydanou, sbírku pohádek. Zároveň Krbalu ujistil, že s honorářem si nemusí dělat starosti. „*Nepíše jen pro peníze, ale z potřeby – psát a mít radost z úspěchu.*“²⁶² Pokud neuspěl s rukopisem u knižních nakladatelů, neváhal svoje texty zaslat i do nakladatelství tehdejších dětských časopisů.

Ve 30. letech již loutkové divadlo aktivně nehrál, v roce 1930 opustil i divadlo ve Vladislavově ulici, i když část svého času stále loutkářům věnoval – radil nově vznikajícím loutkářským souborům při zakládání scén, ve výběru repertoáru i při následné realizaci inscenace, stejně tak neváhal svoje zkušenosti poskytnout novým, více či méně zkušeným, autorům loutkových her. O radu ho v souvislosti s textem loutkové hry požádal na přelomu roku 1928 a 1929 i Eduard Štorch²⁶³.

²⁶¹ Vyšlo v roce 1943 pod názvem *Skřítkové. Pohádky ze stříbrných hlubin*.

²⁶² *Literární archiv Památníku národního písemnictví*, fond Krbal Josef, číslo fondu 1721. Korespondence přijatá – Schweigstill Bohumil, Praha, 15. 9. 1937.

²⁶³ Eduard Štorch, narozen 10. dubna 1878 a zemřel 25. června 1956, byl český archeolog, spisovatel a pedagog, propagátor reformního směru ve školství 1. poloviny 20. století. Během své pedagogické kariéry, v průběhu které vystřídal školy ve východních Čechách, na Mostecku a v Praze, se setkával se sociálně vyloučenými dětmi, kterým tehdejší vzdělávací systém nebyl nakloněn. Začal intenzivně pracovat na konceptu školy v přírodě, kterou nazval Dětská farma, a která posléze vznikla na Libeňském ostrově. Štorch se v ní snažil na děti působit zdravotně a výchovně prospěšně, a zároveň vlastenecky. Dítě muselo mít jak v rodině, tak ve škole

Drama představovalo pro Štorcha „vrchol jazykové kultury“²⁶⁴ národa. Snažil se proto u žáků probouzet fantazii, vedl je k tvořivosti. Dokonce je nechával vytvářet a následně i inscenovat vlastní divadelní hry. Přestože nikdy žádnou hru nevydal, i sám Štorch minimálně jednu sepsal a poslal ji Schweigstillovi na posouzení. *Honzíkovo štěstí* zhodnotil Schweigstill jako hru velmi zručně vyvedenou a vtipnou, považoval ji ale za příliš náročnou pro běžná loutková divadla. Štorch zde údajně použil až příliš loutek najednou a předepsal jim komplikované technické akce (podávání novin, sbírání šatů, jízdu v autě nebo let v aeroplánu), které by plynulost hry značně snižovaly a kladly by výrazně vyšší nároky na loutkovodiče. Ti by museli věnovat nazkoušení těchto akcí delší čas, než jak bylo u zkoušek v loutkových divadlech běžné (např. za Schweigstillova vedení divadla ve Vladislavově ulici nebo v zahradě Kinských se zkoušky prakticky nekonaly, většinou se herci naučili text doma a před uvedením si pak krátce vyzkoušeli aranžmá). Zároveň se Schweigstillovi zdála hra finančně náročná. Podle jeho slov se v ní objevovalo až příliš nových loutek zvířat, které nepatřily do standardního složení fundusu běžného amatérského loutkového divadla a jen málo scén by si takové loutky pořídilo jen kvůli jednomu nebo dvěma uvedením. Doporučil zároveň Štorchovi, aby některé z loutkových divadel oslovil a požádal je, aby ho zasvětili do provozu a on mohl pak získané poznatky použít v praxi. V závěru dopisu ale Schweigstill hru pochválil a dodal, že jeho výtky pramenily z jeho vlastní zkušenosti s loutkovým divadlem, kde se především dbalo na zábavnou a výchovnou stránku. Nikdy umělecké divadlo nedělal, neztotožnil se tak s cílem hry *Honzíkovo štěstí*. „*Já sám sledoval vždy l. d. širokých vrstev: školní, spolková, rodinná. Tzv. umělecká mě nelákala, protože to jsou pro autora zavřené síně – dále se nedostane.*“²⁶⁵

Doporučil proto Štorchovi, aby oslovil umělecká loutková divadla, která v této době působila v Praze – Říši loutek, která od roku 1928 nově sídlila v budově

podmínky pro správný fyziologický rozvoj. Učitel tu nevystupoval v klasické roli pedagoga v chápání školství začátku 20. století, byl pro žáka spíše průvodcem, vedl ho cestou problémového a projektového učení.

²⁶⁴ ŠTORCH, Eduard. *Dětská farma. Eubiotická reforma školy*. Brno: Ústřední spolek jednot učitelů na Moravě, 1929, s. 89.

²⁶⁵ *Literární archiv Památníku národního písemnictví*, fond Štorch Eduard, číslo fondu 1721. Korespondence přijatá – Schweigstill Bohumil, Praha, 17. 1. 1929.

Ústřední knihovny hl. města Prahy v Žatecké ulici, a Loutkové divadlo Umělecké výchovy, které hrálo v Raisově škole ve Slezské ulici na Vinohradech. S nimi by se potom mohl pokusit dohodnout zinscenování svého textu. Pokud by chtěl text pouze vydat, doporučil mu Schweigstill, aby se obrátil na Jindřicha Veselého, který se na vydávání uměleckých textů pro loutková divadla specializoval. V knihnici Umělecké snahy, kterou redigoval Schweigstill, vycházely spíše texty určené pro amatérská loutková divadla, u kterých se dbalo především na jednoduchost, líbivost a snadnou realizaci.²⁶⁶

Jak již bylo řečeno, ve 30. letech 20. století byla Schweigstillova dráha aktivního loutkáře definitivně ukončena. Nejprve skončila spolupráce s divadlem v zahradě Kinských (1922), poté i s divadlem ve Vladislavově ulici (1930). Stále ale pokračoval v psaní loutkových her. K autorství těchto textů ho dovedla potřeba vlastního divadla uspořádat každý týden novou premiéru a zároveň nedostatek vhodných her, které by bylo možno nazkoušet. Zpočátku neuvažoval o jejich vydávání, ale nakladatel Bedřich Kočí ho nakonec přemluvil (viz kapitola 4.2.6.) a Schweigstill pak v jejich produkci pokračoval, i když už nepůsobil v žádném loutkovém divadle, které by na jeho textech bylo existenčně závislé. Jeho literární tvorba byla po roce 1930 méně rozsáhlá než v předcházejících letech a lišila se skladbou. Od roku 1916 do roku 1930 napsal a vydal celkem 67 loutkových her a 14 pohádkových knížek. Od roku 1931 do roku 1948, kdy ukončil i svou literární aktivitu, mu vyšlo 33 knih s loutkovými hrami²⁶⁷ a 23 pohádkových knížek. Schweigstillova tvůrčí činnost se tak od divadla a dramatu přesouvala směrem k pohádkové próze.

Schweigstill u pohádek uplatňoval stejnou zkušenost jako v případě loutkových her. Pokud byl námět úspěšný, neváhal ho zopakovat a jen nepatrně upravit, aby mohl být vydán knižně znovu. Často tak čtenář narazil na pohádku, která se odehrává ve světě loutek, hlavními hrdiny jsou Kašpárek s Honzou a jejich úkolem je vyplatit čerty, zachránit princeznu nebo zabít draka. Tohoto typu jsou pohádky ze sbírek *Kašpárkovy rolničky* nebo *Pohádky z Kašpárkovy*

²⁶⁶ Tamtéž, 17. 1. 1929.

²⁶⁷ Po roce 1930 se v jeho tvorbě pro loutková divadla objevily kromě jednotlivých her v samostatných sešitech i obsáhlejší knihy, které obsahovaly více tematicky spojených textů najednou, jako např.: tři řady *Dvaceti veselých výstupů pro loutková divadla* (1935, 1937 a 1939) nebo *Dvacet jednou ranou: rozsmarné jednoaktovky pro loutková divadélka* (1944).

zahrádky. Dalším typem, který je v jeho tvorbě hojně zastoupen, jsou pohádky s náměty z běžného soudobého života dětí. Jsou plné vymožeností moderní techniky, řeší se v nich stejné problémy, jaké trápí jejich čtenáře. Do této skupiny můžeme zařadit např. sbírky *Páni kluci, jejich radosti a starosti* nebo *Pohádky ze školy a okolo ní*. Ve vzpomínkách se rovněž často vrací do svého rodného kraje a k povolání svého otce. Dalším tématem, které se v jeho tvorbě opakuje, jsou pak horníci a doly, jako např. *Skřítkové. Pohádky ze stříbrných hlubin*.

Ne všechny jeho texty ale dostaly knižní podobu a dočkaly se vydání. Věnoval se i, jak bylo řečeno, kratším prozaickým celkům, které pak rozesílal do rozličných dětských časopisů. Se dvěma z nich bylo ale Schweigstillovo jméno svázáno mnohem pevněji, než s ostatními, a to s *Malým čtenářem* a později se *Srdíčkem*.

7.1.1. Malý čtenář

Malý čtenář byl časopisem pro českou, později československou, mládež, který začali vydávat v roce 1882 poděbradští učitelé. Stejně jako v případě divadla hraného pedagogy, i zde se do popředí dostala vzdělávací a výchovná složka na úkor té umělecké. Minimálně v jeho začátcích. V roce 1887 přešel časopis do režie vydavatelství Josefa Richarda Vilímka a začal se profesionalizovat. Více prostoru bylo věnováno prozaickým a především poetickým textům od známých spisovatelů, v časopise se objevila bohatá ilustrovaná příloha a do čela redakce se dostal vlastenecky zaměřený František Serafínský Procházka. Na konci 19. století *Malý čtenář* jednoznačně patřil k tomu nejlepšímu, co bylo z české časopisecké literatury pro děti k dostání. Vlastenecká linka časopisu se ale brzy vyčerpala a nový vzestup přišel na konci 20. a na začátku 30. let spolu se změnou orientace časopisu na dobrodružné příběhy a literaturu pro chlapce. V této fázi se svými příspěvky zapojil i Bohumil Schweigstill.²⁶⁸

Časopis nejprve spoluredigoval a od 51. ročníku, tj. od sezony 1931/1932 se zařadil mezi jeho vůdčí osobnosti. Jeho specialitou nikdy nebyly povídky

²⁶⁸ ŠVEC, Štefan. *Česky psané časopisy pro děti (1850–1989)*. Praha: Karolinum, 2014, s. 356–361.

delšího rozsahu nebo dokonce povídky na pokračování, což je patrné už ze standardního rozsahu jeho dramatické tvorby (většina jeho loutkových her měla 3 pevná dějství a rozsah kolem 20 stran, i když můžeme najít několik výjimek). Zaměřoval se na kratší prozaické texty, kterých dokázal vyprodukovat obrovské množství. Často se mezi jeho pracemi pro *Mladého čtenáře* objevovaly texty s historickými náměty (pravidelně každý rok připomínaný 28. říjen 1918²⁶⁹, což bude patrné i v *Srdíčku*) nebo připomínající sváteční dny (Vánoce, Velikonoce, Mikuláš²⁷⁰) či významné osobnosti (František Serafínský Procházka²⁷¹), texty věnující se přírodě a zvířatům, nebo kratší poučné povídky vyprávějící o napravení rošťáka²⁷².

S nástupem do vedení časopisu na sebe okamžitě převzal roli, kterou bude později zastávat i v nutných případech v časopise *Srdíčko*, a to roli toho, kdo má za úkol vyplnit v každém čísle prázdná místa. Do některých mezer nasazoval svoje vlastní kratší texty, jichž dokázal, díky praxi ve psaní loutkových her pro vlastní divadlo se stálým provozem, sepsat během krátké doby veliké množství. Vedl ale rovněž rozsáhlou korespondenci se spisovateli (např. Eduard Štorch²⁷³, Rudolf Richard Hofmeister²⁷⁴), učiteli (např. František Vladimír Mrkvička²⁷⁵) nebo knižními vydavateli (např. Josef Krbal²⁷⁶), po nichž žádal příspěvky do časopisu, případně doporučení na další autory, kteří by měli zájem nechat otisknout svůj text v *Malém čtenáři*. Na texty neměl vysoké nároky – mělo jít nejlépe o krátké příběhy nebo texty s výchovným apelem, které by se tematicky nevztahovaly ke konkrétnímu období v roce, aby bylo možné je v časopisu otisknout prakticky kdykoliv. Nebránil se ani textům na pokračování,

²⁶⁹ SCHWEIGSTILL, Bohumil. Čarovný sen velké noci, *Malý čtenář*, 1931/1932, roč. 51, č. 4, s. 65–66.

²⁷⁰ SCHWEIGSTILL, Bohumil. Mikuláš, *Malý čtenář*, 1931/1932, roč. 51, č. 7, s. 126.

²⁷¹ SCHWEIGSTILL, Bohumil: Fr. S. Procházka zemřel. *Malý čtenář*. 1938/1939, roč. 58, č. 12, s. 217.

²⁷² SCHWEIGSTILL, Bohumil. Jak Vaškovi shořela mlha, *Malý čtenář*, 1931/1932, roč. 51, č. 14, s. 272–273.

²⁷³ *Literární archiv Památníku národního písemnictví, fond Štorch Eduard, číslo fondu 1721. Korespondence přijatá – Schweigstill Bohumil (1929–1932).*

²⁷⁴ *Literární archiv Památníku národního písemnictví, fond Hofmeister Rudolf Richard, číslo fondu 541. Korespondence přijatá – Schweigstill Bohumil (1931–1932).*

²⁷⁵ *Literární archiv Památníku národního písemnictví, fond Mrkvička František Vladimír, číslo fondu 1136. Korespondence přijatá – Schweigstill Bohumil (1934–1935).*

²⁷⁶ *Literární archiv Památníku národního písemnictví, fond Krbal Josef – nakladatelský archiv, číslo fondu 881. Korespondence přijatá – Schweigstill Bohumil (1937).*

u nich jen dopředu upozorňoval autory, že se mohou v tisku objevit až v delším časovém horizontu, nepřál si totiž mít v jednom čísle několik vícedílných příběhů. Nabízel i možnost otisknout část textu, kterou autor původně zamýšlel pro knižní vydání, samozřejmě v upravené podobě.²⁷⁷

Během roku 1931, což byl jeho první rok mezi vedoucími redaktory *Malého čtenáře*, rozeslal po celém státě velké množství pohlednic, korespondenčních lístků a dopisů, a během roku se mu sešel dostatek příspěvků, aby mohl splnit nakladatelův požadavek a sestavit před začátkem letních prázdnin několik kompletních čísel nového ročníku. Tato situace pak pokračovala i v následujících letech. V srpnu 1935 odpověděl Schweigstill z Horního Bečova u Rožnova pod Radhoštěm, kde trávil dovolenou, učitel Františku Vladimíru Mrkvičkovi, že jeho příspěvek, který by měl dorazit do redakce *Mladého čtenáře* na konci října, si bude muset nechat až do příštího ročníku. Na požadavek nakladatele sestavil před odjezdem na dovolenou 10 kompletních čísel a dostatek materiálu má i pro zbývající čísla ročníku. Jedině vánoční číslo ještě nebylo kompletně připraveno, tak kdyby měl Mrkvička k dispozici text s vánoční tematikou a okamžitě by ho odeslal, Schweigstill by ho velmi rád zařadil.²⁷⁸

Korespondence odeslaná během letních prázdnin byla ale u Schweigstillu spíše výjimkou. Jak sám píše Mrkvičkovi na konci srpna roku 1934, neodepsal mu na dopis dříve, „protože mi z redakce ven o prázdninách nesmějí nic posílat, abych měl alespoň ty dva měsíce v roce trochu klidu.“²⁷⁹ Z dochované korespondence, uložené v Literárním archivu Památníku národního písemnictví ve fondech výše zmíněných spisovatelů, učitelů a nakladatelů (celkem 27 kusů), jsou v srpnu odeslány jen dva lístky, a to oba dva právě F. V. Mrkvičkovi. V jiných případech pak komunikace důsledně skončila

²⁷⁷Literární archiv Památníku národního písemnictví, fond Štorch Eduard, číslo fondu 1721. Korespondence přijatá – Schweigstill Bohumil (1929–1932), Praha, 7. 6. 1931.

²⁷⁸Literární archiv Památníku národního písemnictví, fond Mrkvička František Vladimír, číslo fondu 1136. Korespondence přijatá – Schweigstill Bohumil (1934–1935), Horní Bečva u Rožnova pod Radhoštěm, 9. 8. 1935.

²⁷⁹Tamtéž, 29. 8. 1934.

nejpozději 1. července a znovu byl pak problém otevřen až v září, nebo v říjnu.²⁸⁰

Posledním číslem *Malého čtenáře*, na kterém Schweigstill spolupracoval, bylo číslo 58 z let 1938/1939. Stejně jako všechna média, i *Malý čtenář* reagoval na události z Mnichova ze září roku 1938. Příspěvky, i když zpracované pro děti, tak označovaly tento akt za zradu a dětem připomínaly, aby na ni nikdy nezapomněly a zároveň si dávaly pozor, aby je podobná situace znovu nepotkala. Schweigstill dětem spojil celou událost s legionáři, které ve svých textech často připomínal. Píše, jak náročná pro ně byla cesta za samostatnou republikou a svobodou národa, a jak krátkou se nakonec ukázala. „*A my doma věřili danému slibu a slovu. Přešla však krátká doba dvaceti let – a všude na nás zapomněli. Zůstali jsme sami, opuštěni ve chvíli, kdy tvrdá ruka sousedova sáhla po některých krajích Československé republiky. Stále jsme sami se svou hrdinnou armádou proti beznadějnému zápasu s mocným nepřitelem. (...) Je po zápase – a smutno, velice smutno v duši československého člověka.*“²⁸¹ A stejně, jako v roce 1920 připomínal ve hře *Proti draku* boj legionářů prostřednictvím Jurky a jeho souboje se zákeřným dvouhlavým orlem, představujícím Rakousko-Uhersko, který na něj číhal za hraničními kopci, tak v roce 1938 zmínil legionáře v souvislosti s územními nároky Německé říše. A přestože se redakce snažila udržet mezi čtenáři alespoň trochu naděje prostřednictvím vlasteneckých básní a textů, tak v březnu 1939²⁸² už jen stroze informovala o obsazení státu německými vojsky a snažila se ještě čtenářům připomenout, že by měli „*(...) slušně se chovat ke svým bližním, ať jsou Češi nebo Němci. Nehrbít hřbet a nezapírat, že jste Češi.*“²⁸³ Bez varování bylo vydávání časopisu v roce 1941 definitivně

²⁸⁰ Komunikace s R. R. Hofmeisterem končí 1. 7. 1932 posledním upřesněním k vydání textu *Výroční trh*, Schweigstill pak na ni navazuje 29. 9. 1932, když Hofmeistera informuje, že se mu sešlo až příliš prací na pokračování, a žádá ho místo toho o některý z jeho kratších textů.

²⁸¹ SCHWEIGSTILL, Bohumil. Československé mládeži!, *Malý čtenář*, 1938/1939, roč. 58, č. 4, s. 62.

²⁸² Především, 15. číslo 58. ročníku *Malého čtenáře* bylo posledním, kde se objevila rubrika Ferdý Ferdáska.

²⁸³ [Redakce] Týden dějinného významu. *Malý čtenář*. 1938/1939, roč. 58, č. 16, s. 297.

zastaveno. To již ale téměř dva roky fungovala redakce bez Bohumila Schweigstillu.²⁸⁴

7.1.2. Srdíčko

Nápor textů, které musel Schweigstill během svého redaktorského působení v *Malém čtenáři* zpracovat, rychle narůstal a donutil tak nakladatele Vilímka přemýšlet nad tím, zda by se nevyplatilo spustit vydávání ještě jednoho dětského časopisu pod stejným nakladatelstvím. Největší otázkou zůstávalo, zda a případně jak od sebe oba časopisy tematicky oddělit, nebo bude-li stačit jen vytvořit další kopii *Malého čtenáře*. Na konci června 1932 se na Schweigstillu obrátil kolega z redakce *Malého čtenáře* František Serafínský Procházka s dotazem, z jakého důvodu nebyla otištěna jeho báseň *Lusky*. Schweigstill mu odpověděl, že báseň skutečně plánoval zařadit do jednoho z připravovaných čísel *Malého čtenáře*, ale nakladatel mu oznámil, že se rozhodl začít vydávat ještě jeden pravidelný časopis pro děti, čtrnáctideník zaměřený na pohádky a poezii, a tak se rozhodl báseň poslat redaktorovi nového časopisu jako jeden z prvních příspěvků.²⁸⁵

Jak se posléze ukázalo, nemusel báseň²⁸⁶ posílat daleko. Redakcí nového časopisu byl na konci školního roku 1931/1932 pověřen on sám. „*Byl jsem jako v úle. Konec škol. roku, plno práce – a do toho M.Č. a tohle. Ale, odjíždím a mají připraveny 3 čísla M.Č. a 3 čísla „Srdíčka“, jak jsem časopis sám nazval. Název není náh definitivní, snad to u Vil. ještě překřtí – ačkoliv dle mého mínění byl by tento název jistě miloučkový a vhodný.*“²⁸⁷ Název časopisu nakonec zůstal. Ať už se ze strany čtenářů setkával s dotazy, proč vybrali právě tento název, nebo šlo o jeho vlastní iniciativu, rozhodl se v 6. čísle 1. ročníku všechny seznámit s tím, proč se *Srdíčko* jmenuje právě *Srdíčko*. Jakmile padlo v nakladatelství rozhodnutí, že se začne s vydáváním časopisu pro menší děti, každý přišel s návrhem nového názvu. Mezi návrhy se objevily názvy *Školáček*,

²⁸⁴ ŠVEC, Štefan. *Česky psané časopisy pro děti (1850–1989)*. Praha: Karolinum, 2014, s. 356–361.

²⁸⁵ *Literární archiv Památníku národního písemnictví, fond Procházka František Serafínský, číslo fondu 1363. Korespondence přijatá – Schweigstill Bohumil (1931–1935), Praha, 1. 7. 1932.*

²⁸⁶ Báseň *Lusky* byla nakonec otištěna ve 3. čísle 1. ročníku časopisu *Srdíčko*.

²⁸⁷ Tamtéž, 1. VII. 1932.

Krásné čtení, Sluníčko nebo Kašpárek. „Nakonec však dostal nový časopis jméno, o němž jsme ani neuvažovali. A takhle to bylo: Já zatím psal pro něj pohádky a povídečky. Když jsem pak psal o tom, jak andělíčkové malovali jablíčka, napadlo mě při tom, že to píšei nejmenším čtenářům – do srdíčka.“²⁸⁸ V případě *Malého čtenáře* nastoupil Schweigstill již do rozjetého vlaku, zatímco v *Srdíčku* začínal úplně od nuly, o vedení se nemusel s nikým dělit a upravil si jeho skladbu tak, jak vyhovovala jemu.

Srdíčko (viz příloha č. 9) vycházelo mezi lety 1933–1942, a to nejprve jako čtrnáctideník. Od 4. ročníku pak časopis vycházel každý týden. Vzhledem k tomu, že byl určen dětem školního věku, dodržoval rytmus školního roku a stejně jako *Malý čtenář* přes prázdniny nevycházel. Schweigstill tak v průběhu jednoho roku dostal na starost redakce dvou časopisů. Bylo výhodou, že *Srdíčko* i *Malý čtenář* vycházely v jednom nakladatelství, stačilo tak žádosti o nové příspěvky rozesílat potenciálním autorům jen jednou a došlé texty pak vhodně tematicky nebo stylově rozdělit. Zatímco *Malý čtenář* se vyprofiloval jako časopis pro starší děti, plný dobrodružných příběhů, textů na pokračování a vyprávění o běžném životě dětí v průběhu roku, tak *Srdíčko* se zaměřilo na děti mladšího školního věku. Jeho stránky plnily zejména krátké básně, pohádky nebo loutkové hry.

Všechny texty byly rovněž doprovázeny fotografiemi nebo obrázky výhradního ilustrátora Cyrila Kotyšana²⁸⁹. Ojedinele se na zadní straně obálky objevovaly kreslené příběhy. Nejednalo se o seriál, nebyly spolu nijak tematicky spojené, Schweigstill se totiž kresleným příběhům dlouho bránil. Významnější místo si v časopise vybudovaly až od 7. ročníku 1938/1939, kdy začala zadní stránka časopisu patřit výhradně jim. Obrázková složka byla samozřejmě v rukou Cyrila Kotyšana. Autoři textové části se měnili. Nejvíce textů ale napsal

²⁸⁸ SCHWEIGSTILL, Bohumil. Jak dostalo Srdíčko jméno., *Srdíčko*, 1932/1933, roč. 1, č. 6, s. 89.

²⁸⁹ Narodil se 11. ledna 1899 v Praze a zemřel 11. listopadu 1978 v Praze. Byl významným československým malířem a ilustrátorem, v časopise *Srdíčko* byl jediný, kdo vytvářel vizuál časopisu. Mimo ilustrací pohádek a básní mu zde od roku 1938/1939 vycházely kreslené příběhy, později i celé seriály. Připravoval rovněž návrhy papírových loutek pro loutkové hry, které se v časopisu objevovaly, a sérii archů s postavami do betléma. První arch vyšel kolorovaný, ty další už si museli čtenáři vybarvit sami, stejně jako pozdější postavy ze souboru lidových zvyků a tradic. Spolu se Schweigstillem spolupracoval i na některých jeho knihách, např. *Jak šlo Srdíčko do světa* (1936), *Srdíčko na prázdninách* (1938) nebo *Srdíčko ve zlaté Praze* (1937).

Jaroslav Mácha. Jednostránkové kreslené příběhy byly jen začátkem. O dva ročníky později se v časopisu poprvé objevily obrázkové příběhy s pokračováním, *Dobrodružství veliká – opičáka Pepíka* měla celkem 34 pokračování. Vizuál tradičně obstaral Kotyšan, na Schweigstillovi bylo vytvořit příběh. Celé vyprávění stálo na příhodách opičáka Pepíka. Toho lovci chytili v Africe a převezli do Československa, kde jde kvůli své „opičí“ povaze z problému do problému. Nešlo o zcela originální nápad. Jako redaktor dvou časopisů v nakladatelství Vilímek měl přístup ke všem archivním číslovům, takže znovu rozpracoval některé části příběhu o opičáku Fukovi, které vycházely na pokračování v *Malém čtenáři* v letech 1904–1905 a v roce 1920 je nakonec jejich autor Jaroslav Houdek vydal knižně²⁹⁰. Schweigstill tímto způsobem postupoval celkem často v případě svých her i pohádek, jak už bylo řečeno, i když většinou přepracovával svá vlastní díla. V posledním ročníku z roku 1941/1942 byla otištěna kreslená dobrodružství pod názvem *Dobrodružný film Ferdy Ferdáska*. Tato postava Ferdy Ferdáska byla spojena především s časopisem *Malý čtenář* (viz kapitola 7.1.3.), ale objevovala se i v *Srdíčku*, nejprve nepravidelně, v posledním ročníku pak v každém čísle. Schweigstill použil již známé a ověřené lokace a vyslal Ferdu Ferdáska za dobrodružstvími do Afriky, kde se mimo jiné setkal i s opičákem Pepíkem, kterému se z Československa podařilo vrátit zpět domů.²⁹¹

Významnou součástí časopisu se rovněž stala rubrika Hádej, hádej, hadači²⁹². V každém čísle v ní byly zveřejňovány soutěžní hádanky. Jak píše redakce, „[z]namenitým prostředkem k zbystření mysli a při tom současně velmi ušlechtilou zábavou je luštění hádanek. Proto zařadíme do každého čísla „Srdíčka“ jednu, případně více hádanek, a mezi správné luštitelé rozdělíme **DESET PĚKNÝCH KNÍŽEK**.“²⁹³ Neodměňovali se jen ti nejrychlejší luštitelé

²⁹⁰ Druhé vydání této knihy z roku 1933 bylo dokonce v 11. čísle v 1. ročníku doporučováno jako vhodná a zajímavá literatura v sekci Z knihy do srdíčka.

²⁹¹ PROKÚPEK, Tomáš, Pavel KOŘÍNEK, Martin FORET a Michal JAREŠ. *Dějiny československého komiksu 20. století*. Praha: Akropolis, 2014., s. 272–274.

²⁹² Rubrika byla v posledním, 20., čísle 2. ročníku přejmenována na „Oříšky k louskání – pro radost, zasmání“.

²⁹³ [Redakce] SCHWEIGSTILL, Bohumil. Hádej hádej, hadači!. *Srdíčko*. 1932/1933, roč. 1, č. 1, s. 15.

hádanek z jednotlivých čísel. Na konci ročníku byli oceněni i ti, kterým se podařilo vyluštit hádanek nejvíce.

Srdíčko přežilo *Malého čtenáře* o necelý jeden rok. Jeho vydávání bylo oficiálně zastaveno v roce 1942, ale i přes svůj krátký, desetiletý život, se významně zapsalo mezi dětské časopisy meziválečného období. *Srdíčko* se ukázalo jako velký komerční úspěch. Během 1. ročníku se prodalo celkem 18 tisíc výtisků časopisu, u následujícího ročníku pak náklad stoupl na 22 tisíc výtisků.²⁹⁴ Ale i když byl časopis mezi čtenáři populární, tehdejší kritika ho hodnotila neutrálně až záporně. Ilustrace považovali sice za zručně provedené, ale až příliš jednotvárné, barevně vulgární, až příliš se blížící plakátu. Příběhy i básně hodnotili jako jednoduché až primitivní. „*Srdíčko (...) podřizuje se zálibám dětí bezvýhradně a jeho obsah je ve znamení líbivosti a konvence. Serie básniček, v nichž se pod primitivní formou lidové poesie skrývá často bezradnost, postrádá básnické hodnoty. Pohádky neprokazují vnitřní ukázněnosti klasických pohádek, podle nichž jsou tvořeny, a neprojevují snahy o tvůrčí úsilí. Stejně i příběhy ze života dětí nám předvádějí věčně stejné, šablonovité postavy, které ostře kontrastují s pestrostí typů dětských, s nimiž se setkáváme v denním životě.*“²⁹⁵ Ani jedna z výše kritizovaných skutečností zřejmě dětem ani jejich rodičům nevadila. A i když příběhy a pohádky byly schematické, rozhodně ne originální a místy až příliš jednoduché, své pravidelné čtenáře si našly a zpříjemňovaly jim chvíle předválečného dětství.

7.1.3. Tři klíčoví postavy v díle Bohumila Schweigstilla – Kašpárek, Ferda Ferdásek a Srdíčko

Princip postavy malého kluka, skrze kterého může autor přímo promlouvat s dětmi, využil Schweigstill nejprve v loutkovém divadle v postavě Kašpárka, posléze ho úspěšně zopakoval v *Malém čtenáři* (Ferda Ferdásek) a *Srdíčku* (Srdíčko). Každá z těchto tří figurek byla trochu odlišná, přizpůsobená tomu, kde byla použita a s jakým publikem nebo čtenářstvem komunikovala. Postavu

²⁹⁴ *Literární archiv Památníku národního písemnictví, fond Mrkvička František Vladimír, číslo fondu 1136. Korespondence přijatá – Schweigstill Bohumil (1934–1935), Praha, 29. 8. 1934.*

²⁹⁵ HRDLIČKA, Rudolf. Časopisy a noviny pro děti a mládež. In: Pazourek, Vladimír – Tenčík, František (eds.): *Literatura pro mládež 1940*. Brno, Společnost pedagogického musea v Brně 1940, s. 75.

Kašpárka a posun jeho podoby a charakteru jsem rozebrala v předcházející kapitole „Nová koncepce Kašpárka a její kritika“, v této části se budu tedy věnovat především postavám Ferdy Ferdáska a Srdíčka.

V 53. ročníku *Malého čtenáře* se poprvé objevila rubrika, která se stala pro tento časopis po několika číslech signifikantní a zároveň velmi oblíbenou mezi čtenáři, rubrika Ferdův rozhlásek. Ferdu Ferdáska vytvořil Schweigstill tak, aby svým vtípem a svérázným způsobem vyprávění byl starším dětem, na které se *Malý čtenář* zaměřil, co nejbližší, aby v jeho krátkých příbězích našli odraz svých vlastních životů, ale zároveň i poučení. Ferda k nim promlouval prostřednictvím vlastnoručně vyrobeného rozhlasu, s jehož fungováním čtenáře, nebo vlastně posluchače, seznámil hned v prvním čísle.

„Teď mohu mluvit s celým československým světem docela bez drátu a bez antény. Můj vynález má ko-lo-sál-ní budoucnost a čtenáři Malého čtenáře mě jistě přijmou rádi s mým aparátem. Můj trúbofon pracuje na spálené vlně, jejíž délka je různá a řídí se podle toho, kam až ta vlna běží. Proto má moje vysílačka velikou výhodu před jinými, kde mají vlnu s jednou jedinou délkou, že když se jim někde přetrhne, jsou s rozhlasem v koncích. Můj rozhlásek nevrčí, nešišlá, nekřičí, neprská, nekašle, neskučí, nepíská, nechrchlá no, krátce a dobře, můj trúbofon vůbec nedělá nic. V poslední chvíli se mi podařilo ještě vynález zdokonalit a zařídít na ilustrace.“²⁹⁶

Ferda rozhodně nebyl hochem, který by měl dětem sloužit za příklad. Působil spíš jako někdo, kdo je na jejich straně. Kdo stojí v každém průšvihů po jejich boku připravený okamžitě poradit, jak se z něj co nejrychleji dostat. Vyprávěl svoje příhody vždy s humorem a nadsázkou, často si v nich i vymýšlel a neopomněl zdůraznit svoji vlastní genialitu.

²⁹⁶ SCHWEIGSTILL, Bohumil. Ferdáskův rozhlásek. *Malý čtenář*. 1933/1934, roč. 53, č. 1, s. 18.

„Za celé prázdniny jsem se tam vykoupal jenom třikrát, ale vždycky ve svátečních šatech, za kteréžto osvěžení jsem doma dostal velikou pochvalu a uznání, které zdobilo moje záda.“²⁹⁷

Schweigstill psal pro děti, ale v této rubrice se sám snažil psát jako dítě.

„Když někdo zůstane po škole, tu se doma vždycky dobře osvědčuje povídání, že školník zvonil o hodinu později nebo že pan učitel měl nějakou práci ve škole, a aby mu nebylo smutno, že jste tam zůstali s ním. (...) A nikomu ani muk o tom, co vám poradil váš Ferda Ferdásek a jeho rozhlásek.“²⁹⁸

Aby podpořil zdání toho, že Ferda někde v Československu skutečně žije, příspěvky byly vždy otištěny bez podpisu Schweigstilla.

„Proto dobře uděláte, když dáte číst každý můj rozhlásek tatínkovi a zvláště ho upozorníte, že všechny „vlastnoručně“ vysílá váš přítel F. Ferdásek, který je pytel moudrosti a má ohromné zkušenosti.“²⁹⁹

Forma rozhlasového vysílání zmizela spolu s časopisem *Malý čtenář* v roce 1941, kdy byl cenzurou zakázán. Nikoliv však Ferda. Ten se pod taktovkou Schweigstilla jen přestěhoval do jiného časopisu, *Srdíčka* (viz kapitola 7.1.2.). Ztráta rozhlasu postavu Ferdy změnila. Neztratil sice svůj smysl pro humor, zmizel ale jeho atypický způsob komunikace. Vyprávění jeho příběhů teď bylo zobrazeno obrázkovou formou, a ta už u čtenářů nemohla vyvolat zdání toho, že celý text i s obrázky pochází z pera jakéhosi existujícího Ferdy. Ferda chlapec se tak změnil na Ferdu postavu.

Použitím rozhlasu v tištěném textu Ferdy Ferdáska vytvořil Schweigstill v otázce komunikace jakousi spojnicí mezi Kašpárkem a Srdíčkem. Kašpárek

²⁹⁷ Tamtéž, s. 18.

²⁹⁸ SCHWEIGSTILL, Bohumil. Ferda Ferdásek vysílá rozhlásek. *Malý čtenář*. 1933/1934, roč. 53, č. 2, s. 39.

²⁹⁹ SCHWEIGSTILL, Bohumil. Ferda Ferdásek vysílá rozhlásek. *Malý čtenář*. 1933/1934, roč. 53, č. 4, s. 79.

byl a je postavou určenou pro jeviště. I když se objevil v některé z jeho pohádek, šlo zpravidla vždy o pohádku z prostředí divadla, kde i vystupovaly další loutky a připomínaly to, že se v brzké době musí vrátit zpátky na jeviště, aby je děti nepostrádaly. Hlavní výhodou divadelního prostředí, na rozdíl od literatury nebo i rozhlasu, je možnost oboustranné komunikace s divákem. Divadlo, a loutkové divadlo pro děti obzvlášť, není monologem, ale dialogem, někdy skutečně jen mezi dvěma účastníky – herci a diváci jako dva celky, jindy napočítáme účastníků mnohem víc – herci a diváci jako jednotlivci. Kašpárek dokáže pracovat s oběma typy dialogů. V jedné inscenaci chce Kašpárek nejprve po dětech, aby byly potichu a neprozradily, že se na jevišti skrývá on, a hned následně se jich vyptává, zda kmotra Smrt, kterou očekávají, dorazí v daný čas.

„Kašpárek: (...) No, a co myslíte, děti, bude ta zubatá kmotra u nás – do pěti? (Děti volají: nebude). Však si myslím, pane, ta si zajde nejmíň do šesti. (...)“³⁰⁰

V obou případech očekává Kašpárek jednotnou odpověď. Oproti tomu ve hře *Pytláci* je moment, kdy chce Kašpárek slyšet různé varianty odpovědi.

„Kašpárek: (...) Rychtáře jsem tedy vyplašil a prohnal, ale rád bych věděl, co se stalo se sousedem Brázdou. Chytil ho pan myslivec? (Děti vypravují.) Tak vidíte, jak to špatně skončilo.“³⁰¹

Komunikace Ferdy Ferdáska je příkladem přímé jednostranné komunikace. Ferda promlouvá přímo ke svým čtenářům/posluchačům skrze rozhlas, jejich případné reakce ale neslyší. Srdíčko je čtenáři vzdáleno nejvíce. Rovněž s ním navazuje jednostrannou komunikaci, v některých případech přímou (v časopise), v jiných pak nepřímou (některé knihy). Přímá funguje na stejném principu jako u Ferdy, jen místo rozhlasu promlouvá Srdíčko přiznanou literární formou. V prvním čísle I. ročníku se dětem představuje takto:

„(...) Chci kamarádem tvým se stát,

³⁰⁰ SCHWEIGSTILL, Bohumil. *Ošizená smrt*. Praha: Kočí, 1922, s. 17.

³⁰¹ SCHWEIGSTILL, Bohumil. *Pytláci*. Praha: Veselý, 1929, s. 13.

*tak jako ty jsem mladý,
věrně tě budu provázet
kamkoli půjdeš, všady!
Chci doma s tebou bývatí,
chci s tebou chodit v školu –
stům písniček tě naučím,
smát budeme se spolu,
v hádankách vtipnou kašičku
dám tobě z mísy jíst,
ve vyprávění pohádek
s babičkou chci se střídat.*

(...)

Ted' znáš mne, malý čtenáři...

Jsme druhy? Ruku na to!

Přátelství věrné ve světě

je nade všecko zlato!

A přijdu příště, ke mně snad

se neobrátíš zády,

naopak, vzkřikneš radostně:

»Srdíčko« už je tady!

»Srdíčko« už je tady!»³⁰²

Knižní Srdíčko naopak komunikuje se čtenáři nepřímou. V příběhu v knize vystupují děti, se kterými Srdíčko mluví, a které reprezentují ty, jež celý text čtou. Skrze děti-postavy promlouvá ke skutečným dětem. Nemusí jít nutně jen o konverzaci. Srdíčko může děti-postavy poučovat o tom, jak by se měly správně chovat, což se následně přeloží jako pokyn pro děti skutečné.

*„Srdíčko zatím zaklepal a dveře druhé třídy, kde byly samé dívenky,
které poutníčka už skoro všechny znaly, a radostí tiše zatleskaly.*

³⁰² MÁCHA, Jar. »Srdíčko« se představuje svým malým přátelům. *Srdíčko*. 1933/1934, roč. 1, č. 1, s. 2–3.

*Slečna učitelka se usmála a vybídlá Srdíčko, aby dívenkám samo napřed ukázalo, co umí. Srdíčko odpovídalo na každou otázku tak dobře a hlasitě, jako nejlepší žáček. Ale i dívenky uměly všechno, čemu se ve škole naučily, a Srdíčko je za jejich pilnost pochválilo a za odměnu jim vypravovalo nejhezčí pohádky, které znalo.*³⁰³

I když jsou všechny tyto tři postavy rozdílné (objevují se v odlišných prostředích, jsou určeny pro různě staré čtenáře/diváky, nemají stejnou povahu), najdeme mezi nimi několik důležitých rovnic. Především, všechny vyšly z pera jednoho stejného autora, který tím, podle mého názoru, dokázal, že si byl vědom toho, že ke všem dětem nelze přistupovat stejným způsobem. Že je třeba neustále hledat a dotvářet různorodé podoby komunikace, které nejspíše nebudou všechny vyhovovat jednomu dítěti, ale jejich použitím se rozšíří čtenářská/divácká základna o ty, které dosud žádný způsob neoslovil. A rovněž všechny tři potvrdily, že dítě potřebuje mít v příběhu nějakého partnera, se kterým by se ztotožnilo a celé dobrodružství prožívalo spolu s ním. I když mu mnozí kritici vyčítali, že se svou tvorbou snaží především dětem zalíbit a stranou tak ustupuje výchovná složka, případně umělecká, i když na tu kladl Schweigstill prakticky nulový důraz, prokázal ve svých hrách, že výchovné působení by mělo být vždy spojeno s pozitivními emocemi, s líbivostí. Co se dětem nelíbí, tomu většinou nevěnují pozornost. A pokud něčemu nevěnují pozornost, nezanechá to v nich sebemenší stopu.

³⁰³ SCHWEIGSTILL, Bohumil. *Jak šlo Srdíčko do světa*. Praha: Nakladatelství Jos. R. Vilímek, 1936, s. 64.

8. Schweigstillova loutkářská a literární činnost po roce 1945

Obsazení Československa Němci a následné vytvoření Protektorátu Čechy a Morava bylo ranou pro rozvíjející se českou kulturu. Vše, co by mohlo sloužit jako platforma pro vlastenecké projevy, bylo dříve či později zakázáno. Stejný osud potkal i oba časopisy pro děti, ve kterých Schweigstill řídil redakci. *Malý čtenář*, jak bylo řečeno, musel ukončit svoji činnost v roce 1941, *Srdíčko* posléze v roce 1942. Veškerou aktivitu tak Schweigstill v této době věnoval knihám, jichž vydal mezi lety 1939–1945 celkem jedenáct. Ve srovnání se stejně dlouhým časovým obdobím před válkou, kdy jich dokázal vydat 59 (mezi lety 1928-1934), jde sice o výrazně nižší číslo, nicméně i tak jde, vzhledem k situaci, o početný náklad.

V době, kdy se válka blížila ke konci a vojska Spojenců překročila Rýn a pokračovala do centrální části Německa, oslavil Schweigstill sedmdesáté narozeniny. Energie ho prozatím neopustila, i když si byl vědom toho, že tak velký podnik, jako další vlastní loutkové divadlo nebo vedení redakce časopisu, by nemusel zvládnout. Pokračoval dále ve vydávání pohádek a loutkových her. Do roku 1948, kdy vydal poslední titul *Pohádky o panenkách*, mu vyšlo ještě 13 knih. Ale ani poté, když jeho aktivní činnost v divadelní a literární oblasti skončila, nezůstal stát zcela stranou kulturního dění. Působil i nadále jako odborný poradce různých loutkářských souborů, pražských či mimopražských, profesionálních či amatérských. Většina následujících událostí má oporu především ve Schweigstillových nevydaných pamětech. Spolupráce s ním byla pro soubor buď příliš krátkou záležitostí na to, aby se o ní zanesla zmínka do kroniky nebo zápisu souboru, případně šlo o soubory amatérské, které si kroniky často nepoživovali.

8.1. Spolupráce s loutkářskými soubory

Hned na začátku 50. let začal po jeho znovuootevření spolupracovat s loutkovým divadlem v Lounech. Toto divadlo bylo nejstarší profesionální loutkovou scénou v republice, svůj provoz zahájilo v roce 1920, hrálo pro děti

i pro dospělé i během válečných let. Válka v divadle způsobila rozsáhlou generační výměnu, starší členové souboru odešli a ti mladší vytvořili vlastní skupinu, která začala pracovat s novými loutkami a novými hrami, ať už přejetými, nebo originálními. Nová dramaturgie neseseděla do původní, již značně zastaralé, budovy, a proto byla po válce zahájena rozsáhlá přestavba, během níž divadlo získalo novou kulisárnu, klubovnu a sociální zařízení.³⁰⁴

Po znovuotevření divadla zástupci souboru požádali Schweigstillu, zda by pro ně nenapsal loutkovou hru. Jeho texty využívali velmi často, potřebovali ale hru aktuální a především novou. Schweigstill souhlasil a text pro jejich divadlo skutečně sepsal. Soubor hru nazkoušel, byla ale v brzké době zakázána osvětovým inspektorem. Jak zástupci divadla v Lounech, tak Schweigstill se snažili vypátrat důvod, proč byla hra zakázána. Jako první je napadl důvod politický. Byl snad Schweigstill podezřelý z kolaborace s nacisty během války? Posléze se ale ukázalo, že jeho profil byl čistý a hra získala povolení přímo od ministra školství. Osvětový inspektor se údajně poté přiznal, že zákaz pramenil z jeho přesvědčení, že v loutkovém divadle v Lounech se hrálo od Schweigstillu her již víc než dost.³⁰⁵

Na konci 50. a na začátku 60. let spolupracoval se 114. osmiletou střední školou na Praze 1 v Křížovnické ulici 7, kde vedl loutkářský kroužek. Scházeli se v úterý odpoledne a jeho hodiny většinou navštěvovali chlapci, které práce s loutkami zajímala více než děvčata. Současně s tím pracoval s pionýry a pionýrkami, kteří se scházeli v klubovně v ulici Karoliny Světlé nedaleko Schweigstillova domu. Zatímco s loutkářským kroužkem na škole v Křížovnické ulici se účastnil i představení, tak s pionýry se věnoval jenom přípravě. Zasvětil je do základů loutkovodičství, pomohl jim vybudovat divadelní scénu a získat loutky, seznámil je s vhodnými hrami pro loutky, ale samotná představení pak již byla zcela na nich.³⁰⁶

³⁰⁴ Historie. Z historie a současnosti loutkářství v Lounech. *Loutkové divadlo v Lounech* [online]. [2016] [cit. 2016-06-21]. Dostupné z: <http://loutkove-divadlo.cz/historie/>.

³⁰⁵ *Praha, Divadelní oddělení Národního muzea, fond C11369/A25115*, Bohumil Schweigstill – Vzpomínky nejstaršího principála z doby obrození českého loutkového divadla – roky 1910–1930. Nevydaný rukopis, s. 16.

³⁰⁶ Tamtéž, s. 16.

Asi nejvýznamnější spolupráci v tomto období se mu podařilo navázat s loutkáři v Malostranské besedě. Obliba loutkového divadla v 50. a 60. letech rostla a města se snažila získat pro svoje území alespoň jednu stálou loutkovou scénu s kvalitním souborem. Osvětová beseda Prahy I disponovala velmi dobrým prostorem pro divadlo, sály v Malostranské besedě, ale chyběl soubor, který by v nich hrál. I ten se nakonec podařilo najít, ale jak se posléze ukázalo, nesplňoval zcela představy Osvětové besedy. I když se divadelníci scházeli na zkoušky, dokázali za rok 1960 odehrát jen jedno představení. Zástupci Osvětové besedy v tento moment vyhledali Schweigstilla a požádali ho o pomoc. Domnívali se, že jeho autorita a pověst významného loutkáře a dramatika by snad mohla u souboru vyvolat nějakou změnu v přístupu. A pomoci mělo i to, že tři z loutkářů navštěvovali školu u sv. Mikuláše v Josefské ulici a znali tak Schweigstilla i jako pedagoga. Ten soubor navštívil a následně přislíbil, že jim pomůže. V té době mu bylo 86 let a zdravotně na tom nebyl nejlépe. Nicméně i tak se rozhodl s loutkáři představení nejen nazkoušet, ale následně ho s nimi i odehrát. Jeho oddanost loutkovému divadlu a jeho divákům skrze mladší generaci loutkářů byla v každém případě obrovská. Naplno se pustil se souborem do zkoušení. I když se morálka loutkářů zlepšila a podařilo se jim inscenaci dovést téměř do ideálního tvaru určeného k prezentaci, premiéra nakonec neproběhla. Události, které soubor postihly, už Schweigstill ovlivnit nemohl. Malostranská beseda byla kulturním centrem Prahy I, logicky se v ní střídalo více různých souborů a místnosti se tak musely střídát. Dekorace a kulisy, které měly v místnosti uschované, jim pak někdo naházela do mokrého sklepa, kde se zničily. Tato událost vzala mnoha členům chuť ještě někdy hrát. Do souboru pak přišli noví členové z řad pionýrů a pokoušeli se soubor dát znovu dohromady. V této chvíli už s nimi Schweigstill ale nespolečně pracoval.³⁰⁷

³⁰⁷ *Praha, Divadelní oddělení Národního muzea, fond C11369/A25115, Bohumil Schweigstill – Vzpomínky nejstaršího principála z doby obrození českého loutkového divadla – roky 1910–1930. Nevydaný rukopis, s. 16–17.*

8.2. Závěr Schweigstillova života

Schweigstillův zdravotní stav se od chvíle, kdy opustil soubor v Malostranské besedě, stále zhoršoval. Na pravidelné vycházky po Starém Městě a Malé Straně, ze kterých si ho pamatovala většina jeho známých a přátel, téměř přestal vyrážet. Zdržoval se většinou doma a ven vyrážel jen ve výjimečných případech. V jednom takovém momentu ho při procházce na Karlově mostě potkal Vojtěch Cinybulk a zaznamenal, jak na něj Schweigstill působil.

„Naposledy jsem ho potkal loňského podzimního večera proti Národnímu divadlu, tedy v okruhu jeho stařeckých procházek. Šel o holi, pohublý, hlasem jakoby vybledlým se vyptával na naše společné známé.“³⁰⁸

Na konci listopadu roku 1964 odešel Schweigstill definitivně z Prahy a odstěhoval se do Příbrami k sestře. Nejspíše tušil, že jsou před ním jeho poslední dny a zatoužil vrátit se zpět do svého rodného kraje. Sestra se o něj starala až do 3. prosince 1964, kdy zemřel. I když strávil převážnou část svého života v Praze, vybudoval si zde pověst úspěšného loutkáře, zdatného pedagoga a nezdolného autora, měl zde přátele a známé, i přes to byl nakonec pochován do rodinného hrobu v Příbrami na hřbitově Panská louka (viz příloha 7 a 8).

8.3. Odkaz práce Bohumila Schweigstillia

Schweigstill byl postavou, která vyvolávala, a často ještě dodnes vyvolává, mezi divadelníky ostré spory. Už za jeho života existovaly dvě nesmiřitelné skupiny, z nichž jedna, sdružená zejména kolem redakce časopisu *Český loutkář*, později *Loutkář*, ho zatracovala pro jeho málo umělecký přístup a přílišnou snahu o líbivost, zatímco druhá, tvořená redakcí časopisu *Naše loutky* a dalšími kolegy loutkáři amatéry, ho ze stejných důvodů vychvalovala. Ať už se připojíme ke kterékoliv skupině, nelze popřít, že svojí rozsáhlou autorskou a obětavou divadelní prací zanechal obrovské množství postupů a textů určených pro snadnou přípravu loutkového divadla pro děti. Ne všechny

³⁰⁸ CINYBULK. Vojtěch. Za Bohumilem Schweigstilllem. *Československý loutkář*. 1965, roč. 15, č. 2, s. 37.

hry jsou dnes ale ještě použitelné. Některé texty jsou pro dnešní děti až příliš naivní, a to i jako pohádky. I tak jich ale zbývá dostatečné množství, se kterým mohou tvůrci pracovat i v současnosti.

Od smrti Bohumila Schweigstilla uplynulo 51 let, v jejichž průběhu se jeho hry stále objevovaly a objevují na repertoáru loutkových divadel, i když samozřejmě ne v tak hojně míře, jako za jeho života. Od 70. let se do jejich inscenování pouštěly především soubory amatérské. Pro ně byly hry dostatečně jednoduché, napsané přehledně a se všemi potřebnými instrukcemi, takže se daly snadno zinscenovat. Pro příklad uveďme ty soubory, které se s nimi posléze účastnily některé z velkého množství loutkářských přehlídek, ať už soutěžních (Zlaté slunce v Boskovicích, Festival loutkářů Praha, Loutkářská Chrudim), nebo nesoutěžních (Třebíčské loutkářské jaro, Okresní loutkářská přehlídka Beroun). Na přehlídce v Třebíči sehrál loutkový soubor Třešť v roce 1970 hru *Strašidlo v chalupě*.³⁰⁹ Dále pak v roce 1980 na Festivalu loutkářů v Praze předvedl Loutkový soubor Kašpárkovo divadlo *Kašpárkovo pometlo-zametlo*.³¹⁰ Stejnou hru si pak o 9 let později k prezentaci na Boskovické přehlídce Zlaté slunce vybral Loutkový soubor Starost z Prostějova.³¹¹

I v současnosti (polovina roku 2016) existují v republice soubory, které mají některou ze Schweigstilových her na repertoáru. Plzeňské Loutkové divadlo v Boudě, neprofesionální divadlo, které spolupracuje s Muzeem loutek, uvedlo 6. 2. 2016 premiéru hry *Kašpárek s Honzou v zakletém hradu*. Inscenace byla dokonce ze západočeské loutkářské přehlídky doporučena na postup do celostátní přehlídky, kterou je Loutkářská Chrudim.³¹²

Originálním způsobem přistoupilo k dramatice Bohumila Schweigstilla pražské divadlo Elf. Pro muzikál *Peklo s ježibabou* jim jako předloha posloužilo více jeho her najednou. Vybrané vhodné motivy a zápletky doplnili originální

³⁰⁹ MATOUŠEK, Mirko. *Tři desítky Loutkářských jar v Třebíči*. Třebíč: MKS, 1996, 27s.

³¹⁰ Festival loutkářů, 12. ročník. *Databáze českého amatérského divadla* [online]. [2016] [cit. 2016-06-21]. Dostupné z:

http://www.amaterskedivadlo.cz/main.php?data=prehlidka_rocnik&id=1251.

³¹¹ BAŠTA, Antonín. Zlaté slunce vychází v Boskovicích. *Loutkář*, 1990, ročník 40, č. 7, s. 151-152.

³¹² Kašpárek s Honzou v zakletém hradu. *Loutkové divadlo V Boudě*. [online]. [2015] [cit. 2016-06-21]. Dostupné z: <http://www.vboude.com/products/kasperek-s-honzou-v-zakletem-hradu1/>.

hudbou a písněmi a vytvořili tak pohádku o tom, „(...) *jak Kašpárek čertům utek, ježibabu vypek a kobytku si vysloužil.*“³¹³

Posledním souborem, který bych ráda zmínila, je Divadlo Povidlo z Otrokovic. To uvádí kus, ve kterém Kašpárek s Honzou vydělávají peníze na splacení dluhu Honzovy maminky tím, že v pekle léčí nemocného Lucifera. Hru *Jak Kašpárek a Honza léčili čerta* odehráli v roce 2011 i na 45. ročníku přehlídky Třebíčské loutkové jaro.³¹⁴ Soubor i hra zde z pohledu porotců a kritiků propadly. Soubor zejména kvůli tomu, že „(...) *výsledek jejich práce je velký zmatek a nedorozumění*“³¹⁵, navíc doplněný nechutnými detaily. U samotné hry je pak problém ten, že se vyznačuje „(...) *nekvalitním a mnohomluvným textem.*“³¹⁶

V současnosti se Schweigstillový texty potýkají se stejnými výtkami, kterým autor musel čelit v době jejich vzniku a prvního uvedení. I tak se ale stále na repertoáru některých souborů objevují a zůstávají na něm i několik let.

³¹³ Peklo s ježibabou. *divadlo Elf*. [online]. [2013] [cit. 2016-06-21]. Dostupné z: <http://www.divadloelf.cz/repertoar/peklo-s-jezibabou/>.

³¹⁴ Současný repertoár divadla. *Povidlo*. [online]. [-] [cit. 2016-06-21]. Dostupné z: <http://www.povidlo.wz.cz/repertoar/repertoar.htm>

³¹⁵ DEJL, Jaroslav. 45. Třebíčské loutkářské jaro. *Loutkář online*. [online]. [2013] [cit. 2016-06-21]. Dostupné z: <http://www.loutkar.eu/index.php?h&id=2011068>

³¹⁶ Tamtéž.

9. Závěr

Celoživotní práce Bohumila Schweigstilla byla vždy podřízena dětem. Kvůli nim učil, kvůli nim hrál divadlo, kvůli nim psal texty, ať dramatické, nebo prozaické. A jeho soustředěná pozornost na spokojeného dětského diváka byla rovněž důvodem, proč byl mnohými kritiky i divadelníky své doby, ostatně i doby pozdější, zatracován.

Jeho přínos loutkovému divadlu první poloviny 20. století tkví v několika významných bodech. Svoji aktivní činností v divadle ve Vladislavově ulici a divadle v zahradě Kinských otevřel mnoha pražským dětem trvalý přístup k loutkovému divadlu. Volné vstupenky na představení, které rozesílal do škol, pravidelné vycházky žáků školy u sv. Mikuláše, kde vyučoval, a které byly spojeny s návštěvou divadla, neustále se měnící repertoár. To všechno byly důvody, proč divácká základna obou divadel narůstala, nebo se alespoň nezmenšovala. Dalším bodem pak byla jeho schopnost zásobovat dvě divadla, později dva časopisy, dostatečným množstvím textů. A i když často čerpal ze svých vlastních her a námětů, i přes to, že některé pohádky se od sebe lišily jen v malých detailech, dokázal zajistit repertoár oběma souborům, po vydání her i mnoha dalším divadlům. Ta oceňovala na jeho textech důraz na snadnou realizaci a komunikaci s dětským divákem. Jeho hry nebyly „velkým uměním“, které má divák sledovat s posvátnou hrůzou nebo emocionálním odstupem. Nikdy se o nic podobného ani nesnažil. Byly to veselé programy, „kašparkiády“, u kterých se počítalo s tím, že se do nich děti aktivně zapojí, ať už křikem, nebo i určitou činností. Měly se dětem především líbit a výchovně na ně působit. A v neposlední řadě tu je jeho přínos v utváření nové podoby Kašpárka. Ať už Schweigstill byl prvním, kdo z Kašpárka udělal českého chlapce, se kterým se děti mohly ztotožnit, nebo si tuto zásluhu přisvojil neprávem, byl určitě jedním z autorů, který za tuto novou koncepci naplno bojoval a nejvíce se zasloužil o její rozšíření.

Na druhé straně musíme připustit, že jeho hry, v začátcích jeho tvorby nápadité a neokoukané, ztrácely s každým dalším vydaným textem svoji originalitu. Jeho snaha vyprodukovat dostatečné množství textů, divadelních

i prozaických, se jednoznačně odrazila na jejich kvalitě. Loutkové hry měly, až na výjimky, stejnou stavbu, jako by byly psány podle schematické šablony. A přetvoření Kašpárka v chlapce sice vychází vstříc dětskému divákovi, ale zcela odporuje divadelní tradici.

Takže jak hodnotit Schweigstillův přínos? Tuto otázku si rok po Schweigstillově smrti položil jeho žák a kolega Vojtěch Cinybulk. Neposkytl čtenáři jasnou odpověď, ale spíše návod na to, z jakého hlediska Schweigstillovu práci zkoumat. *„Nechtěl jsem v těchto vzpomínkových řádcích hodnotit to, co udělal. Necítím se k tomu povolán, nejsem literární kritik a teoretik a měl jsem k němu asi příliš blízký vztah, než abych mohl být objektivní. Chtěl jsem ho jen připomenout a poslat poslední pohled a pokynutí ruky za dobrým, pilným člověkem, poctivým kantorem, který měl rád lidi a děti a chtěl jim z plna srdce dát všechno, co měl a uměl.“*³¹⁷ Pokud byla celá jeho tvorba vždy zaměřena na dítě, pak by i dítě mělo být tím, kdo rozhodne, zda se k jeho textům vracet. A protože stále ještě najdeme v České republice soubory, které mají jeho hry na repertoáru, soudím na základě poznatků získaných při výzkumu souvisejícím s touto prací, že má dětem začátku 21. století ještě co nabídnout.

³¹⁷ CINYBULK. Vojtěch. Za Bohumilem Schweigstilllem. *Československý loutkář*. 1965, roč. 15, č. 2, s. 38.

10. Seznam pramenů a literatury

Tištěné publikace monografické úrovně

- BAREŠOVÁ, Jana a kol. *Historie a současnost podnikání na Příbramsku*. Žehušice: Městské knihy, 2003, 247 s.
- BEZDĚK, Zdeněk. *Dějiny české loutkové hry do roku 1945*. Praha: Divadelní ústav, 1983, 109 s.
- BLECHA, Jaroslav. *Rodinná loutková divadélka: skromné stánky múz*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2009, 143 s.
- BLECHA, Jaroslav. *Rodinná loutková divadélka: herectvo na drátkách*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2013, 191 s.
- CÍFKA, Stanislav. *Jindřich Veselý. Tvůrce moderního českého loutkářství*. České Budějovice: Jihočeské nakladatelství, 1986, 109 s.
- CÍSAŘ, Jan. *Cesty českého amatérského divadla: vývojové tendence*. Praha: IPOS, 1998, 444 s.
- ČERNÝ, František (ed). *Dějiny českého divadla IV. Činoherní divadlo v Československé republice a za nacistické okupace*. Praha: Academia, 1983, 706 s.
- DOLEŽAL, Daniel, VELFL, Josef. *Toulky Příbramskem*. Příbram: Okresní úřad Příbram, 1994, 63 s.
- DUBSKÁ, Alice. *Dvě století českého loutkářství: vývojové proměny českého loutkového divadla od poloviny 18. století do roku 1945*. Praha: Akademie múzických umění, 2004, 302 s.
- DUBSKÁ, Alice. *Obrazy z dějin českého loutkářství: ke 40. výročí založení Muzea loutkářských kultur v Chrudimi*. Řevnice: Arbor vitae, 2012, 177 s.
- ENGELMÜLLER, Karel. *Marie Hübnerová*. Praha: Nakladatelství Aloise Srdce, 1928, 60 s.
- FORST, Vladimír, Jiří OPELÍK a Luboš MERHAUT. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. Díl 4 (S–Ž). Praha: ACADEMIA, 1985–2008, 1082 s.

- FORŠT, Duchoslav. *Loutkové divadlo v zahradě Kinských*. Praha: ONV, 1980, 5 s.
- HRDLIČKA, Rudolf. Časopisy a noviny pro děti a mládež. In: Pazourek, Vladimír – Tenčík, František (eds.): *Literatura pro mládež 1940*. Brno: Společnost pedagogického musea v Brně 1940, s. 73–76.
- CHALOUPKA, Otakar a Jaroslav VORÁČEK. *Kontury české literatury pro děti a mládež (od začátku 19. století po současnost)*. Praha: Albatros, 1984, 539 s.
- KLAS, Jiří. *Čarovná písňalka aneb Jak přemohl Kašpárek strašného draka*. Praha: Storch syn, 1930, 16 s.
- KLAS, Jiří. *Jak oškubal Kašpárek čaroděje aneb Čarovný kobereček*. Praha: Storch syn, 1931, 16 s.
- KLAS, Jiří. *Jak petrovští uloupili kozu*. Praha: Kočí, 1928, 23 s.
- KLAS, Jiří. *Oklamaný hastrman*. Praha: Kočí, 1927, 22 s.
- KLAS, Jiří. *Pan Čaroděj Čučejučeju*. Praha: Kočí, 1928, 23 s.
- KLOSOVÁ, Ljuba. *Život za divadlo: Marie Hübnerová*. Praha: Odeon, 1986, 283 s.
- KROFTOVÁ, Jarmila. *Nakladatel B. Kočí vzpomíná*. Praha: Jarmila Kroftová-Kočová, 1948, 394 s.
- MALÍK, Jan. *Národní umělec Josef Skupa: Listy z kroniky českého loutkářství*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1962, 145 s.
- MATOUŠEK, Mirko. *Tři desítky Loutkářských jar v Třebíči*. Třebíč: MKS, 1996, 27 s.
- NOVÁK, Ladislav. *Matěj Kopecký*. Praha: Orbis, 1946, 38 s.
- PROKŮPEK, Tomáš, Pavel KOŘÍNEK, Martin FORET a Michal JAREŠ. *Dějiny československého komiksu 20. století*. Praha: Akropolis, 2014, 1088 s.
- RICHTER, Luděk. *50 loutkářských Chrudimí: vývoj českého loutkového divadla v zrcadle festivalu*. Praha: Dobré divadlo dětem, 2001, 209 s.

- ROTT, František. *Schematismus pražského učitelstva obecných a měšťanských škol podle stavu z 1. ledna 1932*. Praha: Svaz učitelstva v hlavním městě Praze, 1932, 196 s.
- SCHWEIGSTILL, Bohumil. *Čarovný zvon*. Praha: Mareš, 1944, 30 s.
- SCHWEIGSTILL, Bohumil. *Čerti na hradě*. Praha: Kočí, 1921, 16 s.
- SCHWEIGSTILL, Bohumil. *Honza hledá Kašpárka aneb Kašpárek čaruje*. Praha: Kočí, 1925, 24 s.
- SCHWEIGSTILL, Bohumil. *Honzova komedie s čerty*. Praha: Storch syn, 1929, 16 s.
- SCHWEIGSTILL, Bohumil. *Honza kovář a čert*. Praha: Kočí, 1918, 29 s.
- SCHWEIGSTILL, Bohumil. *Honza princem a princ Honzou*. Praha: Kočí, 1924, 27 s.
- SCHWEIGSTILL, Bohumil. *Honza u krále*. Praha: Kočí, 1917, 30 s.
- SCHWEIGSTILL, Bohumil. *Jak čerti vyplatili čerta*. Praha: Kočí, 1922, 23 s.
- SCHWEIGSTILL, Bohumil. *Jak Kašpárek s Honzou pomohli princezně proti čertu*. Praha: Storch syn, 1946, 16 s.
- SCHWEIGSTILL, Bohumil. *Jak se Honza napil rozumu*. Praha: Storch syn, 1931, 24 s.
- SCHWEIGSTILL, Bohumil. *Jak udělal Kašpárek čáru přes čarodějovy čáry*. Praha: Storch syn, 1946, 16 s.
- SCHWEIGSTILL, Bohumil. *Jak šlo Srdíčko do světa*. Praha: Nakladatelství Jos. R. Vilímek, 1936, 81 s.
- SCHWEIGSTILL, Bohumil. *Jak v hospodě čerta napálili*. Praha: Kočí, 1918, 26 s.
- SCHWEIGSTILL, Bohumil. *Kašpárek a čarovný poklad železného rytíře*. Praha: Storch syn, 1946, 16 s.
- SCHWEIGSTILL, Bohumil. *Káča a drak aneb Jak šli ve Zlámané Lhotě na draka*. Praha: Storch syn, 1931, 22 s.
- SCHWEIGSTILL, Bohumil. *Kašpárek a medvěd aneb Kterak udělal Kašpárek z medvěda prince*. Praha: Storch syn, 1931, 16 s.

- SCHWEIGSTILL, Bohumil. *Kašpárek a obr Ťululum aneb Jak snědl Kašpárek vtipnou kaši*. Praha: Storch syn, 1931, 16 s.
- SCHWEIGSTILL, Bohumil. *Kašpárek a přilepený čert*. Praha: Storch syn, 1929, 16 s.
- SCHWEIGSTILL, Bohumil. *Kašpárek a strašný drak*. Praha: Storch syn, 1929, 16 s.
- SCHWEIGSTILL, Bohumil. *Kašpárek hledá princeznu*. Praha: Kočí, 1920, 24 s.
- SCHWEIGSTILL, Bohumil. *Kašpárek jde do světa*. Praha: Dilia, 1966, 99 s.
- SCHWEIGSTILL, Bohumil. *Kašpárek loupežníkem*. Praha: Kočí, 1927, 26 s.
- SCHWEIGSTILL, Bohumil. *Kašpárek s Honzou v zakletém zámku aneb Kterak hrál Kašpárek žertem na větví s čertem*. Praha: Kočí, 1930, 22 s.
- SCHWEIGSTILL, Bohumil. *Kašpárek v černé sluji*. Praha: Storch syn, 1930, 16 s.
- SCHWEIGSTILL, Bohumil. *Kašpárek, Vašek a medvěd aneb Jak udělal Vašek prince z medvěda*. Praha: Storch syn, 1946, 16 s.
- SCHWEIGSTILL, Bohumil. *Kašpárkova komedie s drakem*. Praha: Kočí, 1928, 22 s.
- SCHWEIGSTILL, Bohumil. *Kašpárkovo pometlo-zametlo*. Praha: Kočí, 1924, 24 s.
- SCHWEIGSTILL, Bohumil. *Kašpárkovo šidítko*. Praha: Kočí, 1931, 22 s.
- SCHWEIGSTILL, Bohumil. *Koření s Černého vrchu*. Praha: Kočí, 1916, 23 s.
- SCHWEIGSTILL, Bohumil. *Krejčík, švec a Kašpárek*. Praha: Kočí, 1917, 34 s.
- SCHWEIGSTILL, Bohumil. *Kterak Kašpárek bez prodlení vrátil Kocourkovu posvícení*. Praha: Storch syn, 1931, 18 s.
- SCHWEIGSTILL, Bohumil. *Kuba Všeckosněd*. Praha: Kočí, 1920, 23 s.
- SCHWEIGSTILL, Bohumil. *Na Dušičky v lese*. Praha: Kočí, 1918, 22 s.
- SCHWEIGSTILL, Bohumil. *O princezně Pravdě*. Praha: Kočí, 1917, 23 s.

- SCHWEIGSTILL, Bohumil. *Ošizená smrt*. Praha: Kočí. 1922, 21 s.
- SCHWEIGSTILL, Bohumil. *Pohádka o princezně Pravdě*. Praha: Kočí, 1917, 23 s.
- SCHWEIGSTILL, Bohumil. *Pohádka o Rusálce*. Praha: Kočí, 1918, 23 s.
- SCHWEIGSTILL, Bohumil. *Potopený zvon*. Praha: Kočí, 1921, 32 s.
- SCHWEIGSTILL, Bohumil. *Princ Medvěd*. Praha: Kočí, 1925, 24 s.
- SCHWEIGSTILL, Bohumil. *Proti draku*. Praha: Kočí, 1920, 22 s.
- SCHWEIGSTILL, Bohumil. *Pytláci*. Praha: Veselý, 1929, 20 s.
- SCHWEIGSTILL, Bohumil. *Vánoční pohádka*. Praha: Kočí, 1918, 23 s.
- SCHWEIGSTILL, Bohumil. *Zlaté srdce*. Praha: Kočí, 1922, 29 s.
- SOJKA-SOKOLOV, Václav (ed.). *Třetí soupis českých a slovenských loutkových her, scén a výstupů*. Praha: Umění lidu, 1950, 148 s.
- ŠORMOVÁ, Eva (ed.) a Josef HERMAN (ed.). *Česká divadla: encyklopedie divadelních souborů*. Praha: Divadelní ústav, 2000, 615 s.
- ŠTORCH, Eduard. *Dětská farma. Eubiotická reforma školy*. Brno: Ústřední spolek jednot učitelských na Moravě, 1929, 177 s.
- ŠUBRTOVÁ, Milena a Miroslav CHOCHOLATÝ. *Slovník autorů literatury pro děti a mládež. II. Čeští spisovatelé*. Praha: Libri, 2012, 465 s.
- TICHÝ, Prokop. *Kašpárek učí Matěje*. Praha: Kočí, 1925, 20 s.
- VELFL, Josef. *Příbram*. Praha: Paseka, 2010, 79 s.
- VESELÝ, Jindřich. *Příručka českého loutkáře*. Praha: Umělecké snahy, 1914, 54 s.
- ZEMAN, J. *Pěvecké sdružení pražských učitelů*. Praha: Pěvecké sdružení pražských učitelů, 1915, 48 s.

Tištěné seriálové publikace

- *Český loutkář: Revue Českého svazu přátel loutkového divadla v Praze*. 1912, roč. 1, č. 1–6. Praha: Český svaz přátel loutkového divadla, 1912. 6x ročně.
- *Český loutkář: Revue Českého svazu přátel loutkového divadla v Praze*. 1913, roč. 2, č. 1–10. Praha: Český svaz přátel loutkového divadla, 1913. 10x ročně.

- *Loutkář: Měsíčník pro povznesení českého loutkářství.* 1917, roč. 1, č. 1–10. Praha: Antonín Münzberg, 1917. 10x ročně.
- *Loutkář: Měsíčník pro povznesení českého loutkářství.* 1917/1918, roč. 2, č. 1–10. Praha: Jindřich Veselý, 1917/1918. 10x ročně.
- *Loutkář: Měsíčník pro povznesení českého loutkářství.* 1918/1919, roč. 3, č. 1–10. Praha: Jindřich Veselý, 1918/1919. 10x ročně.
- *Loutkář: Měsíčník pro povznesení českého loutkářství. Časopis umělecké loutkové scény.* 1919/1920, roč. 4, č. 1–12. Praha: Jindřich Veselý, 1919/1920. 10x ročně.
- *Loutkář: Měsíčník pro povznesení českého loutkářství. Časopis umělecké loutkové scény.* 1920/1921, roč. 5, č. 1–10. Praha: Jindřich Veselý, 1920/1921. 10x ročně.
- *Loutkář: Měsíčník pro povznesení českého loutkářství. Časopis umělecké loutkové scény.* 1921/1922, roč. 6, č. 1–10. Praha: Jindřich Veselý, 1921/1922. 10x ročně.
- *Loutkář: Měsíčník pro povznesení českého loutkářství.* 1922/1923, roč. 7(9), č. 1–10. Praha: Jindřich Veselý, 1922/1923. 10x ročně.
- *Loutkář: Měsíčník pro studium a povznesení českého loutkářství.* 1923/1924, roč. 10, č. 1–10. Praha: Jindřich Veselý, 1923/1924. 10x ročně.
- *Loutkář: Měsíčník pro studium a povznesení českého loutkářství.* 1924/1925, roč. 11, č. 1–10. Praha: Jindřich Veselý, 1924/1925. 10x ročně.
- *Loutkář: Měsíčník pro studium a povznesení českého loutkářství.* 1925/1926, roč. 12, č. 1–10. Praha: Jindřich Veselý, 1925/1926. 10x ročně.
- *Loutkář: Měsíčník pro studium a povznesení českého loutkářství.* 1926/1927, roč. 13, č. 1–10. Praha: Jindřich Veselý, 1926/1927. 10x ročně.
- *Loutkář: Měsíčník pro studium a povznesení českého loutkářství.* 1927/1928, roč. 14, č. 1–10. Praha: Jindřich Veselý, 1927/1928. 10x ročně.

- *Loutkář. Měsíčník pro studium a povznesení českého loutkářství.* 1928/1929, roč. 15, č. 1–10. Praha: Jindřich Veselý, 1928/1929. 10x ročně.
- *Měsíčník Loutkář. Revue pro studium a povznesení českého loutkářství.* 1929/1930, roč. 16, č. 1–10. Praha: Jindřich Veselý, 1929/1930. 10x ročně.
- *Malý čtenář. Kniha československé mládeže.* 1931/1932, roč. 51, č. 1–20, Praha: J. R. Vilímek, 1931/1932, 20x ročně.
- *Malý čtenář. Kniha československé mládeže.* 1934/1935, roč. 53, č. 1–20. Praha: J. R. Vilímek, 1934/1935, 20x ročně.
- *Národní listy.* 1916, roč. 56, Leden – Prosinec. Praha: Servác Heller. 1916. 2x denně.
- *Národní politika.* 1915, roč. 33, Leden – Prosinec. Praha: Ludvík Bratršovský. 1915. 2x denně.
- *Národní politika.* 1916, roč. 34, Leden – Prosinec. Praha: Ludvík Bratršovský. 1916. 2x denně.
- *Národní politika.* 1917, roč. 35, Leden – Prosinec. Praha: Ludvík Bratršovský. 1917. 2x denně.
- *Naše loutky: S rubrikou Praktický loutkář.* 1923/1924, roč. 1, č. 1–6. Praha: Antonín Münzberg, 1923/1924. 6x ročně.
- *Naše loutky: S rubrikou Praktický loutkář.* 1924/1925, roč. 2, č. 1–6. Praha: Antonín Münzberg, 1924/1925. 6x ročně.
- *Naše loutky: S rubrikou Praktický loutkář.* 1927/1928, roč. 3, č. 1–6. Praha: Antonín Münzberg, 1927/1928. 6x ročně.
- *Naše loutky: S rubrikou Praktický loutkář.* 1928/1929, roč. 4, č. 1–6. Praha: Antonín Münzberg, 1928/1929. 6x ročně.
- *Naše loutky: S rubrikou Praktický loutkář.* 1929/1930, roč. 5, č. 1–6. Praha: Antonín Münzberg, 1929/1930. 6x ročně.
- *Naše loutky: S rubrikou Praktický loutkář.* 1930/1931, roč. 6, č. 1–6. Praha: Antonín Münzberg, 1930/1931. 6x ročně.
- *Srdíčko: Kniha krásného čtení československých dětí.* 1932/1933, roč. 1, č. 1–20. Praha: J. R. Vilímek, 1932/1933. 20x ročně.

- *Srdíčko: Kniha krásného čtení československých dětí.* 1933/1934, roč. 2, č. 1–20. Praha: J. R. Vilímek, 1933/1934. 20x ročně.

Články v tištěných seriálových publikacích

- BAŠTA, Antonín. Zlaté slunce vychází v Boskovicích. *Loutkář*, 1990, roč. 40, č. 7, s. 151–152.
- CINYBULK, Vojtěch. Za Bohumilem Schweigstillem. *Československý loutkář*. 1965, roč. 15, č. 2, s. 37–38.
- Český svaz přátel loutkového divadla v Praze. Z „Českého svazu přátel loutkov. divadla v Praze.“ Alešovy loutky. *Český loutkář*. 1913, roč. 2, č. 2, s. 31–32.
- Český svaz přátel loutkového divadla v Praze. Co chceme? *Český loutkář*. 1912, roč. 1, č. 1, s. 21–23.
- Český svaz přátel loutkového divadla v Praze. Stanovy Českého svazu přátel loutkového divadla v král. hl. městě Praze. *Český loutkář*. 1913, roč. 2, č. 8–10, s.155–158.
- Český svaz přátel loutkového divadla v Praze. Z „Českého svazu přátel loutkového divadla v král. hlav. městě Praze.“ A ještě Alešovy loutky! *Český loutkář*. 1913, roč. 2, č. 3, s. 51–53.
- Český svaz přátel loutkového divadla v Praze. Z „Českého svazu přátel loutkového divadla v Praze.“ (S obrázkem rodinného divadélka). *Český loutkář*. 1913, roč. 2, č. 1, s. 13.
- Diskuse k postavě Kašpárka na našem loutkovém divadle. *Československý loutkář*. 1955, roč. 5, č. 1, s. 4–5.
- Diskuse k postavě Kašpárka na našem loutkovém divadle. *Československý loutkář*. 1955, roč. 5, č. 2, s. 29–30.
- Diskuse k postavě Kašpárka na našem loutkovém divadle. *Československý loutkář*. 1955, roč. 5, č. 3, s. 52.
- Diskuse k postavě Kašpárka na našem loutkovém divadle. *Československý loutkář*. 1955, roč. 5, č. 4, s. 87.

- Diskuse k postavě Kašpárka na našem loutkovém divadle. *Československý loutkář*. 1955, roč. 5, č. 5, s. 104.
- Diskuse k postavě Kašpárka na našem loutkovém divadle. *Československý loutkář*. 1955, roč. 5, č. 6, s. 128.
- Diskuse k postavě Kašpárka na našem loutkovém divadle. *Československý loutkář*. 1955, roč. 5, č. 8, s. 179.
- Diskuse k postavě Kašpárka na našem loutkovém divadle. *Československý loutkář*. 1955, roč. 5, č. 11, s. 226–227.
- FIŠER, Karel. Nové loutkové hry. *Loutkář*. 1918/1919, roč. 3, č. 3, s. 60.
- HOMOLKA, František. O dětském divadle s loutkami ve škole. *Český loutkář*. 1912, roč. 1, č. 3, s. 84–85.
- KEPRTA, Josef. Feuilleton – Loutkové divadlo. *Národní listy*. 18. 2. 1916, roč. 56, č. 49, s. 2–3.
- MÁCHA, Jar. »Srdíčko« se představuje svým malým přátelům. *Srdíčko*. 1933/1934, roč. 1, č. 1, s. 2–3.
- MALÍK, Jan. Tradiční loutkový Kašpárek – legenda a skutečnost. *Československý loutkář*. 1954, roč. 4, č. 12, s. 265–268.
- MÍŠEK, E. Loutkové divadlo Spolku pro pořádání ušlechtilých zábav mládeže. *Naše loutky*. 1924/1925, roč. 2, č. 5–6, s. 59–62.
- MULTRUS, Vilém. Umělecké snahy. Knižnice Osvěta. Hry dobrých autorů pro divadla loutková a dětská. *Naše loutky*. 1928/1929, roč. 3, č. 5, s. 1.
- MULTRUS, Vilém. Školní loutkové divadlo. *Naše loutky*. 1934/1935, roč. 10, č. 1, s. 3–6.
- MULTRUS, Vilém. Školní loutkové divadlo. *Naše loutky*. 1934/1935, roč. 10, č. 2, s. 30–31.
- MULTRUS, Vilém. Školní loutkové divadlo. *Naše loutky*. 1934/1935, roč. 10, č. 3, s. 34.
- MULTRUS, Vilém. Několik receptů k organizaci loutkářských odborů při rodičovských sdruženích. *Naše loutky*. 1935/1936, roč. 11, č. 8, s. 101–104.

- PEŠEK, Josef. Loutka ve výchově české mládeže. *Český loutkář*. 1913, roč. 2, č. 1. s. 6-8.
- PEŠEK, Josef. Loutka ve výchově české mládeže. (Dokončení). *Český loutkář*. 1913, roč. 2, č. 2, s. 24–26.
- PRAŽÁK, František. Umělecká výchova. *Český loutkář*. 1912, roč. 1, č. 3, s. 82–83.
- [Redakce] Týden dějinného významu. *Malý čtenář*. 1938/1939, roč. 58, č. 16, s. 297.
- [Serp.]. O nových loutkových hrách. *Loutkář*. 1917/1918, roč. 2, č. 2, s. 74–76.
- SCHWEIGSTILL, Bohumil. Čarovný sen velké noci, *Malý čtenář*, 1931/1932, roč. 51, č. 4, s. 65–66.
- SCHWEIGSTILL, Bohumil. Dvě úvahy. *Naše loutky*. 1924/1925, roč. 2, č. 2–3, s. 20–22.
- SCHWEIGSTILL, Bohumil. Ferda Ferdásek vysílá rozhlásek. *Malý čtenář*. 1933/1934, roč. 53, č. 2, s. 39.
- SCHWEIGSTILL, Bohumil. Ferda Ferdásek vysílá rozhlásek. *Malý čtenář*. 1933/1934, roč. 53, č. 4, s. 79.
- SCHWEIGSTILL, Bohumil. Ferdův rozhlásek. *Malý čtenář*. 1933/1934, roč. 53, č. 1, s. 18.
- SCHWEIGSTILL, Bohumil. Feuilleton – Vzpomínka na Šmilovského. *Národní politika*. 21. 6. 1928, roč. 46, č. 171, s. 2–3.
- SCHWEIGSTILL, Bohumil: Fr. S. Procházka zemřel. *Malý čtenář*. 1938/1939, roč. 58, č. 12, s. 217.
- SCHWEIGSTILL, Bohumil. Hory se nescházejí s horami, nýbrž... .In: *Jubilejní almanach Gymnasia v Příbrami 1871–1946*. Příbram: Gymnasium v Příbrami, 1946, s. 67–69.
- SCHWEIGSTILL, Bohumil. Jak dostalo Srdíčko jméno., *Srdíčko*, 1932/1933, roč. 1, č. 6, s. 89.
- SCHWEIGSTILL, Bohumil. Jak Vaškovi shořela mlha, *Malý čtenář*, 1931/1932, roč. 51, č. 14, s. 272–273.

- SCHWEIGSTILL, Bohumil. Mikuláš, *Malý čtenář*, 1931/1932, roč. 51, č. 7, s. 126.
- SCHWEIGSTILL, Bohumil. Skioptikon, biograf a marionety (Něco z vlastní zkušenosti). *Český loutkář*. 1912, roč. I., č. 3, s. 85–86.
- SCHWEIGSTILL, Bohumil. Výchovné ruční práce školní a lout. divadlo. *Naše loutky*. 1924/1925, roč. 2, č. 5–6, s. 58–59.
- SCHWEIGSTILL, Bohumil. Vytrvejte!. *Naše loutky*. 1927/1928, roč. 3, č. 5, s. 31–32.
- [Redakce] SCHWEIGSTILL, Bohumil. Hádej, hádej, hadači!. *Srdíčko*. 1932/1933, roč. 1, č. 1, s. 15.
- [Redakce] VESELÝ, Jindřich. O nových loutkových hrách. *Loutkář*. 1917, roč. 1, č. 2, s. 78.
- [Redakce] VESELÝ, Jindřich a kol. Literatura. *Loutkář*. 1923/1924, roč. 10, č. 6–7, s. 99–105.
- VOJTKO, Tibor. Dětská farma Eduarda Štorcha a reforma meziválečného školství. *Speciální pedagogika*. 2006, roč. 16, č. 4, s. 270–283.
- ZÁHOŘ, J. O nových loutkových hrách. *Loutkář*. 1917/1918, roč. 2, č. 2, s. 76–78.
- Závěr diskuse o postavě Kašpárka na našem loutkovém divadle. *Československý loutkář*. 1955, roč. 5, č. 12, s. 266.
- Zprávy. *Československý loutkář*. 1955, roč. 5, č. 3, s. 72.

Elektronické zdroje

- DEJL, Jaroslav. 45. Třebíčské loutkářské jaro. *Loutkář online*. [online]. [2013] [cit. 2016-06-21]. Dostupné z: <http://www.loutkar.eu/index.php?h&id=2011068>
- Festival loutkářů, 12. ročník. *Databáze českého amatérského divadla* [online]. [2016] [cit. 2016-06-21]. Dostupné z: http://www.amaterskedivadlo.cz/main.php?data=prehlidka_rocnik&id=1251

- Kašpárek s Honzou v zakletém hradu. *Loutkové divadlo V Boudě*. [online]. [2015] [cit. 2016-06-21]. Dostupné z: <http://www.vboude.com/products/kasperek-s-honzou-v-zakletem-hradu1/>
- O časopisu Loutkář. *Loutkář online* [online]. [2016] [cit. 2016-01-02]. Dostupné z: <http://www.loutkar.eu/index.php?o>
- Peklo s ježibabou. *divadlo Elf*. [online]. [2013] [cit. 2016-06-21]. Dostupné z: <http://www.divadloelf.cz/repertoar/peklo-s-jezibabou/>
- PODBRDSKÝ-KORBEL, Jaroslav. Důlní katastrofa na Březových Horách 31. května 1892. Horníci, účastníci záchranných prací, představitelé dolů. II. díl K-Ž. [online]. Příbram: Spolek Prokop Příbram, 2009. [cit. 2016-01-02]. Dostupné z: <http://www.spolek-prokop-pribram.cz/dulnik/Katastrofa1892-3b.pdf>
- PODBRDSKÝ-KORBEL, Jaroslav. Místopis Příbrami. Příbramské hřbitovy. Hřbitov na Panské louce v Příbrami. Pochovaní dle abecedy. I. díl P-Ž. [online]. Příbram: Spolek Prokop Příbram, 2008. [cit. 2016-01-02]. Dostupné z: <http://www.spolek-prokop-pribram.cz/materialy/PBHrbitov2c.pdf>
- Současný repertoár divadla. *Povidlo*. [online]. [-] [cit. 2016-06-21]. Dostupné z: <http://www.povidlo.wz.cz/repertoar/repertoar.htm>

Dokumenty archivní povahy

- Klatovy, Státní oblastní archiv Klatovy, fond 1. obecná škola chlapecká Klatovy, číslo fondu 1948. Kronika obecné školy 1898–1910 (1898–1900), inv. č. 390. *Porta fontium*. [online]. [-] [cit. 2016-06-21]. Dostupné z: http://www.portafontium.eu/iipimage/30460662/soap-kt_01948_skola-klatovy-1898-1910_0010
- Klatovy, Státní oblastní archiv Klatovy, fond Obecná a měšťanská škola chlapecká v Klatovech, číslo fondu 1420. Kronika obecné a měšťanské školy 1888–1924 (1898–1900), inv. č. 613. *Porta fontium*. [online]. [-] [cit. 2016-06-21]. Dostupné z: <http://www.portafontium.eu/chronicle/soap-kt/01420-skola-klatovy-1888-1924>

- *Klatovy, Státní oblastní archiv Klatovy, fond Obecní úřad Předslav, číslo fondu 893. Kronika obce 1370–1920 (1896–1898), sign. OK 214. Porta fontium. [online]. [-] [cit. 2016-06-21]. Dostupné z: <http://www.portafontium.cz/iipimage/30460219>*
- *Praha, Archiv hlavního města Prahy, fond 2. obecná škola chlapecká Praha III. – Malá Strana, Josefská 626/5, číslo fondu 2198. Pamětní kniha školy u sv. Mikuláše (1900–1940), inv. č. 71.*
- *Praha, Archiv hlavního města Prahy, fond Magistrát hlavního města Prahy I. 1784–1949 – referát IV., popisní. Soupis pražského obyvatelstva 1830–1910 (1920). Schweigstill, Bohumil (1900), poř. č. 184.*
- *Praha, Archiv hlavního města Prahy, fond Magistrát hlavního města Prahy II. – Národní výbor hl. m. Prahy, odbor vnitřních věcí, spolkový katastr. Český svaz přátel loutkového divadla (1911), sign. XI/0340.*
- *Praha, Archiv hlavního města Prahy, fond Magistrát hlavního města Prahy II. – Národní výbor hl. m. Prahy, odbor vnitřních věcí, spolkový katastr. Spolek pro pořádání ušlechtilých zábav mládeže (1927), sign. II/0761.*
- *Praha, Archiv hlavního města Prahy, fond Obecná škola chlapecká na Karlově Praha II. – Nové Město, Sokolská 1878/6, číslo fondu 890. Katalogy žáků (1899–1910).*
- *Praha, Divadelní oddělení Národního muzea, fond C11369/A25115. Bohumil Schweigstill - Vzpomínky nejstaršího principála z doby obrození českého loutkového divadla – roky 1910–1930 (1960).*
- *Praha, Literární archiv Památníku národního písemnictví, fond Hofmeister Rudolf Richard, číslo fondu 541. Korespondence přijatá – Schweigstill Bohumil (1931–1932).*
- *Praha, Literární archiv Památníku národního písemnictví, fond Krbal Josef – nakladatelský archiv, číslo fondu 881. Korespondence přijatá – Schweigstill Bohumil (1937).*
- *Praha, Literární archiv Památníku národního písemnictví, fond Mrkvička František Vladimír, číslo fondu 1131. Korespondence přijatá – Schweigstill Bohumil (1934–1935).*

- *Praha, Literární archiv Památníku národního písemnictví, fond Serafinský František Procházka, číslo fondu 1363. Korespondence přijatá – Schweigstill Bohumil (1931–1935).*
- *Praha, Literární archiv Památníku národního písemnictví, fond Štorch Eduard, číslo fondu 1721. Korespondence přijatá – Schweigstill Bohumil (1929–1932).*
- *Praha, Národní filmový archiv, fond Rovenský Josef (1924–1937). Korespondence Blaženy Šmilauerové-Schweigstillové Josefu Rovenskému (29. října 1934).*
- *Praha, Státní oblastní archiv Praha, fond Farní úřad Příbram. Matriční kniha N 1867–1871, inv. č. 041.*
- *Praha, Státní oblastní archiv Praha, fond Farní úřad Příbram. Matriční kniha N 1871–1874, inv. č. 073.*
- *Praha, Státní oblastní archiv Praha, fond Farní úřad Příbram. Matriční kniha N 1874–1879, inv. č. 074.*
- *Praha, Státní oblastní archiv Praha, fond Farní úřad Příbram. Matriční kniha N 1880–1889, inv. č. 075.*
- *Praha, Státní oblastní archiv Praha, fond Farní úřad Příbram. Matriční kniha O 1852–1873, inv. č. 050.*
- *Praha, Státní oblastní archiv Praha, fond Farní úřad Příbram. Matriční kniha O 1873–1892, inv. č. 080.*
- *Příbram, Státní oblastní archiv Příbram, fond 1. Základní škola Příbram. Katalogy 1870–1953 (1882–1887).*
- *Příbram, Státní oblastní archiv Příbram, fond 1. Základní škola Příbram. Třídní katalogy 1888–1963 (1882–1887).*
- *Příbram, Státní oblastní archiv Příbram, fond Gymnázium Příbram 1871–2005. Třídní výkazy 1871–2005 (1887–1891).*

- *Příbram, Státní oblastní archiv Příbram, fond Státní učitelský ústav Příbram. Kroniky 1874–1948 (1891–1896).*
- *Příbram, Státní oblastní archiv Příbram, fond Státní učitelský ústav Příbram. Zápisy z pedagogických porad 1874–1948 (1891–1896).*
- *Příbram, Státní oblastní archiv Příbram, fond Státní učitelský ústav Příbram. Maturitní protokoly 1877–1948 (1896).*

Přílohová část

11. Seznam příloh

Příloha č. 1 Bohumil Schweigstill

Příloha č. 2 Pedagogický sbor obecné školy u sv. Mikuláše, Josefská ulice, Praha

Příloha č. 3 Dům rodiny Schweigstillových, Milínská ulice čp. 221, Příbram

Příloha č. 4 Budova obecné školy u sv. Mikuláše, Josefská ulice, Praha

Příloha č. 5 Výletní restaurace v zahradě Kinských, Praha

Příloha č. 6 Loutky využívané v divadle ve Vladislavově ulici

Příloha č. 7 Pamětní cedule, hřbitov Panská louka, Příbram

Příloha č. 8 Hrob rodiny Schweigstillových, hřbitov Panská louka, Příbram

Příloha č. 9 Ukázka obálky časopisu Srdíčko

Příloha č. 10 Ukázka obálek Schweigstillových her

Příloha č. 11 Seznam literárních prací Bohumila Schweigstill

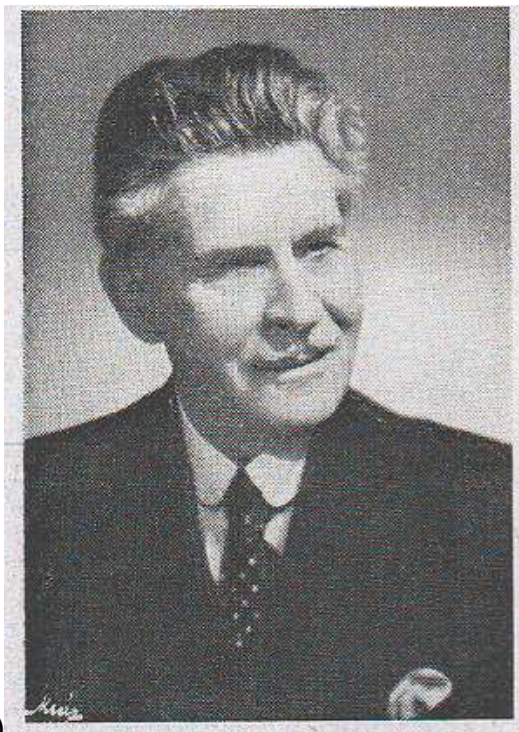
Příloha č. 12 Přepis loutkové hry Bohumila Schweigstilla – *Honza doktorem*

Příloha č. 13 Přepis alegorické loutkové hry Bohumila Schweigstilla - *Proti draku*

Příloha č. 1 Bohumil Schweigstill

a)

b)

a) Zdroj: *Srdíčko. Kniha krásného čtení československých dětí*. 1932/1933, roč. 1, č. 20, s. 315.

b) Zdroj: *Zprávy. Československý loutkář*. 1955, roč. 5, č. 3, s. 72.

**Příloha č. 2 Pedagogický sbor obecné školy u sv. Mikuláše,
Josefská ulice, Praha**

Bohumil Schweigstill v horní řadě, druhý zprava

Zdroj: *Praha, Archiv hlavního města Prahy, fond 2. obecná škola chlapecká Praha III. – Malá Strana, Josefská 626/5, číslo fondu 2198. Pamětní kniha školy u sv. Mikuláše (1900–1940), inv. č. 71., s. 117.*

**Příloha č. 3 Dům rodiny Schweigstillových, Milínská čp. 221,
Příbram**

Dnešní podoba – dům s růžovou fasádou uprostřed

Zdroj: archiv autorky

**Příloha č. 4 Budova obecné školy u sv. Mikuláše, Josefská ulice,
Praha**

Dnešní podoba

Zdroj: archiv autorky

Příloha č. 5 Výletní restaurace v zahradě Kinských, Praha

Dnešní podoba – nahoře vchod, dole terasa

Zdroj: archiv autorky

Příloha č. 6 Loutky využívané v divadle ve Vladislavově ulici

Zdroj: MÍŠEK, E. Loutkové divadlo „Spolku pro pořádání ušlechtilých zábav pro mládež v Praze“. *Naše loutky*. 1924/1925. roč. 2, č. 5–6, s. 60–61.

Příloha č. 7 Pamětní cedule, hřbitov Panská louka, Příbram

Zdroj: archiv autorky

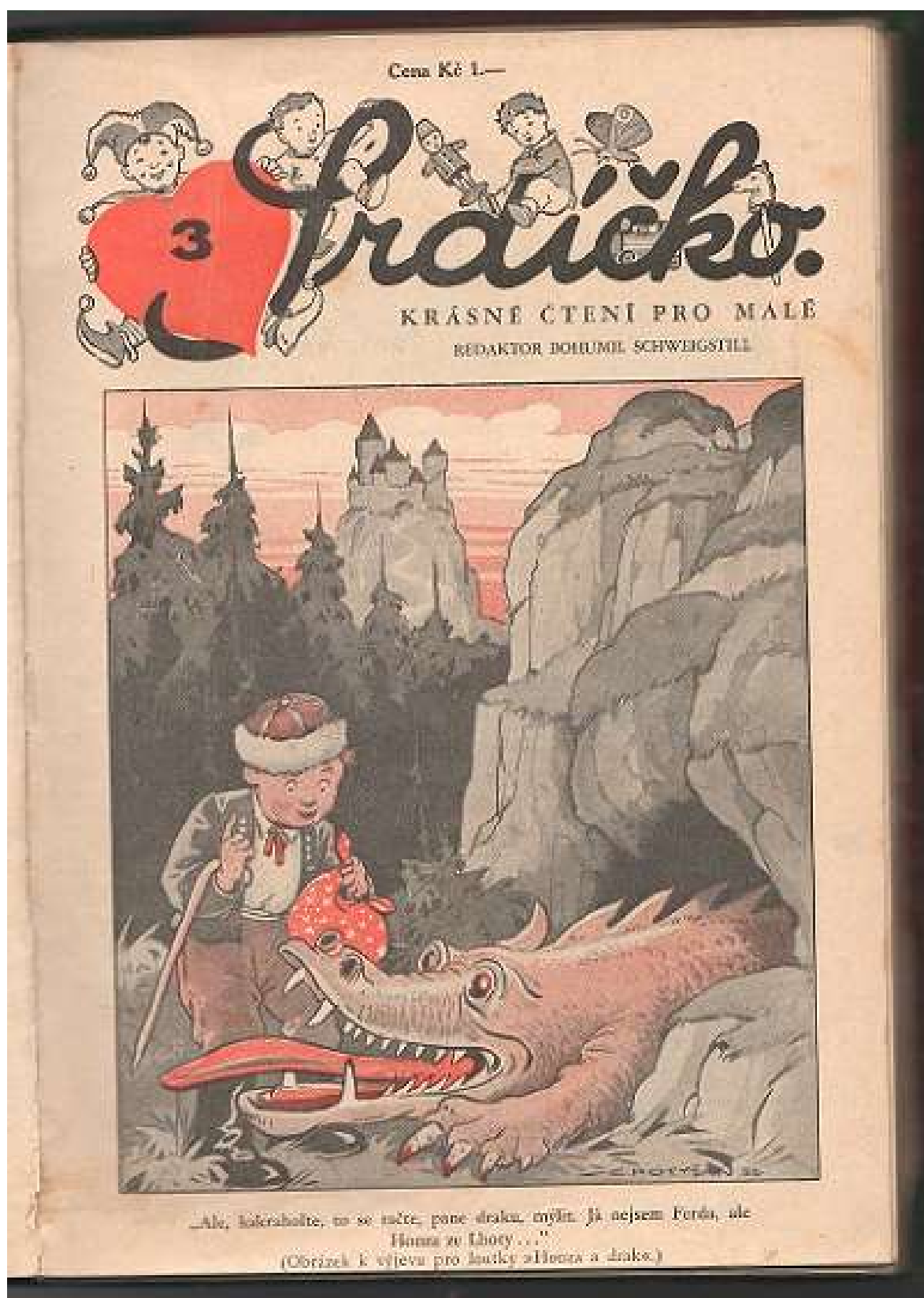
**Příloha č. 8 Hrob rodiny Schweigstillových, hřbitov Panská louka,
Příbram**

Dnešní podoba

Zdroj: archiv autorky

Příloha č. 9 Ukázka obálky časopisu Srdíčko

Zdroj: Srdíčko. Kniha krásného čtení československých dětí. 1932/1933, roč. 1, č. 3.

Příloha č. 10 Ukázka obálek Schweigstillových her

Zdroj: SCHWEIGSTILL, Bohumil. *Pohádka o princezně Pravdě*. Praha: Kočí, 1917.

Zdroj: SCHWEIGSTILL, Bohumil. *Honza doktorem*. Praha: Kočí, 1925.

Příloha č. 11 Seznam literárních prací Bohumila Schweigstilla

(řazeno podle data 1. vydání a dle literárního druhu)

1916

Loutkové hry

- *Koření s Černého vrchu*

1917

Loutkové hry

- *Krejčí, švec a Kašpárek*
- *Honza u krále*
- *O princezně Pravdě*

1918

Loutkové hry

- *Honza kovář a čert*
- *Jak Honza čerta chytil*
- *Jak v hospodě čerta napálili*
- *Na Dušičky v lese*
- *Pohádka o Rusálce*
- *Vánoční pohádka*

1920

Loutkové hry

- *Kašpárek u Ježibaby aneb Neposlušný Honzíček*
- *Kuba Všeckosněd*
- *Naše pohádka*
- *Proti draku*
- *Kašpárek hledá princeznu*

1921

Loutkové hry

- *Panoš Jiří*
- *Potopený zvon*
- *Sněhuláček*

1922

Loutkové hry

- *Čerti na hradě*
- *Jak čerti vyplatili čerta*
- *Kašpárkovy čertoviny*
- *Kmotry klepny*
- *Na stříbrné pavučině*
- *Ošizená smrt*
- *Zlaté srdce*

1924

Loutkové hry

- *Dědek Klapzuba a jeho bába*
- *Honza princem a princ Honzou*
- *Kašpárkovo pometlo-zametlo*
- *O princezně Dobrovíle*
- *Skřítkové ze stříbrné hory*

1925

Loutkové hry

- *Šípková Růženka*
- *Kašpárek učí Matěje* (pod pseudonymem Prokop Tichý)
- *Honza doktorem*
- *Honza hledá Kašpárka aneb Kašpárek čaruje*
- *Poklad z Kašpárkova hradu* (pod pseudonymem Jiří Klas)
- *Princ medvěd*

1926

Pohádky

- *Pohádkovým světem*

1927

Loutkové hry

- *Královna Zlobaba*
- *Oklamaný hastrman* (pod pseudonymem Jiří Klas)
- *Princezna Světluška*
- *Kašpárek loupežníkem*

Pohádky

- *Pohádky ze stříbrné studánky*
- *Králové z Kocourkova a lidičky z Chytrákova*
- *Za zvířátky do pohádky*

1928

Loutkové hry

- *Konec světa mistra Dratvičky*
- *Jak Petrovští uloupili kozu*
- *Kašpárek a zlatokřídlý kůň*
- *Kašpárkova komedie s drakem*
- *Komedie v Kocourkově* (pod pseudonymem Jiří Klas)
- *Pan Čaroděj Čučejučeju*
- *Tři kluci a ježibaba*

Pohádky

- *Kašpárkovy pohádky*
- *Pohádky stříbrných nocí*
- *Strašidelné historky*

1929

Loutkové hry

- *Honzova komedie s čerty*
- *Kašpárek a přilepený čert*
- *Kašpárek a strašný drak*
- *Perníková bába*
- *Princ ze zlatého zámku*
- *Pytláci*
- *Zlatý poklad*

Pohádky

- *Jiříček – mazlíček se svými hračkami v nebeské ozdravovně*
- *Pohádky z Kašpárkovy zahrádky*

1930

Loutkové hry

- *Čaroděj Habakuk a princezna Zlatovláska*
- *Čarovná píšťalka aneb Jak přemohl Kašpárek strašného draka* (pod pseudonymem Jiří Klas)

- *Jak roztočil Kašpárek čerty*
- *Kašpárek a krejčík Jehlička aneb Očarovaný zámek*
- *Kašpárek na vepřových hodech*
- *Kašpárek s Honzou v zakletém zámku aneb Kterak král Kašpárek žertem na větvi s čertem*
- *Kašpárek v černé sluji*
- *Kašpárek ve slunečném zámku*
- *Krakonoš*
- *Loupežník Mrštichlup aneb Jak dostal Kašpárek loupežníka*
- *Uhlíř a král*

Pohádky

- *20 nových veselých výstupů pro loutkové divadlo*
- *Pohádky z čarovné zahrádky*
- *Pohádky ze zlatých zámků*
- *Poklady princezny Pohádky*
- *Rozmarné pohádky*
- *Veselé pohádky o zvířátkách*

1931

Loutkové hry

- *Kterak Kašpárek vrátil bez prodlení Kocourkovu posvícení*
- *Jak oškubal Kašpárek čaroděje aneb Čarovný kobereček (pod pseudonymem Jiří Klas)*
- *Jak se Honza napil rozumu*
- *Kašpárek a medvěd aneb Kterak udělal Kašpárek z medvěda prince*
- *Káča a drak aneb Jak šli ve Zlámané Lhotě na draka*
- *Kašpárek a obr Ťululum aneb Jak snědl Kašpárek vtípnou kaši*
- *Kašpárkova čarovná kaše*
- *Kašpárkovo šidítko*
- *Kašpárkovy žerty s loutkami – i s čerty (pod pseudonymem Prokop Tichý)*
- *Kašpárkovy povídačky (pod pseudonymem Prokop Tichý)*
- *Královský nos a pan doktor Kos*
- *Zlatý květ – čarovný květ aneb Honza králem a Kašpárek jeho jenerálem*

Pohádky

- *Čarovný kvítek*
- *Hryzka a Mlska*
- *Kašpárkovy rolničky*
- *Palíček, Malíček, Cvalíček*
- *Pohádky z naší zahrádky*
- *S Honzou z pohádky do pohádky*
- *Veselé pohádky i krejčíkovi Nitkovi a jiné chase*

1932

Loutkové hry

- *Tajemný zvonek aneb Kašpárek a hastrmánek (pod pseudonymem Jiří Klas)*
- *Kašpárek a loupežník*

Pohádky

- *Franta Kaštan a jeho společníci*
- *Jiříček Mazlíček*
- *Veselé národní pohádky*

1935

Loutkové hry

- *Dvacet veselých výstupů pro loutkové divadlo*

Pohádky

- *Pohádky pro mladé čtenáře*

1936

Pohádky

- *Jak šlo Srdíčko do světa*

1937

Pohádky

- *Srdíčko ve zlaté Praze*

1938

Loutkové hry

- *Jak přivedl Kašpárek do zoologické zahrady draka*
- *Mazaný švec a hloupý král*

Pohádky

- *Srdíčko na prázdninách*

1939

Loutkové hry

- *Třetí desítka veselých výstupů pro loutkové divadlo*

Pohádky

- *Čarovné pohádky z naší zahrádky*
- *Hvězdička z nebička*

1940

Pohádky

- *Páni kluci, jejich radosti a starosti*
- *Sněženky a jiné pohádky*

1941

Pohádky

- *Pejsek Šmudla*

1943

Loutkové hry

- *Kašpárkovo čarovné prasátko*

Pohádky

- *Skřítkové. Pohádky ze stříbrných hlubin*

1944

Loutkové hry

- *Čarovný zvon*
- *Dvacet jednou ranou*

Pohádky

- *Pohádky ze školy a okolo ní*

1946

Loutkové hry

- *Jak Kašpárek s Honzou pomohli princezně*
- *Jak udělal Kašpárek čáru přes čarodějovy čáry*
- *Kašpárek a baba Jaga*
- *Kašpárek a čarovný poklad železného rytíře*
- *Kašpárek a dušička z vodníková hrníčku*
- *Kašpárek a ustrašené strašidlo*
- *Kašpárek malířem v dračí slují*
- *Kašpárkova hadrová saň*
- *Kašpárkova komedie v Tulipánově*
- *Kašpárek, Vašek a medvěd aneb Jak udělal Vašek prince z medvěda*

- *Královský kocour Kulíšek a švec Matýsek*

1947

Pohádky

- *Padesát pohádek ze všech čarovných světů*
- *Pohádky o Honzovi, Kašpárkovi a čertech*

1948

Pohádky

- *Pohádky o panenkách*

Zdroj: FORST, Vladimír, Jiří OPELÍK a Luboš MERHAUT. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. Díl 4 (S–Ž). Praha: ACADEMIA, 1985–2008, s. 146–147.

Příloha č. 12 Přepis loutkové hry Bohumila Schweigstilla – *Honza doktorem*

OSOBY:

Máma
Honza
Kašpárek
Krejčík
Žid Fajšl

Čerti (tři)

I. jedn. před chalupou, II. a III. v pekle, IV: ve světnici

Poznámky k výpravě.

I. jedn. je před chalupou, ale může se hrát i na návsi. Vpředu jsou zahrádky, u chalupy lavička. Honzova máma je dobrá, milá stařenka zjevem i řečí. Honza je sice prostý venkovan, ale žádný hlupák! Kašpárek je klouček, má vyšší hlas. Mladému krejčíku huba jen jede. Fajšl mluví známou hatmatilkou s živou gestikulací.

II. a III. jedn. je v pekle. Honza přichází v dlouhém plášti. Oba čerti jsou hlupáci. Mluví-li volně falsetem a ustrašeně, směšnost jejich zvláště získá. Třetí čert, starý, má již známý ráz – hlas hluboký, řeč hřmotnější, je odvážnější a chytřejší. Při vyplácení krejčíka a Fajšla tluč se v zákulisí rákoskou (nebo dvěma) do silné složené pokrývky. Možno však též použití kabátu, šatu a podob. Starý čert rázně počítá a může delším počítáním výplatu dle libosti prodloužit.

IV. jedn. je ve venkovské světnici. Honza je zde už zase bez kabátu. Máma dostane do ruky mezi hrou džbáneček s vodou, kterou trhnutím ruky vychrstne. Může však mít prázdnou nádobku a vodu možno vychrstnouti shora nebo ze zákulisí.

*

Hra měla při premiéře z rukopisu veliký úspěch. Je určena dětem každého věku – ale i dospělí se při ní pobaví.

I. JEDNÁNÍ

Před chalupou

(Máma s Honzou sedí na lavici před chalupou. Vlevo připrav Kašpárka, vpravo krejčíka a Fajšla.)

Výstup 1.

Máma s Honzou

Honza: To bude zas bídy, mámo. To včerejší krupobití úrodu nám skoro zničilo. Nevím, co budeme dělat a kde začít s novou prací. Dluhy nám rostou až nad hlavu.

Máma: Jen nezoufej, hochu! Však zas přijdou lepší časy. Bída nebude jen u nás, bude v celé dědině. Stihlo nás to všechny stejně.

Honza: To je špatná útěcha.

Máma: Příští rok nám to snad Pán Bůh nahradí.

Honza: Ale než se toho dočkáme, bude u Fajšla zas prodlužena celá vesnice.

Máma: A co dělat? Jíst se chce.

Honza: Víte, mámo, my té bídy trochu sneseme. Sám bych ani po bohatství netoužil, ale druhým, ještě chudším v dědině, těm bych velice rád pomohl.

Máma: I vím, hochu, že máš dobré srdce. Ale pomoci jim v bídě, to je nad tvou sílu.

Výstup 2.

Kašpárek a předešlí

Kašpárek (vejde): Pozdrav Pán Bůh, tetá! Honzo, jak se máš?

Honza: Ale špatně, hochu, a ti druzí ve vsi ještě hůře.

Kašpárek: Honzo, já bych věděl o pomoci.

Máma: Ty mlč, šidlo! Zas bys lákal Honzu do světa.

Kašpárek: Ale nikdy ho nelákám k jeho škodě. Vždycky se to dobře povedlo.

Máma: Ale až se ti jednou nepovede, bude pozdě litovat.

Kašpárek: Jen se o nás nebojte. My teď půjdeme s Honzou pro peníze a všichni se tu budeme mít dobře.

Honza: Pro peníze to bych šel; ale myslím, že ve světě darmo budeš hledat, kdo by jich měl tolik, by je rozdával.

Kašpárek: My do světa pro ně nepůjdeme.

Máma: Snad ne zase do horoucích pekel?

Kašpárek: Ano, teta, vy jste uhádla.

Máma: Pán Bůh s námi a zlé pryč!

Kašpárek: Jen se nekřížujte, teta; vždyť nevíte ještě, co budeme dělat.

Máma: Jak to bude vonět peklem, tak to za nic nestojí.

Kašpárek: Bože, teta, vy se toho pekla lekáte.

Máma: S čertem nechci přijít ani za bohatství do spolku.

Kašpárek: To já ovšem také ne. Ale posečkejte chvílku, než to vypovím.

Honza: My už tedy s mámou posloucháme.

Kašpárek: Čerti vyhlásili, že jim stůně kníže pekel a že hledají pro něho doktora. Ovšem odměnu slibují velikou.

Máma: A co má s tím můj Honzíček dělat?

Kašpárek: Ten bude v tom pekle dělat doktora.

Máma (se směje): Honza? Honza? Vždyť on nezná ani heřmáněk.

Kašpárek: Ničeho nepotřebuje znáti, ani apatiku, ani latinu. Já mu všechno cestou povím, co tam bude dělati. Jenom dlouhý černý kabát musí mít. Nu a ten si může vypůjčiti.

Honza: Víím, že míváš dobré nápady; ale tohle se ti, myslím, nepovedlo. Já a dělat doktora?

Kašpárek: Ano, ano, budeš doktor Honza.

Máma: A proč ty tam nejdeš léčit toho rohatého, když to všechno víš?

Kašpárek: Na to musí býti dva. Já jsem malý, mně by ani hloupí čerti nevěřili. To se hodí spíše pro Honzu. Ale aby se to dobře povedlo, já mu budu dělat v pekle reklamu.

Máma: Co budeš v pekle dělat?

Kašpárek: Inu reklamu. Víte, to budu moc mluvit, vychvalovat Honzu a povídat, jak je učený a dovedný. Uvidíte, že se nám to podaří. O Honzu se nebojte. Ten je silák, čertů se bát nemusí.

Honza: Víte, mámo, zkusit bych to mohl.

Máma: Dělej, jak chceš, hochu! Ale myslím, že se vrátíš s prázdnou.

Kašpárek: Uvidíte, teta, že se mýlíte. Ale musíme tam býti, Honzo, hodně brzo, aby nás snad někdo jiný nepředešel.

Honza: Myslíš, že tam bude nával doktorů?

Kašpárek: To ne, to nemyslím. Pravý doktor tam nepůjde žádný. To víš, čert má koňskou náuru. Toho by měl léčit spíše zvěrolékař. Ale ta slíbená velká odměna zláká třeba leckterého chytráka. A my, kdybychom se opozdili, mohli bychom přijít pozdě.

Máma: Nebo jak se říká s křížkem po funusu.

Honza: Můžeme tedy jíti hned.

Máma: Ani nesečkáte, bych vám něco uchystala na cestu?

Honza: Krajíc chleba v kapse stačí. Však se brzy vrátíme.

Kašpárek: Sbohem, teta, držte nám tu palec. (Odejdou vlevo.)

Máma (hledí za nimi): Blázni byli, kordy měli, chtěli si hrát na doktory. (Odejde za nimi.)

Výstup 3.

Krejčík a máma

Krejčík (vejde zprava): Tuhle, tohle, tuhle, tohle není špatné, co jsem tady slyšel. Co dovede hloupý Honza, chytrý krejčík taky dokáže. Pospíším si, abych tam byl dříve a shrábnu všechny peníze. Tuhle, tohle, tuhle, to se budou potom divit, že jsou v světě větší chytráci, než je jejich Kašpárek. (Chce jít vlevo.)

Máma: Ajajajaj, to jsou hosté u nás ve vsi.

Krejčík: Tuhle, tohle, tuhle Pánbůh rač dát zdravíčko, ale promiňte mi, sousedko, že se dnes nemohu zdržet. Mám dnes tuze naspěch. Musím honem po práci.

Máma (se směje): Ty a do práce? Vždyť se stále každé vyhýbáš. Jen se touláš světem a bez práce a přičinění chceš být dobře živ.

Krejčík: Ale teď už toho nechám. Beztoho to již tak nejde, jak to chodívalo. Lidé už nejsou tak štedří jako dříve.

Máma: Bodejt' by lenochům dávali a v tuláctví podporovali.

Krejčík: Na práci mám příliš jemné ruce.

Máma: Jiní po ní mohou mít mozoly?

Krejčík: Ale tuhle, tohle, toto si, tetka, dopovíme, až se vrátím jako pán. Dnes už musím jít, příliš pospíchám.

Máma: Nebudu tě tedy zdržovat. Ale musí to být tuze divná práce, že se do ní tolik ženeš.

Krejčík: Kdo má rozum v hrsti jako já, ten ji snadno vykoná. Uvidíte, tuhle, tohle, až se vrátím, jaký bude ze mne pán. Peníze mi budou zvonit v kapse jako Kašpárkovi rolničky. Ale tuhle, tohle, už moc pospíchám.

Máma: To se těším, až své kmotře potom také trochu peněz dáš.

Krejčík: Nu snad, ale tuhle, tohle, nevím. Víme, ať si je jen každý vydělá, jako je vydělám já.

Máma: Doposud máš prázdnou kapsu a už z tebe mluví lakota.

Krejčík: Ať se každý přičiní. Ale tuhle, tohle, už moc pospíchám. Příliš jsem se zdržel. Buďte tedy sbohem. (Odejde vlevo.)

Výstup 4.

Máma a Fajšl.

Máma: To je divné, kam tak pospíchá. – Ale už to mám. On tu jistě někde za zdí poslouchal a všechno slyšel, jak se Honza s tím Kašparem umlouval. – Inu, jdi si, pane krejčí, jdi si pro peníze třeba do horoucích pekel. Jen dej pozor, aby to snad nedopadlo špatně. Příliš brzy mluví z tebe lakota.

Fajšl (vejde): Pozdrav Pánbůh, sousedko!

Máma: I děkuji, pane Fajšle. Jdete mne zase upomínat o ten dluh?

Fajšl: Já se jdu jen zeptat, kdy sousedka zaplatí.

Máma: Zatím nemám. Musíte nám ještě sečkat.

Fajšl: Čekat, ještě čekat. Ajvaj, pořád čekat nemohu.

Máma: Však vy máte ještě dost, my vám zaplatíme. Snad už dlouho čekat nebudete. Honza možná brzy něco přinese.

Fajšl: Ajvaj, Honzíček šel pro peníze? Kde mu je dají?

Máma: Šel do pekla dělat doktora. Stůně prý tam ten rohatý kníže, a Kašpárek říkal, že každému, kdo tam přijde a něco mu předepíše, dají velkou odměnu.

Fajšl: Ajvaj, to může být z Honzy ještě velký boháč.

Máma: Kašpárek to aspoň říkal, že není k tomu potřebí ničeho jiného, než tam jít a říci, že je doktor.

Fajšl: A bude moc těch penízků?

Máma: Kolik prý kdo unese, tolik dostane.

Fajšl: Ajvaj, a to tam může jít každý?

Máma: Nu, prý ano; jsou prý o tom vyhlášky.

Fajšl: To by tedy mohl jít také, sousedko?

Máma: Já povídám jenom, co jsem slyšela.

Fajšl: To já tedy počkám, až se Honza vrátí. Pořídí-li dobře, půjdu taky.

Máma: To se asi dlouho načekáte. On šel teprv před chvílí. Nevím, jak se dlouho v pekle pozdrží.

Fajšl: Půjdu tedy naproti a pořídí-li dobře, tak tam honem taky půjdu, abych nepřišel snad pozdě. Sbohem, paní sousedko, a děkuji za tu novinu. (Odejde vlevo.)

Máma: Je to lidská lakota. Peněz má jistě plnou truhlici, ale stále by jen po nich ještě ruce natahoval. Ale jen ať jde. Možná, že si ho tam čerti nechají a my tu budeme mít pokoj. Ale podívaná to v tom pekle bude, až se tam pohnou tihle doktoři. Z toho může býti v pekle ještě pěkná komedie.

(Opona spadne.)

II. JEDNÁNÍ

V pekle

Dva čerti na scéně. Vlevo připrav Kašpárka a Honzu (v taláru)

Výstup 1.

Dva čerti

První: (vchází zprava).

Druhý: Jak je, bratře, panu knížeti?

První: Zle je, kamaráde, zle. Myslím, že to nevydrží.

Druhý: Tak jsi mu měl zavázati koleno, jak jsem dříve radil.

První: Ale když on má tu bolest uvnitř.

Druhý: Musíš zkusit všechno, než přijdeme na to pravé. Však jsem nebyl v světě nadarmo. Mezi lidmi člověk zmoudří.

První: Ale lidé zase říkají, že nad čerta není nikdo chytřejší.

Druhý: V nemocech jsou lidé zkušenější, mají přece doktory.

První: Proto jsme už rozhlásili, že se dobře odměníme tomu, kdo nám pána uzdraví.

Druhý: Ale doposud to nezlákalo nikoho. Musíme si tedy pomoci sami. Jen jdi, bratře, a zavaž mu koleno!

První: Já to tedy zkusím. (Jde a hned se vrací.) A poslouchej, bratříčku, nebylo by dobře zavázat mu také oči?

Druhý: A pro oči?

První: On mi pořád říká, že se to s ním všechno točí.

Druhý: To myslím, že tedy nechýbíš. Bude-li mít zavázané oči, tak nebude vidět, že se to s ním točí.

První: Tedy jeden obvaz na koleno a druhý na oči. (Jde vpravo.)

Výstup 2.

Kašpárek, čerti, Honza.

Kašpárek (vejde): Nu, tak už jsem tady.

Čert: Proč jsi přišel?

Kašpárek: U nás doma povídali, že prý čerti rozhlásili, že jim stůně kníže pekel a že potřebují doktora.

Čert: Ano, ano, ale dosud marně na někoho čekáme.

Kašpárek: Tak já vám ho vedu.

Čert: Jejejeje, to je dobře.

Kašpárek (volá): Račte vstoupiti, pane doktore!

Honza (vstoupí): Nu ju, já už lezu.

Čert: Buďte u nás vítán, pane doktore!

Kašpárek: Je to nejmoudřejší doktor od nás z vesnice. Ten když nepomůže, tak už nepomůže nikdo na světě. Je to znamenitý učenec. Všem rozumí a všechno umí, ale trochu málo mluví. Co se však té řeči týče, to odbudu za něho. Ale dalo mi to práci, nežli jsem ho přemluvil, aby dělal v pekle doktora.

Honza: Nu ju, já to nikdy nedělal.

Kašpárek: Totiž v pekle, víme, ještě nedoktořil.

Čert: Ráčil jste nám prokázati velkou čest. Vítám vás za celé peklo, pane doktore! Kamarádi nejsou doma, rozlétlí se pro doktory do světa.

Kašpárek: To je zrovna dobře, alespoň nám tu nebudou překážet.

Čert: Račte tedy dále, pane doktore, kníže pán tam leží vzadu v saloně.

Honza: Nu ju, tak já se tam na vašeho rohatého pána podívám. (Odejde vpravo.)

Kašpárek: Tenhle doktor toho umí, že bys ani nevěřil. Ale jeho medicíny, ty jsou podle toho. Žádné pilulky a prášky, žádné limonády ani kanonády – či jak se to všechno jmenuje. Ten se jenom podívá a hned pozná, čeho potřeba.

Čert: Jejejeje, to se podívejme, ten prolezl asi hodně škol.

Kašpárek: To se taky rozumí. Ten studoval všesky všude, co jich u nich doma mají; a každou ještě pro jistotu dvakrát opakoval. Celkem, abych řekl, myslím, že jich bylo aspoň tři tucty.

Čert: Jejejeje, ten je „študýrovaný“.

Čert první (se vrátí): Kamaráde, to mám radost, pan kníže se uzdraví.

Kašpárek: To se přece rozumí, když má takového doktora.

První: Jak se na knížete podíval, hned ti, bratře, povídal: Aha, už to mám.

Druhý: A co radí, bychom dělali?

První: Prý se tady s námi o tom domluví.

Druhý: To se kamarádi podiví, až se vrátí ze světa.

Kašpárek: Závistí jim oči z důlků vylezou, že vy dva jste svému pánu pomohli.

První: To nás kníže pán potom bude jmenovati jistě svými ministry.

Honza (se vrací.)

První: Jak je s pacientem, pane doktore?

Honza: Moc a moc zle, příteli!

První: Není snad už pomoci?

Honza: I je. Zase bude rejdít v pekle, až udělá, co mu poradím.

Druhý: Jejejeje, honem tedy, co to bude.

Honza: Má-li se vám uzdravit, tak se musí honem zabalit do kůže s některého čerta.
První: Do kůže čerta?
Druhý: Jejejeje, kde ji vezme?
Honza: Musí stáhnout některého z vás. Nesmí čekat, až přijdou ti ostatní. To by nebylo už pomoci.
První: Jejejeje, s nás má stáhnout kůži?
Honza: Nu ju, a hned, jak mu poradím.
Druhý: Jejejeje, já bych při tom duši vypustil, až by mi ji tahal s těla.
Kašpárek: Není jiné pomoci. Jeden z vás se musí obětovat. Ale stáhne-li vás oba, tak to bude ještě jistější. Není-li pravda, pane doktore?
Honza: Nu ju, budou-li ty kůže dvě, tak se nemoc dříve zažene.
První: Jejejeje, což by nestačilo jenom kousek s nohy nebo s ruky? To bychom snad vydrželi.
Honza: Jak jsem řekl, kůže musí být celá, s celičkého čerta, nebo se dvou čertů ještě lépe.
Druhý: Jejejeje, ale to je strašné. Kníže pán se uzdraví a my při tom vypustíme duši.
První: Jejejeje, já svou nedám.
Druhý: Já svou také ne.
Honza: Myslím, že vám kníže pomůže. Ale nemám kdy se tady s vámi bavit. Musím to říci panu knížeti.
První: Jejejeje, posečkejte ještě chvíli, pane doktore. Snad bychom se mohli nějak domluvit.
Kašpárek: Rada je tu jenom jedna. Mohli byste zkusit, zda by se dal náš pan doktor něčím pohnouti, aby tu svou radu nepovídal knížeti.
První: Jejejeje, já bych mu dal zlata plné kapsy.
Druhý: Jejejeje, já bych mu dal všechno, které máme v truhlici.
Kašpárek: Pan doktor o zlato sice nestojí, ale bude-li ho hodně, tak bychom ho vzali. Panu Satanáši bychom ovšem neradili a táhli bychom, jak jsme přišli.
První: Jejejeje, to vám budeme moc vděční.
Druhý: Kamaráde, pojďme honem připravit to zlato, aby si to pan doktor snad ještě nerozmyslil.
Kašpárek: Ale nemyslete, že nás napálíte. Kdyby bylo zlato falešné, tak se zase vrátíme a pan doktor předepíše ještě horší medicíny.
První: Připravíme jenom zlato nejlepší. (Odejdu vlevo.)
Kašpárek: Nu, tak vidíš, Honzo, jak jsme čerty napálili.
Honza: Nu ju, ty máš vždycky dobré nápady.
Kašpárek: Hlupáky ošálíš vždycky snadno. – A co myslíš, Honzo, že je tomu rohatému knížeti?
Honza: Je opilý jako zvíře. Vypil skoro celý soudek kořalky.
Kašpárek: Nu ju, kořalíčka, ta je horší nežli jed. Ta nesvědčí ani čertovi.
Čert (vejde): Už jsme připravili plný pytel zlata. Kamarád vám to vynese z pekla nahoru.
Kašpárek: To byl, čerte, dobrý nápad. My se s tím nahoře ještě nataháme dost. Pojďme tedy, Honzo, pane doktore, ať jsme zase brzy nahoře.
(Opona spadne.)

III. JEDNÁNÍ

V pekle

Starý čert na scéně; dva z II. jednání připrav vpravo, krejčíka a Fajšla vlevo.

Výstup 1.

Starý čert, později první čert.

Starý čert: Sotva jsem se vrátil, už abych se uzlobil. Takoví dva hlupáci nejsou, věru, k ničemu. Kníže pán tam stůně se žaludkem a oni mu váží koleno. Ano, na koleno obvaz dali a oči mu hadrem zavázali. To mohli udělat jen ti hlupáci. Ti dva dělají nám jenom ostudu. Do smrti z nich pořádní čerti nebudou. – Prací se tu, myslím, také nepřetřhli, ani tady nezametli, je tu všude bláta, jako by tu chodil někdo v dřevácích. (Volá.) Huňáci, pojď sem na slovíčko!

Čert první (vejde, mlčí).

Starý čert: Přines mi sem pár dukátů z pokladny! – Nu, proč nejdeš, hlupáku?

Čert první: Pokladna je, bratře, prázdná.

Starý čert: To přec není možná. Byl tam pytlík zlata. Kam by se byl poděl?

První čert: Ono asi vyschlo tím velkým teplem u nás.

Starý čert: Tobě vyschl asi rozum.

První čert: To je možné, pan kníže to také říká. Velkým teplem všechno vysychá.

Starý čert: Nepovídej hlouposti. Mně bulíka na nos nepověsíš. Kam jste dali zlato? – Nepovíš-li pravdu, pověsím tě nad oheň.

První čert: Jejejeje, to by pálilo.

Starý čert: Tak povídej, kde je zlato.

První čert: On tu byl pan doktor a všechno odnesl.

Starý čert: Doktor tady byl?

První čert: Ano, pan doktor a byl náramně učený.

Starý čert: Ale jak jsem viděl, nepomohl knížeti.

První čert: Říkal, že prý je to velmi zlé.

Starý čert: To víme i bez doktora. Co poradil nemocnému knížeti? Předepsal mu léky?

První čert: On snad na to zapomněl; možná také, že neuměl psát.

Starý čert (se směje): Jsi ty hlupák, chlupáči! Učený doktor a neumí psát. V tomhle cítím lidskou čertovinu. Teď mi povíš všechnu pravdu, jinak budeš viseti.

První čert: Jejejeje, on nám říkal, že by byla pomoc, kdyby prý se zabalil do kůže s čerta.

Starý čert (se směje): A za takovou radu dali jste mu pytlík zlata? Čert by zlostí praskl. To je drzost, to je smělost lidská. Až do pekla odváží se čerty ošidit.

První čert: Tak to nebyl doktor?

Starý čert: Šibal to byl, velký šibal, ale vy jste ještě větší hlupáci. Hrom aby vzal tohle naše řemeslo. Ve světě jsme lidem teď už jenom pro legraci; hrají tam i s námi panáčkové divadlo. Každý, kde jen může, chce ošidit čerta. A to všechno zavinili naši čerti – hlupáci. – Odkud byl ten doktor – šibal?

První čert: Ten jeho sluha říkal, že je od nich z vesnice.

Starý čert: Vesnic je na světě bez počtu a doktorů na tisíce. Nevíš, jak se jmenoval?

První čert: Ten sluha mu říkal doktor Honza.

Starý čert: Doktor Honza?

První čert: Jujuju.

Starý čert: A ten jeho sluha byl takový maličký a strakatý jako malované vajíčko?

První čert: Jujujuju. (Odejde vpravo.)

Starý čert: To byl tedy Honza s Kašpárkem. Zlato tedy není ztraceno. Dojdeme si pro ně v noci do Zlámané Lhoty.

Výstup 2.

Krejčík, starý čert.

Krejčík (vejde): I má úcta, má poklona, vzácný pane! Mám tu čest se představit: slavný doktor Cihlička. V léčení se vyznám ve všem všude, všechno léčím, všechno vyléčím: lidi, zvířata i knížata.

Starý čert: Ale už jdeš pozdě, brachu. Už tu nejsou doma jenom ti dva hlupáci.

Krejčík: Cestou jsem si trochu zašel; zmýlil jsem se drobátko a potom jsem zabloudil. Ale já to všechno dohoním. Žaludek dám do pořádku, hlavu obváží; ruce, nohy polámané spravím, kůži popálenou vyléčím; a bude-li snad už příliš roztrhaná, tak přišiji na ni záplaty, když pacient ovšem dříve dobře zaplatí.

Starý čert: Hola, kamarádi. (Čerti vletí.) Vezměte ho mezi sebe, na lavici pěkně položte a potom mu šibalovi dobře zaplatte! (Čerti ho odnesou vpravo a vyplácejí. Krejčík běduje: Jejejeje, to to bolí.) Tak jen vyplácejte dobře: eť, keť, hárum, mik, mik, mik, Teď ho pusťte zase, šibala.

Krejčík (utíká přes scénu vlevo): Jejejeje, to to bolí, ti mi dali.

Starý čert: Zaplatili jsme ti, šibale! – Hloupý krejčík a chce dělat doktora. Myslí asi, že když se to podařilo Honzovi, že se mu to také povede. Ale abych nezapomněl, (volá) Chlupáči! (Vejde.) Půjdeš se mnou do vesnice k panu doktorovi Honzovi. Vydáme se při měsíční noci. Zlato musí Honza vrátit. Nebude-li chtít, tak mu zahrajeme na záda.

První čert: Myslíš, kamaráde, že my spolu na to stačíme?

Starý čert: Sám se budu nejdřív s Honzou měřit. Ty se zatím schováš za dveřmi. Potom, až se budu s Honzou prát, ty skočíš na něho zezadu a tak ho snadno srazíme k zemi.

První čert: Jejejeje, to se na tu švandu těším. Já se budu učit skákat celý týden, abych to snad nezkažil.

Starý čert: Můžeš zase jít. Přichází sem někdo na návštěvu. (Čert první odejde vpravo.)

Výstup 3.
Fajšl a starý čert.

Fajšl (vejde): Má úcta, pane čerte! Myslím, že jsem dobře trefil k nemocnému panu knížeti.

Starý čert: Ano, kníže pán nám stůně.

Fajšl: Ale ajvaj, to je snadná pomoc, když je dobrý doktor. Já jsem doktor, slavný doktor, já jsem všude znám. Já víc umím než ti druzí, já tomu také víc rozumím. Já léčím moc dobře všechno, všechno, každou nemoc; a peněz nechci ani tak moc jako ti druzí. Já mám lepší zboží a lacinější. Stačí mi za poradu jen pytlíček dukátů.

Starý čert: Tak už je tu zase jeden. Vida, to už je dnes třetí.

Fajšl: Ale já jsem moudřejší a lacinější než ten druhý.

Starý čert: Tebe také láká asi zlato.

Fajšl: Já mám peníze tuze rád, vzácný pane.

Starý čert (volá): Hola, braši, tak mu také zaplatte! (Čerti vletí, vezmou ho a vpravo ho vyplácejí.)

Fajšl (v zákulisí běduje): Ajvaj, ajvaj, to to bolí.

Starý čert (počítá obrácen vpravo): Eť, keť, hárum, mik, mik, mik. – Teď ho pustte, už má zaplacen dost.

Fajšl (utíká vlevo před scénou): Ajvaj, ajvaj, ti mi dali!

Starý čert (volá): Chlupáči!

První čert (přiskáče): Už jsem tady.

Starý čert: Jak to chodíš, hlupáku.

První čert: Já se učím skákat na Honzu.

Starý čert: Ale skáčeš jako kozel u plotu.

První čert: Já to ještě dobře neumím, ale já se brzy naučím.

Starý čert: Jdi a zavři bránu, aby sem už nikdo nemohl. Tohle by nám přišlo draho. Celou rákosku bychom si roztřískali o ty šibaly.

První čert: (odskáče)

(Opona padá.)

IV. JEDNÁNÍ

Ve světnici

(Máma s Honzou na scéně. Vpravo připrav Kašpárka a dva čerty. Pro Honzu vlevo hůl a pro mámu džbáněček s vodou.)

Výstup 1.
Máma s Honzou

Máma: Ale víš, Honzíčku, měl bys býti šetrnější. Peníze rozdáváš plnou hrstí a naposledy zapomeneš na sebe.

Honza: Však mi ještě hodně zbude. A co rozdám sousedům, Pánbůh nám to nahradí. Zaplatíme dluhy, kousek polí přikoupíme, opravíme chalupu a více potřebovati nebudeme. Zaháleti nebudu. Pánem nechci býti; také bych to ani nedoved.

Máma: Ale v pekle jsi to dovedl. Tam jsi dělal pána.

Honza: Nu ju, ale dalo mi to práci, bych se nepoděkl. Ale ti dva čerti, mámo, byli hlupáci. Ty by mohl ošdit každý kluk.

Máma: A jací jsou, prosím tě, ti opravdoví čerti?

Honza: Celí černí, chlupatí, mají jedno kopyto a na hlavě růžky jako volíci. Zrovna takoví jsou, jako mají u nás v pimprlatech. Strach z nich nejde vůbec žádný; spíše by se člověk usmál, když je spatří.

Máma: Jenom když to dobře skončilo.

Honza: O to se přičinil Kašpárek. Já bych to byl nedovedl.

Máma: To je šidlo, to já říkám, ten by měl být někde ministrem. Škoda, že se s tebou nevrátil.

Honza: Hodný kus šel se mnou lesem, ale potom najednou si vzpomněl, že se musí ještě někam podívat. Všechno moje domlouvání bylo marné. Obrátil se a jako zajíc někam utíkal.

Máma: Aby ho tak čerti někde chytili.

Výstup 2.
Kašpárek a předešlí.

Kašpárek (vejde): Pánbůh dobrý večer!

Máma: I vítám tě, Kašpárku! A děkuji ti ještě jednou za sebe i za Honzu. Ale měl jsi přijít dříve, abych mohla připravit hostinu.

Kašpárek: Nemohl jsem přijít s Honzou. Měl jsem ještě někde něco na práci.

Honza: Nu, a kde jsi vlastně byl?

Kašpárek: Byl jsem ještě jednou v pekle.

Máma: To jsi toho neměl ještě dost?

Kašpárek: Já jsem se tam schoval jen za bránou. Ale oči jsem měl jako na stopkách, abych všechno pozoroval, co se v pekle bude dít.

Honza: Nu, a co jsi viděl?

Kašpárek: Velkou komedii s krejčíkem a s Fajšlem.

Honza: Ti tam přišli po nás?

Máma: Já věděla, že tam ti dva také půjdou dělat doktory. Ti dva šli by pro peníze mezi čerty třeba o půlnoci.

Kašpárek: Ale také dostali.

Máma: Bylo toho hodně?

Kašpárek: Každý dostal jenom pět a dvacet a přilepili jim je na záda.

Honza (se směje): No, tohle se povedlo. Ale Fajšla si tam měli nechat, aby neokrádal sousedy.

Kašpárek: Však on peklu neujde. Teď se s ním nemohli zdržovat, protože se ten starý čert chystá na Honzu. Smlouvali se, že si přijdou pro to naše zlato při prvním úplňku zvečera.

Máma: To abych si na ně připravila hromničku.

Honza: Já jim srovnám, mámo, záda i bez hromničky.

Kašpárek: My to, Honzo, dohrajeme jinak. Ty s tetou se schováš tamhle za ty dveře a já půjdu mezi čerty sám.

Máma: A co budeš s nimi dělat?

Kašpárek: Budeme se bavit, teta. Až je hodně dopálím, poběžíme kolem chalupy. Zahraji si s nimi na honěnou. Vy však honem vezmete nádobku se svččenou vodou a pokropíte ve světnici trochu podlahu. Jak se potom čerti za mnou poženou, přes svččenou vodu klopýtnou a natáhnou se jako polena. Nu, a potom dohrajeme dnešní komedii zvesela.

Máma: Já vychrstnu na podlahu plný džbáněk té svččené vody.

Honza: Ale ty máš nápady! Kde je stále bereš?

Kašpárek: To víš, ty se v apatyce nekoupí. Ty se musí rodit v hlavě. Ale teď už pojďme! Čerti tu mohou být každou chvíli. (Odejdou vlevo; máma dostane džbáněček, Honza hůl.)

Bije 10 hodin

Výstup 3.
Čerti a předešlí

Starý čert (vejde hřmotně zprava): Aha, Honza není ještě doma. Nu, neškodí, počkáme si na doktora. (Volá.) Pojď sem také, Chlupáči!

Čert (přiskáče): Už – tu – jsem.

Starý čert: Jak to zase chodíš, blázne?

Čert: Já se přece učím, bratříčku, abych dobře skočil na Honzu.

Kašpárek (vejde): Až se tomu naučíš, tak se zase můžeš učit bučet. Bude z tebe potom pěkný bulíček.

Čert: Jejejeje, to je on. Ten byl u nás s panem doktorem.

Kašpárek: Vidíš, čerte, paměť ještě máš, ale rozumu už málo.

Starý čert: Kde je Honza, kluku?

Kašpárek: Dělá si tam venku na vás hůl. Mně udělá také jednu.

Starý čert: Na nás?

Kašpárek: Na mne přece ne. Chce vám změřit záda, já mu budu ovšem pomáhat.

Čert: Mám na něho skočit, bratříčku?

Kašpárek: Jen dej pozor, abych neskočil já na tebe.

Starý čert: Mlč už, kluku, nebo ti dám jednu.

Kašpárek: Já bych ti dal za ni dvě.

Starý čert: Já tě chytanu, škvrně!

Kašpárek: Víš, co tedy? Zahrajeme si na honičku. Chyťte mě oba. Poběžíme kolem chalupy. (Uteče vlevo a přendá se vpravo.)

Starý čert: Honem za ním, ať nám neuteče. Než se vrátí Honza, vyplatíme zatím kluka. (Utíkají vlevo a přendají se vpravo.)

Máma (rychle vejde): Honem s tou svěcenou vodou. (Kropí.) Tak, vylila jsem plný džbán. (Odejde.)

Honza (vběhne zprava a vlevo ven): Nu tak, čerti, Honzu už tu máte.

Kašpárek (se vrátí): Jen jim, Honzo, dobře zaplat' za tu návštěvu. Já jim také přidám. (Vyplácí.)

Starý čert: Achich, achich, Honzo, pust' nás, Honzíčku!

Kašpárek: Proč jste přišli, kominíci?

Starý čert: Pro to naše zlato.

Honza: Já vám zlato neukradl. Čerti mi je sami dali a do toho mi pranic není, že tam máte hlupáky. Zlato je teď mé. Ale to vám říkám, přijdete-li ještě jednou –

Starý čert: Nenenene, my už víckrát nepřijdeme Honzíčku!

Kašpárek: My bychom z vás udělali kašičku.

Honza: Pomoz mi je zvednout, Kašpárku! S té svěcené vody sami vstáti nemohou. (Zvedá je.)

Kašpárek (je zvedá): Vzhůru tedy, kominíci, a pospěšte honem do pekla nebo by vás teta ještě jako husy upekla.

(Čerti odletí.)

Máma (vejde): Zaplat' Pánbůh, že jsme se jich zbavili.

Kašpárek: Když je dobrý nápad, tak se všechno podaří.

Máma: Jenom aby se snad ještě jednou nevrátili.

Honza: Ti sem vícekrát nepřijdou.

Kašpárek: Doktor Honza jim dal dobré pomazání.

(Opona spadne.)

Zdroj: SCHWEIGSTILL, Bohumil. *Honza doktorem*. Praha: Kočí, 1925, 22 s.

Příloha č. 13 Přepis alegorické loutkové hry Bohumila Schweigstill

- *Proti draku*

OSOBY:

Máma

Jurka, její syn

Dráb Josífek

Stařec

Víla

Dítě

Soused

Drak

I. a III. dějství ve venkovské světnici, II. v háji

POZNÁMKY:

Máma – prostá stařenka zlatého srdce. Chvěje se bázní o dítě. V dějství třetím přechází hlas ze stísněné nálady k záchvěvům radostnějším a končí vroucím, věšteckým zahrocením.

Jurka – její syn, statný šohaj, upřímný hoch, k činům odhodlaný, nesmlouvavý. Mluví prostě, ale přesvědčivě. V závěru hry hlas nabude sytého, zvučného přednesu.

Dráb – mluví nadutě, hlasem hrubším.

Stařec – má hlas stářím poněkud zastřený.

Víla – krásný, pohádkový zjev; mluví zvučným, krásně modulovaným hlasem, plným pravdy a přesvědčení.

Dítě – hoch nebo dívka. – Řeč má dětsky prostou, plnou soucitu.

Soused – mluví prostým, ale zvučnějším hlasem, poněkud rozechvěným.

Výprava a různé pokyny:

I. a III: jednání: venkovská světnice, vlevo skříň, stůl a židle, vpravo kamna s lavicí, na níž sedí máma, Jurka sedí u ní na nižší stoličce. Podobně i ve III. dějství s dítětem. Když zahoří červánky, klesá máma vpravo, aby byla scéna volna pro druhé loutky.

II. jednání: sešeřený pohádkový háj nebo les s několika balvany. Jurka sedí při zadní dekoraci na pařezu, pravou sevřenou rukou má provlečenou nit, jež upevněna je na větším balvanu, zrobeném z lepenky. Balvan leží vedle vpravo, nit má nahoře v ruce loutkoherec. Jurka potom balvan zvedá a staví se proti draku, který naň doráží. Jurka ho udeří balvanem, drak couvá, ale hned se vrhá znovu na Jurku, jemuž balvan padá z rukou. Jurka klesá na kolena. Šikmým pohybem zleva snáší se víla, která dotekem svým draka zabíjí. Ten se svalí. Účelně pod břichem připevněnou nití zvrátí jej loutkoherec poněkud vpřed, aby uvolnil scénu. Drak může mít v hubě červenou žárovku, jež se zhasne, když se drak svalí.

Při zápasu s drakem zní v dále velebné zvuky marseillaisy; závěr jednání III. vystupňuje se akordy hymny: Hej, Slované!

I. JEDNÁNÍ

Venkovská světnice. Vpravo u kamen na lavici (židli) sedí máma; Jurka u ní na stoličce nižší.
(Vlevo připrav drába)

Výstup 1.
Máma a Jurka

Jurka: Proč jste, mámo, zase tolik smutna? Jaká starost tíží zase vaši duši?

Máma: O tebe jsem, hochu, v strachu. Divné zvěsti dědinami letí. Černý dravec, který usadil se v hradě nad tím naším svatým krajem, křídly svými zase o zem bije, prahne zase po mladé krvi.

Jurka: Vím to, mámo, jeho divý skřek jsem také slyšel.

Máma: Víš to tedy, dítě drahé, co na tebe čeká?

Jurka: Víím to, mámo. Krví máme platit tomu dravci, když už jeho panstvo, jeho drábi všechno nám tu za ta léta vzali. Co jsme měli, musili jsme dáti. Ale abych krev svou a svůj život ještě dravci dával, na to, věru nemám chuti.

Máma: A co by sis, hochu, počal, až tě svojí mocí pod svůj prapor zavolají?

Jurka: Raděj v cizinu se pustím ze své domoviny.

Máma: Myslíš, že jinde je lépe?

Jurka: Však jsem slýchal, mámo, že prý v kraji světa, kam se slunce večer kloní, volní prý jsou lidé jako ptáci v poli.

Máma: Také o tom, hochu, slýchala jsem často, že tam v dáli volní prý jsou a svobodní všichni. Pány prý jsou ve svém vlastním domě.

Jurka (vstane): Volnost se tam tedy asi rodí –

Máma: – A svoboda také.

Jurka: A kde volnost a svoboda, tam se mámo, rodí také síla, a tam půjdu pro ni. Snad se v krev mou do žil vleje; a budu-li jako lev mít sílu, myslím, že mi stačí, abych okovy moh' rozbit, jež nám tady dali.

Máma: Počkej, synu! Nesmíš o tom blouznit, jakobys už sokolem byl volným. Ještě jsou tu drábi; a ti jejich páni, myslím, že sem zrovna jednoho z nich posílají. (Vstane.) Teď se mihl kolem oken, do dveří už míří. (Jde ke dveřím.)

Výstup 2.

Dráb, máma, Jurka

Dráb (vejde): Z cé–ká úřadu mě sem k vám posílají.

Máma: A co pak si zase přejí?

Dráb: Naše panstvo v hradě nepřeje si, my jen vždycky poroučíme, abychom si dobře rozuměli.

Máma: Nu, a co pak tedy poroučejí mocní páni?

Dráb: Máte syna –

Jurka: (postoupí vpřed) Tady stojí, nemá strachu.

Dráb: Však tě naučí tam páni více hrbít hřbet a sklonit šjí, až ti dají chomout.

Jurka: Záda moje, ta jsou příliš rovná; a ten chomout, ten ať dají jiným.

Dráb: To jsou příliš bohopusté řeči.

Jurka: To jsou řeči, činy teprv přijdou; však je uvidíte. Panstvo vaše ucítí je také. – Ale abych nezdržoval vás tu příliš, tedy povídejte, co mi páni chtějí.

Máma: Mladý je a nezkušený, nesmíte to doopravdy bráti.

Dráb: Takhle mluvivali také jiní, ale všichni ztichli, když jsme v hradě sestavovali regimenty.

Jurka: Ztichli, protože jste proti všemu právu svojí zvůli vládli.

Máma: Ale, hochu, umlč a umoudři se trochu!

Jurka: Zuby tedy sevru, ruce stisknu v pěsti.

Dráb: Jak tam v knihách máme psáno, syn váš, matko, dospěl věku, kdy se pod prapor má stavět mocných pánů z hradu.

Jurka: V okovech mám jít pod ten černožlutý hadr?

Máma: Zadrž, Jurko! Probůh, což jsi ztratil rozum? Táta pod ním také sloužil, bratři tvoji taky.

Jurka: Víím to dobře. Celá pokolení halila se v jeho chmurné stíny. Krví svojí zalévali smutnou jeho slávu.

Dráb: No tak vidíš. Druzí krev svou dali, ale ty jen poneseš ten prapor; urostlý jsi na to jako jedle v lese.

Jurka: Že ponese prapor? – Možná tedy, ale jiný. A kdyby to bylo nad mou sílu, raději kdes padnu.

Dráb: Ale, ale, hochu! Vždyť já také v mládí ledaco jsem slýchal. Ale potom přišel rozum, a teď s hrdostí to říkám, že jsem sloužil pánu z hradu.

Máma: A prý metály jste dostal?

Dráb: Dostal, dostal –

Máma: Zapomněl jste si je dneska asi doma?

Jurka: Však je známe všechny.

Dráb: Jeden, ten jsem dostal – – no, teď nemohu hned na to vzpomenouti.

Jurka: Pomohu vám tedy, Josífku. Ten první vám dali za to, že jste dobře vařil polívku.

Dráb: Žádné žerty, hochu! – Druhý, ten jsem dostal v Natálii –

Jurka: (vpadne) – A ten třetí v patálii za to, že jste uměl dobře kořaličku pít.

Dráb: Protože jsem se neuměl bát, připal mi jej sám jenerál na kabát. – A ty, budeš-li se držet, dostaneš snad metál taky.

Jurka: Bude-li kvést hloupost v mojí hlavě, dostanu jich celou řadu, protože jen podle toho císařské prý rostly metály.

Dráb: No, no, no, no. Uvidíme brzy, jak se budeš držet. Teď jen nezapomeň, abys přišel včas. S námi na ouřadech nejsou žerty. – Mějte se tu dobře! – (Odchází vlevo.)

Máma: S pánem bohem jděte!

Jurka: Myslím, mámo, že by měl spíš jít s čertem jako všechno jeho černožluté panstvo.

Máma: Nerouhej se, hochu, a svá slova dobře vždycky rozvaž, nebo uvrhnou tě ještě do žaláře.

Jurka: V tomhle se ti páni v hradě vyznají. Ale o mne, mámo, buďte beze strachu!

Máma: Úzkostí o tebe budu mřít.

Jurka: Už jsem řekl, že odejdu daleko tam v cizí volné kraje; tam kde vládne svoboda, z níž rodí se odvaha a síla.

Máma: A víc mámy, ani domova už neuzříš.

Jurka: Uvidím vás zase i svůj domov, ale jiný, svobodný a volný.

Máma: Dej Bůh, hochu, abys pravdu mluvil, aby zhynul dravec, který drápy svoje zařal v naše maso, který naší krvi sílí.

Jurka: Víru mám i odhodlání, že ho skolím, až budu mít jako obr v žilách sílu.

Máma: Do světa chceš mermo pro ni jít?

Jurka: Ano, mámo, půjdu, jak jsem pravil. Půjdu tam v tu stranu, kam se slunce večer kloní.

Máma: Něco na cestu ti tedy připravím a požehnání k tomu přidám. – A víš, hochu, denně budu hledět v cestu za tebou. Pokud slunce při západu zlatem bude hořet, to mi bude znamením, že do žití tvého, do tvé cesty nese světlo.

Jurka: A mne vzpomínka zas na vás bude sílit v každý čas. – Ale kdyby tam snad krev má tryskla v nějakém snad boji s lítou saní, jež do světla vyšla za kořistí svou, ať večerní rudé červánky vám poslední můj pozdrav nesou do dálky.

Opona padá

II. JEDNÁNÍ

Sešeřený háj. Jurka sedí na pařezu. Zprava vejde stařec a vletí drak. Zleva snáší se víla.

Výstup 1.

Jurka

Jurka: Marně jsem už prošel pole, lesy, stráně, dědiny i města. – Cesta moje dosud marná. Slunce zapadá zas v rodném kraji, moji domovinu v dálce zlatí, pozdrav mámy v cizí kraj mi nese, a můj k mámě zase domů letí.

Výstup 2.

Stařec, Jurka

Stařec (vejde): Blouzníš tady, hochu nerozumný, místo abys spásy hledal v dále. – Utec, hochu, prchni z toho kraje, nebo bude pozdě na spásu svou myslit, až krev z těla potůčkem zde půdu bude smáčet.

Jurka: (vstane) Na útek se dáti odtud, z téhle země, do níž svobodu a volnost šel jsem hledat?

Stařec: Pozdě přišels. Svobodu a volnost rve tu divý soused; drakem v kraji lítá, volnost trhá, sílu rdousí, pochodní si rudou našich domů v cestu svítí. – Spásu hledej, nežli bude pozdě!

Jurka: Nebojím se, právo na mé stráně.

Stařec: To ti nepomůže. Naše děti krev svou v boji marně dosud proti draku cedí.

Jurka: Proto tady v celém kraji smutek leží? Teď už chápu, proč ty vaše háje jsou tak smutné; proč i ptáci u vás oněměli.

Stařec: Oněměly háje, celé kraje, dědiny i města; jenom z dále bouře hlas se nese, kde se proti nepříteli naše děti v zápas staví. – Krev tam jejich teče, potoky a řeky rudě barví. Draků celá hejna v kraj náš svatý letí. – Utec, nežli bude pozdě! Drak tu může být každou chvíli. –

Jurka: Do světa jsem vyšel hledat sílu. Dosud však jsem marně hledal; ale tu svou, kterou v žilách z domova si nesu, s vaším nepřítelem, třeba s drakem změřím.

Stařec: Čím se budeš, hochu, bránit? Šípů ocelových nemáš, také luk ti schází.

Jurka: Balvanů tu leží dosti; a co na síle mi bude scházet, vyrovná snad svaté právo.

Stařec: Bůh ti žehnej za to. Z mého těla prchla sice stářím všechna síla; ale v boji tvém chci u tebe tu stát, kdyby krev snad vytryskla, abych ránu mohl aspoň obvázat.

(Stařec odstupí vlevo. Slyšet vzdálené hučení. Jurka zvedne balvan a obrátí se vpravo)

Jurka: Drak už letí – letí – hu, jak šeredný je. – Nuže tedy, pro svůj domov, pro tu cizí zemi a pro volnost její.

(Drak vletí, Jurka udeří jej balvanem, drak couvá a hned doráží na J. znovu. Jurka úder opakuje.)

Jurka: Marna moje síla. – Bože, pomoc!

(Klesá na kolena)

Stařec: Probůh, hoch už klesá, nikde pomoc, nikde spása.

Výstup 3.

Víla, Jurka

Víla (snese se): Na pomoc mu spějí. (Staví se proti draku, který couvne. Dotýká se ho rukou a drak klesá.) Zhyň, obludo, která krví lidstva sílila jsi věky.

Jurka (klečí): Bez pomoci tvojí byl bych zhynul v boji.

Víla: A bez tvého boje byl by drak ten rdousil kraj náš svými spáry.

Jurka (vstane): Kdo jsi, paní mocná, která draky bije rukou jemnou jako tvrdou dlaní?

Víla: Kdo jsem, ptáš se, hochu smělý? – Víla této země a bohyně její: – volnost, svoboda a její všechna síla.

Jurka: Paní krásná, paní mocná, touho mého žití, podaruj mne svými dary, pro něž do světa jsem vyšel.

Víla: Nač jich potřebuješ? Snad jsi v světě volný, svobodný a zdá se také dosti silný?

Jurka: Volnost moje i ta síla ceny pro mne nemá, když můj domov úpí v moci dravce, šeredného dvouhlavého orla. – Domov spoutal, krví naší sílí. (Kleká.) Podaruj mne dary svými, pro můj domov, pro vlast moji. Chceme u nás také býti volní, potřebujem k tomu jenom síly. Okovy chcem rozbít, jimiž spoutal nás všechny.

Víla: Sílu lví tam u vás máte. Jenom s důvěrou v ní v domov svůj se navrať. V zápas až se s dravcem doma pustíš nebo s jeho dráby, se vzpomínkou na mne ať tvá síla vzroste, ať vykoná divy. (Klade mu ruce na hlavu.) – Domov na tě toužebně už čeká. Vrať se domů jako sokol bílý! Jako rytíř světlý nad krajem se vznes, a své domovině volnost od nás, svobodu a sílu tedy nes! (Vznes se a zmizí.)

Opona padá.

III. JEDNÁNÍ

Venkovská světnice z I. dějství. Vpravo u kamen sedí máma
(Vlevo připrav dítě, souseda a Jurku)

Výstup 1.

Dítě a máma

Dítě (vchází a přisedne k mámě)

Máma: Ty jdeš k bábě, moje zlato?

Dítě: Aby nebylo vám tolik smutno, budu tady s vámi, babičko, než se Jurka vrátí.

Máma: Snad se ho už ani nedočkáme. Už tak dlouho tomu, co opustil domov, chalupu i mámu, a zprávy o něm dosud žádné. Ale slunce na západě vždycky jasně plálo, svítilo mu v cestu.

Dítě: A proč Jurka šel do světa? Proč nezůstal doma?

Máma: Těžko ti to, dítě, říci. Nevím, věru, jak to povědět. Ale pohádku přec o tom černém ptáku všechny děti znáte.

Dítě: O tom dravci, vidíte, který usadil se v hradě tam nad naším krajem?

Máma: Usadil se pták ten v hradě s čeládkou svou cizí. Domovinu naší spoutal, drápy drží ji jak v kleštích. Pozvednout se nikdo nesmí, jasným zrakem nemůže tu nikdo vzhlednout k svému nebi, k modré nebes báni.

Dítě: Dvě hlavy má, vidíte? Ze zobáku krev mu pořád kape.

Máma: Krví lidu žízeň hasí, krví naší sílí. – A do hradu k tomu dravci Jurku zavolali, aby jim tam sloužil, aby ho tam zotročili. Ale Jurka do světa jim utek', aby našel sílu. Až ji bude míti, domů prý se vrátí a s tím dravcem černým v zápas veliký se pustí.

Dítě: Už se těším, babičko má drahá, až váš Jurka toho dravce zhubí.

Máma: Bůh mu žehnej, dej mu hodně odvahy a síly. Dej mu do budoucna volné vlasti hodně víry, aby dravce zhubil. – Ale co to? (Vstane.) Slunce jasně zapadalo a teď červánky tak rudě na obloze zazářily, jakoby krev rozlil po krajině. (Rudé světlo.)

Dítě: To snad někde hoří?

Máma (klesá s výkřikem): Bože, Jurkova krev teče – –

Dítě: Pro souseda, babičko, vám dojdou, aby k vám hned přišel. (Odběhne vlevo, chvíli ticho.)
Máma (jako ze sna): Jurkova – krev – někde – teče.

Výstup 2.

Soused a máma.

Soused (vběhne): Radostnou vám nesu zprávu. Vstaňte, sedněte si! (Pomáhá jí.)

Máma (vstává): Jurkovi krev teče; kdo pak jeho ránu zaváže?

Soused: Nebědujte, už je dobře. Krev mu sice z těla tryskla, ale život zůstal v těle.

Máma: Co se tedy stalo? Vypravujte?

Soused: V oblacích se přenesl odněkud tam z dále rytíř světlý, bílý sokol, v haleně jen prosté, ale sílu obra měl a šípy ocelové a zamířil přímo k hradu, kde ten černý pták a jeho cizí panská rota sídlí. Potom rozpoutal se pode hradem zápas krutý, ale vyšel z něho jako vítěz rytíř, který našel zemi volnost přinést. – A ten rytíř, sokol bílý, to je Jurka, syn váš a hrdina, který volnost svojí země krví svojí kropil.

Výstup 3.

Jurka a předeší.

Jurka (vchází): Mámo zlatá, svobodní jsme, dravce už jsem zhubil.

Máma: Hochu drahý, není to jen pohádka?

Jurka: Ba ne, mámo. Od západu přiletěl jsem sice v bílém mraku jako v pohádce jen bývá, zrovna v pravou chvíli, když se dravec chystal zhubit celý kraj náš milý. V zápas vyzval jsem ho i tu jeho cizí panskou rotu, která dravci v jeho zhoubě pomáhala, která rdousit nás tu dobře znala. Boj byl, matičko má, lýtý.

Máma: Sám jsi toho dravce zhubil?

Jurka: Už jsem skoro klesal. Dravci vzrostly zas dvě hlavy, když jsem jedny srazil. Krev už tekla z mojí rány.

Máma: Už vím, hochu, to po celičkém kraji rozlily se krvavé ty červánky.

Jurka: Potom bratři moji, kteří v hradě v poutech byli, o skaliny rozbili je tvrdé a ku pomoci spěli. Dravce zhubili jsme spolu. Černá krev se vyvalila z těla jeho a se žlutou, jedovatou slinou v kaluž se tam slila.

Máma: Kde jsi nabral, hochu, tolik síly?

Jurka: V světě, mámo, v dálce na západě. Paní jasná, která volnost, svobodu a sílu nesla, dotekla se mojí hlavy. Její síla moje vzrostla, a když s dravcem zápasil jsem, vzpomínal jsem na ni. Teď jsme, matičko má, volní a už budem vždycky.

Máma: Vykvetla nám volnost z krve našich dětí. Buďtež požehnání, hrdinové všichni!

Opona spadne.

Zdroj: SCHWEIGSTILL, Bohumil. *Proti draku*. Praha: Kočí, 1920, 22 s.